

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johanna Rignell

Ung och kriminell,
men även mänsklig och sanktionskänslig
En straffteoretisk analys av huruvida särbehandlingen bör minska för
de unga *omyndiga* lagöverträdarna vid allvarlig brottslighet

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Linnea Wegerstad

Termin för examen: Period 1 VT 2022

Innehållsförteckning

Summary	1
Sammanfattning	3
Förord	5
1 Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	7
1.3 Teoretiska utgångspunkter	8
1.4 Avgränsningar	9
1.5 Metod och material.....	10
1.6 Forskningsläge	14
1.7 Begrepp och terminologi.....	17
1.8 Disposition	19
2 Straffets funktion i det svenska påföljdssystemet	19
2.1 Bestraffningsideologier	20
2.1.1 Allmänprevention.....	21
2.1.2 Individualprevention	23
2.1.3 Proportionalitet.....	26
2.1.4 Humanitet	27
2.1.5 Likabehandling.....	28
2.2 Ideologierna med störst inflytande på dagens påföljdssystem	29
2.2.1 Utifrån doktrin.....	29
2.2.2 Utifrån förarbeten	32
2.3 Sammanfattning och delanalys.....	33
3 Den rättsliga regleringen av särbehandlingen	34
3.1 Historisk utveckling av särbehandlingen	35
3.2 Gällande rätt	38
3.2.1 Straffmätning.....	38
3.2.2 Påföljdsval.....	41
3.2.3 Särskilda ungdomspåföljder	43
3.2.3.1 Ungdomsvård	43
3.2.3.2 Ungdomstjänst	44
3.2.3.3 Ungdomsövervakning	45
3.2.3.4 Sluten ungdomsvård.....	46
3.2.4 Den slojade straffrabatten för unga myndiga lagöverträdare	48
3.3 Sammanfattning och delanalys.....	49

4	Skälen bakom särbehandlingen	53
4.1	Biologiska, psykosociala och rättsliga faktorer.....	54
4.1.1	Utvecklad hjärna och hormonella förändringar.....	54
4.1.2	Bristande självreglering, ökat stimulanssökande och oförmåga att stå emot grupstryck	56
4.1.3	Större sanktionskänslighet och avskräckningsresistans	57
4.2	Ett påföljdssystem förenligt med barnkonventionen.....	59
4.3	Sammanfattning och delanalys.....	61
5	Ungdomsbrottslighetens omfattning, utveckling och karaktär	65
5.1	Ungdomsbrottsligheten i allmänhet	65
5.2	Den allvarliga ungdomsbrottsligheten i synnerhet.....	67
5.3	Sammanfattning och delanalys.....	72
6	Avslutande analys och slutsatser	73
	Käll- och litteraturförteckning.....	79
	Källor.....	79
	Offentligt tryck.....	79
	Propositioner	79
	Utredningsbetänkanden	79
	Övrigt offentligt tryck	80
	Myndighetspublikationer	80
	Elektroniska källor	81
	Litteratur.....	82
	Rättsfallsförteckning.....	84

Summary

Juvenile delinquency is a much debated topic. In the Swedish penal system, young offenders aged 15-20 are treated differently in sentencing and the choice of sanction. This means that crimes committed by young people are punished less severely than if a corresponding crime is committed by someone who has reached the age of 21. There are also special forms of sanctions that can only be imposed on young people.

Earlier this year, however, the penalty provision for juvenile offenders who have reached the age of majority was changed. This means that everyone over the age of 18 who commits serious crimes will be sentenced to the same severe punishment and the same penalties. Against this background, and the fact that the current mass media image is that juvenile delinquency is increasing, the question arises to whether the special treatment of underaged juvenile offenders should also be reduced. This question is answered in this essay from a perspective of penal theory and based on the legal regulation of, and the underlying reasons for, the special treatment of these young offenders and what today's juvenile delinquency looks like.

In the Swedish penal system the interest with the greatest influence is that the severity of the punishment should be in proportion to the severity of the crime. However, there are also elements of, for example, individual prevention and humanity, not least when it comes to punishing young offenders. In addition to taking into account the human nature of error and that punishment should be humane, among other things, special tolerance must be shown for the young offenders as they are considered to bear less personal guilt and be particularly sensitive to sanctions. These assumptions are based on young people being biologically and psychosocially different from adults. For example, young people have typically a lack of maturity, undeveloped ability to take responsibility, increased sensation seeking and risk-taking and an inability to withstand peer pressure. Furthermore, in accordance with the Convention on the Rights of the Child, people under the age of 18 may only be deprived of their liberty as a last resort and for the shortest possible time.

The study of what today's juvenile delinquency looks like shows that juvenile delinquency is generally extensive, while serious juvenile delinquency is considerably less common. However, statistics show that several serious crimes committed by 15-17-year-olds have increased in number over the past five years. Furthermore, the recidivism rate is high among young offenders and during the last ten years the proportion has increased the most among these. The sanction where recidivism rate is greatest is closed institutional youth care, followed by imprisonment.

Through an analysis of the material in this essay, a number of problem areas are identified where the special treatment does not satisfy the punitive ideologies and interests behind the Swedish penal system. For example, based on the interests of equal treatment and justice there are problems with the "juvenile discount" and the sanction called juvenile supervision. Furthermore, based on the interest of social protection, there are problems with the closed institutional youth care and, based on the interest of justice, there are problems with the threshold effects arising from the reduced special treatment for juvenile offenders who have reached the age of majority. In the final analysis, however, it is stated that a reduced special treatment for the underaged juvenile offenders would probably not lead to the various interests generally being better met. Therefore the conclusion that the special treatment should not be reduced is drawn. Nevertheless, it appears in the thesis that other measures against serious juvenile delinquency may become relevant in the near future. If the interests behind the penal system and the special treatment can be met to a greater extent through these, there should be no obstacles to their implementation.

Sammanfattning

Ungdomsbrottslighet är ett omdiskuterat och ständigt aktuellt ämne. I det svenska påföljdssystemet särbehandlas unga lagöverträdare i åldern 15-20 år vid straffmätningen och påföljdsvalet. Det innebär att brott som begås av ungdomar bestraffas lindrigare än om motsvarande brott begås av någon som fyllt 21 år. Det finns också särskilda påföljder som endast ungdomar kan ådömas.

Tidigare i år ändrades emellertid påföljdsbestämningen för de unga myndiga lagöverträdarna i form av den så kallade slopade straffrabatten. Ändringen medförde att alla över 18 år som begår allvarliga brott ska dömas till lika hård straff och samma påföljder. Med bakgrund i detta, och att den gängse massmediala bilden är att ungdomsbrottsligheten ökar, väcks frågan om även särbehandlingen för de unga *omyndiga* lagöverträdarna bör minska. Frågan besvaras i denna uppsats med ett straffteoretiskt perspektiv och utifrån den rättsliga regleringen av, och de bakomliggande skälen till, särbehandlingen samt hur dagens ungdomsbrottslighet ser ut.

I det svenska påföljdssystemet har intresset att straffets stränghet ska stå i proportion till brottets svårhet störst inflytande. Det finns dock även inslag av exempelvis individualprevention och humanitet, inte minst när det gäller bestraffningen av unga lagöverträdare. Förutom att hänsyn ska tas till bland annat det mänskliga i att fela och att straff ska vara humana ska särskild tolerans visas för de unga lagöverträdarna då de anses bära mindre personlig skuld och vara särskilt känsliga mot sanktioner. Dessa antaganden baseras på att unga skiljer sig biologiskt och psykosocialt från vuxna. Exempelvis har unga typiskt sett bristande mognad, outvecklad ansvarsförmåga, ökat stimulanssökande och risktagande samt oförmåga att stå emot gruppsytryck. Vidare får unga under 18 år, i enlighet med barnkonventionen, endast frihetsberövas som en sista utväg och under kortast möjliga tid.

Undersökningen av hur dagens ungdomsbrottslighet ser ut visar att ungdomsbrottsligheten generellt sett är omfattande medan den allvarliga ungdomsbrottsligheten är avsevärt mindre vanligt förekommande. Dock visar statistiken att flera allvarliga brott begångna av 15-17-åringar ökat i antal de senaste fem åren. Vidare är återfallsandelen hög bland unga överträdare och under de senaste tio åren har andelen ökat mest bland dessa. Den påföljd där återfallsandelen är störst är slutna ungdomsvård, följt av fängelse.

Genom en analys av materialet i uppsatsen identifieras ett antal problemområden där särbehandlingen inte tillgodoser de bestraffningsideologier och intressen som har störst inflytande på det svenska påföljdssystemet. Till exempel finns det utifrån intressena av likabehandling och rättvisa problem med ungdomsrabatten och påföljden ungdomsövervakning, utifrån intresset av samhällsskydd problem med slutna ungdomsvård och utifrån bland annat intresset av rättvisa problem med de tröskeleffekter som uppstått genom den slopade straffrabatten för de unga myndiga lagöverträdarna. I den avslutande analysen konstateras emellertid att en minskad särbehandling troligen inte skulle leda till att de olika intressena generellt sett bättre skulle tillgodoses, varför slutsatsen att särbehandlingen inte bör minska dras. Dock framgår det i uppsatsen att andra åtgärder mot den allvarliga ungdomsbrottsligheten kan bli aktuella inom en snar framtid. Om intressena bakom påföljdssystemet och särbehandlingen i högre grad kan tillgodoses genom dessa bör det inte finnas några hinder mot att de genomförs.

Förord

Tänk att 4,5 år har gått sedan jag tog en bild utanför Juridicum i Lund och lade upp på Instagram med bildtexten ”Då är det här man ska hänga några år framöver”. 4,5 år som gett mig så mycket kunskap och glädje men även till stor del bestått i tentor, uppsatser, betygsstress och lagboksbläddrande. Jag hade aldrig tagit mig igenom denna utbildning utan stödet från mina föräldrar och min sambo som tröstar mig vid motgångar och gläds med mig vid framgångar. Tack mamma, pappa och Oliver för att ni alltid finns där för mig!

Något annat som utbildningen gett mig är möjligheten att träffa så många intressanta och intelligenta människor, inte minst alla lärare på de olika kurserna. Deras engagemang för sina respektive ämnesområden har inspirerat mig och väckt mitt intresse för många rättsområden som jag knappt visste fanns, än mindre trodde skulle vara något för mig. Ingen nämnd, ingen glömd, med ett undantag då jag vill lyfta fram en av medlemmarna i det duktiga straffrättslärarlaget som bidrog till att kursen i straff- och straffprocessrätt, som jag länge hade sett fram emot, levde upp till mina höga förväntningar. Linnea Wegerstad. Sedan dess har jag även haft glädjen att bli undervisad av Linnea i två fördjupningskurser och ha henne som handledare för denna uppsats. Tack Linnea, för vägledning och goda råd under skrivandets gång, men också för att du är en förebild, särskilt för oss tjejer som är intresserade av straffrätt.

Sist, men inte minst, är jag väldigt tacksam för mina fina kursare. Ett särskilt tack till Emma, Lina och Amanda för allt utbyte vi haft under dessa år, inte bara av pluggtips utan även av livserfarenheter och samtal om allt mellan himmel och jord. Jag ser fram emot att ha AW med er och följa era framtida juristkarriärer som jag är säker på kommer bli lika lysande som ni är.

På tal om juristkarriär är det hög tid att jag lägger studietiden bakom mig och tar steget ut i arbetslivet. Även om det sker med lite blandade känslor, då åren som student varit väldigt bra och det alltid är nervöst att börja med något nytt, är jag redo. Med det fina stöd jag har från människorna i min närhet och med all kunskap och erfarenhet jag tar med mig från dessa 4,5 åren kan jag inte vara annat. Först är det dock dags att en ny bild tas utanför Jurren, denna gång med en glad och stolt nyutexaminerad jurist i mitten.

Lund, 24 maj 2022

Johanna Rignell

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Ungdomsbrottslighet är ett ämne som ständigt diskuteras inom rättsvetenskapen, i den kriminalpolitiska debatten och i samhället.¹ Det framstår som ett av de centrala problemområdena i vårt samhälle och med tanke på att ungdomarna är vår framtid kan deras brottslighet indikera kommande sociala problem för såväl ungdomarna själva som för samhället i stort.² Den gängse massmediala bilden är att ungdomsbrottsligheten, och särskilt ungdomsvåldet, ökar.³ Detta påverkar uppfattningen om vilka åtgärder som är relevanta och leder till en orolig allmänhet som kräver en reaktion.⁴

I Sverige kan någon som begått brott före 15 års ålder inte dömas till en påföljd, oavsett vilken typ av brottslighet hen gjort sig skyldig till.⁵ Bakgrunden till denna åldersgräns är att barn först vid en viss ålder kan sägas nå sådan mognad som krävs för att de ska anses ha en ansvarsförmåga.⁶ Personer som begår brott när de är 15-20 år kallas unga lagöverträdare och särbehandlas i det svenska straffrättsliga systemet.⁷ En stor del av särbehandlingen görs vid påföljdsbestämningens två huvudelement, straffmätningen och påföljdsvalet, och medför att brott som begås av ungdomar bestraffas lindrigare än om motsvarande brott i stället begås av någon som fyllt 21 år.⁸

Tidigare i år, 2022, ändrades dock påföljdsbestämningen för den äldre kategorin av unga lagöverträdare. Ändringen, kallad slopad straffrabatt, medförde att *alla* som begår allvarliga brott efter att de fyllt 18 år ska dömas på samma sätt, till lika hårda straff och till samma påföljder.⁹ Särbehandlingen av de unga myndiga lagöverträdarna har således minskat medan påföljdsbestämningen för de omyndiga lämnades oförändrad. Detta innebär att kvar, mellan ytterligheterna att vid allvarlig brottslighet inte dömas till någon påföljd alls respektive att

---

¹ Se exempelvis Estrada & Flyghed (2017) s. 13+18-19 och SOU 2004:122 s. 142.

² Se Estrada & Flyghed (2017) s. 18-19; Estrada (2017a) s. 27-28.

³ Se Estrada (2017a) s. 14+27-28; Estrada (2017b) s. 359.

⁴ Ibid.

⁵ Se 1 kap. 6 § BrB.

⁶ Se Jareborg & Zila (2020) s. 18.

⁷ Se prop. 2021/22:17 s. 23.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid. s. 1.

dömas på samma sätt som vuxna, finns lagöverträdarna i 15-17-årsåldern. En sådan ordning kan tänkas problematisk. Även om det i förarbetena till den slopade straffrabatten konstaterades att ändringen inte avsåg att påverka påföljdspraxis för de omyndiga lagöverträdarna,¹⁰ verkar det finnas en misstanke om att så ändå kan ske. Till exempel då regeringen kommer ge Brå i uppdrag att följa upp hur praxis utvecklas i dessa hänseenden i och med lagändringarna.¹¹ I samma förarbeten framkom vidare att någon remissinstans tyckte att straffskärpning även borde införas för åldersgruppen 15-17 år alternativt att ungdomsrabatten helt skulle tas bort.¹² Med bakgrund i detta, samt att 15-17-årsåldern är den mest brottsaktiva perioden för både män och kvinnor i Sverige,¹³ och att den gängse massmediala bilden, som nämns ovan, är att ungdomsbrottsligheten ökar, väcks en fråga. Bör särbehandlingen även minska för de unga *omyndiga* lagöverträdarna?

1.2 Syfte och frågeställningar

Som konstateras ovan är ungdomsbrottslighet ett ständigt aktuellt ämne och just särbehandlingen av unga lagöverträdare är särskilt aktuellt, med tanke på att den slopade straffrabatten tidigare i år. Syftet med denna uppsats är därför att analysera och granska särbehandlingen av unga lagöverträdare i det svenska påföljdssystemet, mer specifikt att bedöma huruvida särbehandlingen även bör minska för de unga omyndiga lagöverträdarna vid allvarlig brottslighet.

För att kunna bedöma om påföljdsbestämningen för de unga lagöverträdarna bör förändras, i uppsatsen i form av en minskad särbehandling, behöver en tydligare bild av särbehandlingen skapas. Uppsatsen ämnar därför att undersöka *hur* och *varför* unga lagöverträdare särbehandlas i påföljdssystemet. En nödvändig förutsättning för en kunskapsbaserad och rimlig kriminalpolitik är dock även en korrekt beskrivning av brottslighetens omfattning, utveckling och karaktär.¹⁴ Hur brottsligheten faktiskt ser ut spelar nämligen en avgörande roll för de konkreta kriminalpolitiska åtgärdernas legitimitet och ändamålsenlighet.¹⁵ För att

---

¹⁰ Se prop. 2021/22:17 s. 38.

¹¹ Ibid. s. 59.

¹² Ibid. s. 26.

¹³ Se prop. 2014/15:25 s. 20.

¹⁴ Se Estrada (2017a) s. 27-28.

¹⁵ Ibid.

möjliggöra en bedömning av huruvida åtgärden att minska särbehandlingen av de unga omyndiga lagöverträdarna, skulle vara legitim och ändamålsenlig behöver därför en bild skapas av *dagens ungdomsbrottslighet*. Således ämnar uppsatsen även att undersöka hur ungdomsbrottsligheten ser ut idag.

För att uppfylla syftet med uppsatsen förs en diskussion med argument för och emot en minskad särbehandling. Argumentationen utgår från den rättsliga regleringen av, respektive skälen till, särbehandlingen samt hur ungdomsbrottsligheten ser ut idag. Måttstocken för argumentationen utgörs av huruvida de bestraffningsideologier och intressen som ligger bakom utformningen av det svenska påföljdssystemet, särskilt avseende de unga lagöverträdarna, i uppsatsen kallade straffets funktion, tillgodoses. Uppsatsen huvudsakliga frågeställning är således

- *Bör särbehandlingen av unga omyndiga lagöverträdare minska vid allvarlig brottslighet?*

Frågeställningen ska besvaras med en utgångspunkt i straffets funktion och med en argumentation utifrån

- den rättsliga regleringen av, och de bakomliggande skälen till, särbehandlingen av unga lagöverträdare, samt
- hur dagens ungdomsbrottslighet ser ut.

För att huvudfrågeställningen ska kunna besvaras behöver följande delfrågor först utredas.

1. *Vilken funktion har straffet i det svenska påföljdssystemet?*
2. *Hur och varför särbehandlas unga lagöverträdare vid påföljdsbestämningen?*
3. *Hur ser ungdomsbrottsligheten ut idag?*

1.3 Teoretiska utgångspunkter

Den teoretiska utgångspunkten för uppsatsen är att de intressen som ligger bakom det svenska påföljdssystemet bör tillgodoses vid utformningen och tillämpningen av påföljdsbestämningen, och således även vid särbehandlingen av unga lagöverträdare. Dessa intressen kan lämpligen undersökas ur ett *straffteoretiskt perspektiv* eftersom ett sådant, genom studier av straffteori, skapar förklaringar till hur och varför samhället bestraffar

personer som begår brott.¹⁶ Ett bestraffningssystem behöver ha någon typ av vägledande principer för vilka intressen som ska ges betydelse i systemet eftersom man behöver få en förklaring till varför och i vilken mån olika överväganden är relevanta.¹⁷

För att förstå huruvida särbehandlingen av unga omyndiga lagöverträdare bör minska undersöks därför om det finns problem med den nuvarande utformningen av särbehandlingen, utifrån de ideologier och intressen som har störst inflytande på påföljdssystemet, och om en minskad särbehandling bättre skulle tillgodose dessa intressen. De olika ideologierna och intressena fungerar således som en *måttstock* vid besvarandet av uppsatsens huvudfrågeställning, då argumenten för och emot en minskad särbehandling värderas utifrån tillgodoseendet av dessa.

Vilka ideologier och intressen som har störst inflytande på påföljdssystemet undersöks i kapitel 2 nedan. I uppsatsen benämns resultatet av denna undersökning *straffets funktion*.

1.4 Avgränsningar

Särbehandlingen av unga lagöverträdare är ett omfattande ämne, varför vissa avgränsningar måste göras för att det ska rymmas inom denna uppsats.

I det svenska straffrättsliga systemet särbehandlas de unga lagöverträdarna till stor del vid *straffmätningen* och *påföljdsvalet* och det är också vid regleringen av dessa som särbehandlingen har minskat för de myndiga lagöverträdarna. Utifrån detta ligger fokus i uppsatsen på dessa delar. Andra delar av särbehandlingen, exempelvis processrättsliga aspekter och verkställigheten av olika påföljder, faller utanför ramen för uppsatsen.

En av utgångspunkterna för uppsatsen är den slojade straffrabatten av unga myndiga lagöverträdare som infördes tidigare i år, 2022. Denna går igenom mer detaljerat i avsnitt 3.2.4 men som redan konstaterats handlar den om minskad särbehandling vid allvarlig brottslighet. På grund av detta avgränsas således analysen av huruvida särbehandlingen bör minska för de omyndiga lagöverträdarna till de fall där ungdomarna gjort sig skyldiga till

---

¹⁶ Jfr. Jareborg & Zila (2020) s. 65.

¹⁷ Jfr. von Hirsch (2001) s. 86; Ulväng (2005) s. 94.

allvarlig brottslighet.

Vid genomgången av den nuvarande regleringen av unga lagöverträdarens särbehandling görs en redogörelse av de olika påföljder som ungdomar kan ådömas. De mest centrala är *de särskilda ungdomspåföljderna* eftersom de är anpassade för just ungdomar. Visserligen kan ungdomar även dömas till böter, villkorlig dom och skyddstillsyn men för att begränsa uppsatsens omfattning görs ingen redogörelse av dessa påföljder. Däremot tas *fängelse* upp i olika sammanhang då en viktig del i påföljdsbestämningen av unga lagöverträdare är valet mellan fängelse och slutna ungdomsvård. Dessutom handlar en stor del av minskningen av särbehandlingen vid allvarlig brottslighet om att ungdomar i högre grad kommer kunna ådömas just fängelsestraff.

I kapitlet om straffets funktion har en avgränsning gjorts av vilka *bestraffningsideologier* som ska behandlas. Avgränsningen består i ett urval av de ideologier som kan tänkas ha störst inflytande på just särbehandlingen av unga lagöverträdare i det svenska påföljdssystemet och baseras på vilka ideologier som främst skildras i doktrin.

1.5 Metod och material

För uppsatsen används genomgående en rättsanalytisk metod men i vissa avsnitt kompletteras denna med inslag av den rättsdogmatiska metoden, en rättspolitisk argumentation och en empirisk metod. Materialet består i allt från lagstiftning och förarbeten till vetenskapliga artiklar och statistik. I avsnitt 1.6 redovisas forskningsläget och de olika verk och publikationer som presenteras där utgör till stor del det material, bortsett från lagstiftning och förarbeten, som används i uppsatsen.

En *rättsanalytisk metod* syftar, liksom uppsatsen, till att analysera och kritiskt granska rätten.¹⁸ I stället för att komma fram till ”den rätta regeln” används metoden för att hitta argument för och emot olika lösningar och tyngdpunkten kan ligga på reglers grunder i stället för bara på deras innebörd.¹⁹ Metoden genomsyras av synsättet att argumentationen inom rättsvetenskapen är fri och att rättssystemet inte bygger på föreställningen att det endast finns

---

¹⁸ Jfr. Sandgren (2018) s. 50-52.

¹⁹ Se Sandgren (2016) s. 726.

ett rätt svar eller en rätt lösning på alla juridiska problem.²⁰ Till skillnad från den rättsdogmatiska metoden är materialvalet fritt och möjliggör att material från andra än de allmänt accepterade rättskällorna används, såsom material från andra vetenskaper och statistik.²¹ I denna uppsats används till exempel naturvetenskapliga och medicinska artiklar samt statistik och rapporter från Brottsförebyggande rådet, Brå och Statens institutionsstyrelse, SiS.

I ett rättsanalytiskt arbete finns det även större frihet att ge värderingar spelrum, exempelvis genom att analysera materialet utifrån en viss infallsvinkel, än vad som finns i traditionella rättsdogmatiska undersökningar.²² I uppsatsen analyseras det redovisade materialet utifrån de ideologier och intressen som ligger bakom det svenska påföljdssystemet, särskilt avseende de unga lagöverträdarna. Vilka dessa är utgör en av delfrågorna i uppsatsen och besvaras genom att de bestraffningsideologier som har störst inflytande på påföljdssystemet identifieras genom en rättsanalytisk studie av förarbeten och doktrin.

Huvudfrågeställningens karaktär, i form av att analysera om rätten *bör* ändras för att bättre tillgodose vissa ändamål, medför att den rättsanalytiska metoden mynnar ut i en *rättspolitisk argumentation*.²³ I en sådan kan lagstiftningens syften, grundläggande drag och konsekvenser sättas i fråga.²⁴ ”Rätten” utgörs i denna uppsats av särbehandlingen av unga omyndiga lagöverträdare i påföljdssystemet och det ”ändamål” som bättre ska tillgodoses är straffets funktion. Argumentationen finns i de olika delanalyserna och i den avslutande analysen.

Ett vanligt led i ett rättsanalytiskt arbete är att fastställa gällande rätt,²⁵ och för detta är *den rättsdogmatiska metoden* lämplig. Metoden går ut på att de allmänt accepterade rättskällorna, lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin, studeras.²⁶ Det råder emellertid delade meningar kring *hur* den rättsdogmatiska metoden kan användas. Främst rör detta huruvida metoden kan innehålla resonemang och slutsatser de lege ferenda, vad lagen borde vara, eller

---

²⁰ Se Sandgren (2016) s. 726.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Jfr. Sandgren (2018) s. 52-53.

²⁴ Se Sandgren (2016) s. 727.

²⁵ Ibid. s. 724.

²⁶ Se Kleineman (2018) s. 21.

endast de lege lata, vad lagen är.²⁷ Enligt civilrättsprofessorn Jan Kleineman kan den rättsdogmatiska metoden användas i den vidare meningen och innehålla resonemang med kritik mot, och förändringsförslag för, gällande rätt.²⁸ I uppsatsen fastställs gällande för att frågan om *hur* unga lagöverträdare särbehandlas ska kunna besvaras. Den rättsdogmatiska metoden används på Kleinemans förespråkade sätt då resonemang i förarbeten och doktrin med kritik mot, och förändringsförslag för, den rättsliga regleringen av särbehandlingen redovisas. Detta görs för att skapa en mer levande och aktuell bild av gällande rätt.

Enligt Kleineman är vidare förståelsen för reglers rättshistoriska bakgrund viktig vid tolkningen av gällande rätt.²⁹ Genom att använda den rättsdogmatiska metoden på äldre lagstiftning, lagförarbeten och doktrin fastställs således den historiska utveckling som den rättsliga regleringen av särbehandlingen genomgått. På detta sätt kan förståelsen för nuvarande utformning av särbehandlingen öka.

För att besvara delfrågan om *varför* unga lagöverträdare särbehandlas studeras de skäl som kan utläsas ur förarbetena³⁰. Dessa är

- att ungdomar inte bör behandlas som vuxna eftersom de typiskt sett inte nått tillräcklig mognad och ansvarsförmåga samt anses särskilt känsliga för sådana konsekvenser som straffrättsliga sanktioner kan leda till, samt
- att påföljdssystemet för barn och unga ska vara förenligt med FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen.

Förarbetena kan således sägas ge svar på varför-frågan men för att möjliggöra en analys av särbehandlingsens tillgodoseende av straffets funktion behöver dessa skäl undersökas betydligt grundligare. Detta görs genom en rättsanalytisk metod. Det första skälet utreds genom en undersökning av material inom den juridiska forskningen och doktrinen, kompletterat med material från andra vetenskaper såsom medicinska och naturvetenskapliga artiklar och studier. Därefter studeras de olika artiklar i barnkonventionen som påverkar utformningen av påföljdsbestämningen för barn och unga. Som hjälp i tolkningen av dessa artiklar används barnrättskommitténs allmänna kommentarer och en promemoria från Åklagarmyndigheten.

---

²⁷ Jfr. Sandgren (2018) s. 48-49.

²⁸ Jfr. Kleineman (2018) s. 34 ff. Enligt Claes Sandgren får Kleinemans syn på rättsdogmatikens metod och uppgift anses vara den rådande, se Sandgren (2016) s. 723.

²⁹ Ibid. s. 23 ff.

³⁰ Se exempelvis prop. 2005/06:165 s. 41-43, prop. 2014/15:25 s. 20 och prop. 2021/22:17 s. 14-15+23.

För undersökningen av hur ungdomsbrottsligheten ser ut idag är en *empirisk metod* lämplig då det för en sådan används material i form av empiri, exempelvis enkäter och statistik.³¹ Att använda empiri inom rättsvetenskapen är inte helt vanligt men kan enligt civilrättsprofessorn Claes Sandgren bland annat användas när en rättslig bestämmelse ändamålsenlighet ska bestämmas.³²

En betydelsefull källa till information om en brottslighets omfattning, utveckling och karaktär är kriminalstatistik,³³ och i uppsatsen utgörs källorna till denna av Brå och SiS. Viktigt att bära med sig är dock att kriminalstatistik inte utgör en direkt återspeglning av den faktiska brottsligheten då det finns möjliga felkällor när sådan statistik tas fram.³⁴ Ifall det brister i någon del, exempelvis om brottet aldrig upptäcks eller anmäls till polisen, hamnar det aldrig i kriminalstatistiken.³⁵ Eftersom statistiken som används i denna uppsats främst används för att visa på utveckling och tendenser kan dock eventuella felkällor anses ha en mindre betydelse. Även om exempelvis anmälningsbenägenhet med mera kan variera över tid får felkällorna dessutom antas någorlunda beständiga när statistik tas fram på samma sätt, av samma myndigheter. Ett sätt att ändå öka sannolikheten för en mer korrekt redogörelse är att jämföra olika källor och skapa en mer samlad bild.³⁶ De viktigaste alternativa källorna är de enkätstudier där allmänhetens erfarenheter av brottslighet kartläggs, eftersom dessa kan synliggöra den brottslighet som aldrig hamnar i kriminalstatistiken.³⁷ I uppsatsen används därför sådana studier tillsammans med kriminalstatistiken vid besvarandet av delfrågan om hur ungdomsbrottsligheten ser ut idag. Det finns självklart även begränsningar med enkätstudier, exempelvis urvalsfel och svarsbortfall, men sådana är svåra att komma ifrån.³⁸

I uppsatsen presenteras statistiken främst i löpande text. Diagram används dock i vissa fall som ett sätt att presentera mycket information på ett överskådligt sätt. Dessa skapas genom Excel efter införande av uppgifter från Brå och SiS. Vad gäller dessa uppgifter finns det tre

---

³¹ Jfr. Sandgren (2016) s. 728.

³² Jfr. Sandgren (2006) s. 548-459.

³³ Se Estrada (2017a) s. 30-32.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Jfr. Estrada (2017a) s. 30-32.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

saker som läsaren bör bära med sig. För det första har uppgifterna i vissa fall behövt omvandlas, exempelvis från antal till procent eller från dagar till månader, för att bli enhetliga och möjliga att redovisa i diagram. Vidare är uppgifterna avrundade, antingen sedan tidigare av Brå eller SiS eller genom de beräkningar och omvandlingar som görs under uppsatsarbetet. Detta anses dock inte vara ett problem eftersom uppgifterna och diagrammen i uppsatsen snarare är till för att visa på *tendenser* än redovisa exakta mått. Slutligen är statistiken baserad på ett fåtal människor vilket innebär att små skillnader, mellan exempelvis olika år, kan förefalla mer betydande än vad de är. I detta sammanhang bör även Covid 19-pandemins eventuella påverkan på brottsligheten lyftas. De förändrade livsstilsmonster som pandemin medfört kan ha påverkat omfattningen, utvecklingen och karaktären av brottsligheten de senaste två åren³⁹. Med detta i åtanke bör förändringar under dessa år tolkas med särskild försiktighet samtidigt som det kan vara av ännu större vikt att titta på vidare utvecklingskurvor och tendenser än för just de senaste åren.

1.6 Forskningsläge

Det finns en rad personer som på betydande sätt bidragit till forskningen kring ungdomsbrottslighet i stort men även mer specifikt särbehandlingen av unga lagöverträdare.

I ”Att bestämma påföljd för brott” redogör Martin Borgeke och Mikael Forsgren bland annat utförligt för tillämpningen av påföljdsbestämmelserna för unga lagöverträdare samt innebörden av de särskilda ungdomspåföljderna. Författarna bidrar med några egna överväganden kring exempelvis förhållandet mellan de särskilda ungdomspåföljderna och de grundläggande principerna i påföljdssystemet. De diskuterar även hur den så kallade ungdomsrabatten tillämpas i praktiken och hur de anser att den *borde* tillämpas. Liknande resonemang framkommer av Nils Jareborg och Josef Zila i boken ”Straffrättens påföljdslära”. I denna behandlas unga lagöverträdare i ett eget kapitel där fokus särskilt ligger på bakgrunden till, och den rättsliga regleringen av, särbehandlingen. Författarna tar även upp vad som är viktigt vid konstruktionen av speciella påföljder för unga lagöverträdare. Den historiska aspekten av särbehandlingen behandlas delvis av Mats Kumlien i ”Uppfostran och

---

³⁹ Detta problem påverkar dock inte uppsatsen så mycket då statistik för dessa två åren, av naturliga skäl, till stor del ännu inte hunnit publiceras. I stället är det främst statistik till och med år 2020, i vissa fall även 2021, som finns tillgänglig och därmed används.

straff: studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott” och i ”Stat och straff: rättshistoriska perspektiv” granskar Christian Häthén förändringarna av påföljdssystemet för unga under 1900-talet. Dessa påföljdsböcker besvarar tillsammans med lagstiftning och förarbeten till stor del frågan om *hur* unga lagöverträdare särbehandlas vid straffmätningen och påföljdsvalet.

Som komplement till påföljdsböckerna ovan finns samlingsverket ”Den svenska ungdomsbrottsligheten” där flera olika perspektiv på ungdomsbrottsligheten ges av några av landets experter på området. Till exempel beskriver Stina Holmberg vad som är viktigt vid tillämpningen av de olika ungdomspåföljderna och Felipe Estrada hur ungdomsbrottslighetens utveckling, omfattning och struktur ser ut och varför detta är viktigt att undersöka. Till viss del kan delfrågan om hur dagens ungdomsbrottslighet ser ut besvaras genom denna bok. Som nämns i avsnitt 1.5 är dock även kriminalstatistik och olika former av studier av stor vikt. Sådan forskning bidrar Bra med som, på uppdrag av regeringen, årligen publicerar aktuell statistik, studier och rapporter om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete.⁴⁰ Ett exempel är rapportserien ”Skolundersökningen om brott” som baseras på en självdeklarationsundersökning där elever i årskurs 9 redogör för sin utsatthet och delaktighet i vissa typer av brott och där resultaten bedöms vara representativa på riksnivå.⁴¹ Ett annat exempel är ”Nationella trygghetsundersökningen” där allmänhetens självrapporterade utsatthet för tretton olika brottstyper, otrygghet samt förtroende för rättsväsendet undersöks.⁴²

För statistik, studier och rapporter om till exempel påföljdsval för ungdomar och de särskilda ungdomspåföljderna är SiS en viktig källa. Sådana publikationer utgör ett steg i myndighetens uppdrag som rör metodutveckling, forskning, uppföljning av vårdresultat och utvecklingsarbete.⁴³

Den svenska rättsvetenskapliga forskningen kring särbehandlingen framstår till stor del ha en beskrivande infallsvinkel och ett fokus på särbehandlingens utformning. *De bakomliggande skälen* till att unga lagöverträdare särbehandlas har däremot inte utforskats i någon större

---

⁴⁰ Se Brå (2022).

⁴¹ Se Brå (2020b) s. 12-13.

⁴² Se Brå (2021a) s. 4.

⁴³ Se SiS (2022); SiS (2021).

utsträckning. Som nämns i avsnitt 1.5 ovan konstateras i förarbetena att särbehandlingen är nödvändig eftersom ungdomar typiskt sett inte nått tillräcklig mognad och ansvarsförmåga samt är särskilt känsliga för konsekvenser av straffrättsliga sanktioner. Vad nödvändigheten mer i detalj består i saknas det till stor del resonemang kring, vilket denna uppsats förhoppningsvis kan bidra till att ändra på. Det finns dock, om än i en begränsad omfattning, viss forskning av mer problematiserande typ och med mer djupgående analyser. Till exempel undersöker Andrew von Hirsch, i en bilaga till sin bok ”Proportionalitet och straffbestämning”, varför kriterierna för proportionalitet bör vara av sådan karaktär att de leder till betydligt lägre straff för ungdomar än för vuxna.

Ett annat exempel, där inte just proportionalitetsprincipen ligger i fokus, är undersökningen av hur unga lagöverträdare skiljer sig från vuxna lagöverträdare som Mareike Persson, med ett tvärvetenskapligt förhållningssätt, undersöker i sin avhandling ”Caught in the middle? Young offenders in the Swedish and German criminal justice systems”. Hennes utförliga sammanställning av olika biologiska, psykosociala och rättsliga faktorer, med hänvisningar till andras forskning, bidrar med en större förståelse till varför unga lagöverträdare särbehandlas. Några av de personer som Persson uppmärksammar, och som är av särskild vikt utifrån det som undersöks i denna uppsats, är följande. Sarah-Jayne Blakemore belyser betydelsen som forskning kring nervsystemets utveckling under ungdomen har för den rättsliga behandlingen av ungdomar. I artikeln ”Development of the social brain during adolescence” granskar hon bevis för att särskilda delar av hjärnan utvecklas under ungdomen och att detta bland annat påverkar ungdomars förståelse för andra människor. Vidare kommer hon, tillsammans med Trevor W. Robbins, fram till att ungdomar har sämre självkontroll än vuxna, ”Decision-making in the adolescent brain”. Persson lyfter även fram Laurence Steinberg som, tillsammans med andra i artikeln ”Around the world, adolescence is a time of heightened sensation seeking and immature self-regulation”, kommer fram till att utvecklingskurvan för en persons självreglering är linjär fram till 25-årsåldern och för en persons stimulanssökande är av en $\cap$ -form med kulmen vid 19-årsåldern. Slutligen nämns Franklin E. Zimring ett flertal gånger. I boken ”American Juvenile Justice” tar han upp olika faktorer till varför ungdomar kan anses mindre klandervärda, där betydande brister i förmågan att kontrollera sitt handlande är ett exempel. Han för även resonemang kring hur ett straffsystem bör vara utformat för att hänsyn ska kunna tas till att ungdomar är mindre klandervärda.

Även om straffteori och olika bestraffningsideologier har en omfattande forskning bedrivits. Borgeke och Forsgren respektive Jareborg och Zila går i sina ovan nämnda böcker igenom de bestraffningsideologier som har och har haft störst inflytande för påföljdssystemet. Redogörelsen består även i innebörden av de olika ideologierna. Petter Asp och Magnus Ulvängs bidrag till forskningen på detta område är bland annat deras redogörelse för såväl straffsystemets övergripande syfte som de specifika syftena för straffsystemets olika delar i ”Kriminalrättens grunder”. En utförligare beskrivning av proportionalitetsprincipen och humanitetsprincipen ger Magnus Ulväng i ”Påföljds konkurrens – problem och principer” och, vad gäller proportionalitetsprincipen, även Andrew von Hirsch i den ovan nämnda boken ”Proportionalitet och straffbestämning”. Tillsammans ger denna doktrin en grundlig bild av vad de olika bestraffningsideologierna innebär och vilka som är dominerande i dagens påföljdssystem. Kopplingen mellan dessa ideologier och särbehandlingen av de unga lagöverträdarna, exempelvis hur ideologiernas inflytande återspeglas i särbehandlingen, är emellertid ett område som inte är lika utforskat. Det berörs i förbigående av vissa av de ovan nämnda författarna i deras mer generella redogörelser för ideologierna, och till viss del, vad gäller proportionalitetsprincipen, av von Hirsch i den tidigare nämnda bilagan i hans bok. En mer samlad bild har däremot inte gått att hitta. Att särbehandlingen av de unga lagöverträdarna analyseras utifrån straffets funktion i denna uppsats kan dock, åtminstone till viss del, anses ändra på detta.

Slutligen kan följande konstateras om förhållandet mellan forskningsläget och denna uppsats. Även om delfrågorna i uppsatsen till stor del redan behandlats i tidigare forskning bidrar huvudfrågeställningen med att frågorna knyts ihop på ett sätt som innebär att materialet undersöks ur en ny infallsvinkel. Detta i form av att den rättsliga regleringen av särbehandlingen, skälen till särbehandlingen och dagens ungdomsbrottslighet undersöks utifrån tillgodoseendet av straffets funktion och således huruvida särbehandlingen bör minska eller inte utifrån denna funktion.

1.7 Begrepp och terminologi

I uppsatsen används både begreppet *straff* och begreppet *påföljd*. Enligt 1 kap 3 § BrB är straff antingen böter eller fängelse. Påföljd är ett vidare begrepp som omfattar dels dessa två

straff, dels de andra påföljder för brott som kan utdömas i svensk domstol, dvs. villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.⁴⁴ Det finns även särskilda brottspåföljder för unga lagöverträdare, de så kallade särskilda ungdomspåföljderna.⁴⁵ I uppsatsen används främst samlingsbegreppet påföljd för alla dessa olika påföljder men i de delar där straff används, exempelvis de som behandlar straffteori och straffets funktion, ska det förstås som synonymt till påföljder och inbegripa alla olika påföljder.

Straffets funktion är i uppsatsen en benämning på de bestraffningsideologier och de intressen som dessa representerar, som, utifrån undersökningen i kapitel 2 nedan, påföljdssystemet, särskilt avseende de unga lagöverträdarna, bör tillgodose. Valet att kalla dessa för ”straffets funktion” baseras på att det är denna benämning som används i diskussioner om straffteori och vilket syfte som påföljdssystemet har.⁴⁶ Vidare är straffteorier internationella och skiljer således inte på straff och påföljder på samma sätt som i svensk rätt.⁴⁷ Med begreppet *bestraffningsideologier* avses i sin tur de principer och föreställningar som förklarar varför och hur vi straffar samt hur vi bör straffa. I doktrin benämns dessa på olika sätt men valet att i denna uppsats använda bestraffningsideologier som samlingsbegrepp grundas i att det är ett bredare begrepp än exempelvis straffteorier som främst förknippas med de absoluta och relativa straffteorierna. Dessutom hänför sig bestraffningsideologier i större utsträckning till just den del av påföljdssystemet som rör utdömande av straff.⁴⁸ Begreppen straffteori och straffteorier används dock på vissa ställen i uppsatsen, exempelvis för att beskriva den teoretiska utgångspunkten och redogörelsen för forskningsläget på området, men då avses själva metoden att studera syftet med straff genom olika teorier respektive de traditionella absoluta och relativa straffteorierna.

Unga lagöverträdare är det begrepp som generellt sett, men också i denna uppsats, används för ungdomar i åldern 15-20 år som gjort sig skyldiga till brott.⁴⁹ Dessa kan vidare delas upp i två ålderskategorier. Lagöverträdare som är 15-17 år benämns unga *omyndiga* lagöverträdare medan lagöverträdare som är 18-20 år benämns unga *myndiga* lagöverträdare.

---

⁴⁴ Se Asp & Ulväng (2013) s. 16; Jareborg & Zila (2020) s. 14.

⁴⁵ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 398.

⁴⁶ Jfr. exempelvis Borgeke & Forsgren (2021) s. 34 ff. och Jareborg & Zila (2020) s. 65 ff.

⁴⁷ Jfr. Jareborg & Zila (2020) s. 65-66.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Jfr. exempelvis prop. 2021/22:17 s. 14, Jareborg & Zila (2020) s. 156 ff. och Borgeke & Forsgren (2021) s. 397 ff.

1.8 Disposition

I början av uppsatsens olika kapitel ges en beskrivning av innehållet i kapitlet i fråga, såväl som en motivering till varför de olika delarna undersöks. Redan här kan dock en mer översiktlig disposition vara till nytta för att läsaren ska få en bild av uppsatsens helhet.

I kapitel 2-5 behandlas uppsatsens tre delfrågor. Frågorna besvaras i respektive kapitel avslutande avsnitt, utifrån en sammanfattning och analys av det material som presenteras i de föregående avsnitten. I analyserna identifieras eventuella problem med den nuvarande utformningen av särbehandlingen utifrån straffets funktion.

Den första delfrågan, om straffets funktion i det svenska påföljdssystemet, behandlas i *kapitel 2*. Först redogörs de främsta och mest relevanta bestraffningsideologierna och därefter undersöks vilka ideologierna som har störst inflytande på dagens påföljdssystem.

Kapitel 3 och 4 handlar om den andra delfrågan, hur och varför unga lagöverträdare särbehandlas vid påföljdsbestämningen. I *kapitel 3* undersöks den rättsliga regleringen av särbehandlingen och i *kapitel 4* de bakomliggande skälen till särbehandlingen.

Den tredje och sista delfrågan, om hur dagens ungdomsbrottslighet ser ut, behandlas i *kapitel 4* med hjälp av statistik och olika studier.

Uppsatsen avslutas med att uppsatsens huvudfrågeställning, om huruvida särbehandlingen av unga omyndiga lagöverträdare bör minska vid allvarlig brottslighet, besvaras genom en djupgående analys av de tidigare identifierade problemen i *kapitel 5*.

2 Straffets funktion i det svenska påföljdssystemet

I detta kapitel behandlas intressena som det svenska påföljdssystemet ska tillgodose, baserat på de bestraffningsideologier som har störst inflytande på systemet. I syfte att identifiera vilka intressen som dessa ideologier representerar undersöks först olika bestraffningsideologier och vilka intressen som kommer till uttryck genom dessa. Därefter görs en undersökning av vilka ideologier och intressen som anses ha störst inflytande på dagens påföljdssystem, särskilt

avseende de unga lagöverträdarna. Kapitlet avslutas med att delfrågan om vilken funktion som straffet har i det svenska påföljdssystemet besvaras.

2.1 Bestraffningsideologier

Det finns ett stort antal teorier som syftar till att förklara varför vi straffar de i samhället gällande normerna.⁵⁰ Syftet eller funktionen som straffsystemet har skiljer sig dock åt mellan systemets olika delar.⁵¹ I modern straffrättsteori delas därför straffsystemet upp i tre nivåer:

1. kriminalisering och hot om straff, alternativt kriminaliseringsnivån, där frågor om varför och hur vi belägger vissa gärningar med straffhot aktualiseras,
2. utdömande av straffansvar, alternativt domsnivån, där frågor om varför vi bestraffar och hur bestraffningen bör ske aktualiseras, samt
3. verkställighet av straff, alternativt verkställighetsnivån, där frågor om hur verkställigheten av en utdömd påföljd bör verkställas aktualiseras.⁵²

Eftersom en minskad särbehandling innebär en ändring i hur unga lagöverträdare bestraffas är det den första nivån, och frågan om *hur* vi belägger vissa gärningar med straffhot, samt andra nivån, och frågan om *hur* bestraffningen bör ske, som är av särskild vikt i uppsatsen.

En uppdelning finns inte bara för straffsystemet utan även för straffteorierna. Dessa delas traditionellt sett in i kategorierna absoluta respektive relativa straffteorier där utgångspunkten i de *absoluta* är tankar om rättvisa, ekvivalens och proportionalitet.⁵³ Bestraffningen har inget praktiskt socialt syfte utan ses som en sorts hämnd eller vedergällning.⁵⁴ Ett klassiskt exempel är Talionsprincipen, ”öga för öga och tand för tand” men eftersom det är tillfälligheter som avgör om någon kan drabbas av straff kan principen ofta visas vara orättvis.⁵⁵ I dagens samhälle anses de absoluta straffteorierna inte ha någon plats.⁵⁶ Dock har principerna om proportionalitet och ekvivalens sina rötter i de absoluta straffteoriernas synsätt och är en viktig del av vårt rättssamhälle.⁵⁷

---

⁵⁰ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 34.

⁵¹ Se Asp & Ulväng (2013) s. 30-31

⁵² Se Asp & Ulväng (2013) s. 30+36; Ulväng (2005) s. 86+88+92.

⁵³ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 34.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Se Asp & Ulväng (2013) s. 50.

⁵⁶ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 35.

⁵⁷ Ibid. Se mer om detta i avsnitt 2.2 nedan.

I de *relativa* straffteorierna anses straffet ha ett syfte och detta är typiskt sett att förebygga brott, varför utgångspunkten i dessa teorier är preventionstanken.⁵⁸ Teorierna kan delas upp i sådana med allmänpreventiva respektive individualpreventiva föreställningar.⁵⁹ En redogörelse av vad dessa föreställningar, respektive principerna om proportionalitet, likabehandling och humanitet, innebär följer i de nästkommande avsnitten. Urvalet av dessa bestraffningsideologier baseras på att de framstår vara de viktigaste i det svenska påföljdssystemet genom att vara de som i störst utsträckning behandlas i doktrinen.⁶⁰

2.1.1 Allmänprevention

Allmänprevention som syfte med straff utgår från tanken att bestraffning av lagöverträdare ska avhålla människor i allmänhet från att begå brott.⁶¹ Gemensamt för de allmänpreventiva teorierna är därför också att stärka vikten av att lagar och regler följs på ett allmänt plan.⁶²

Allmänprevention kan ske genom omedelbar avskräckning, medelbar avskräckning och moralbildning.⁶³ *Omedelbar avskräckning* innebär att allmänhetens avsky för brottet respektive skräck för straffet ska väckas genom en omedelbar upplevelse av vilka konsekvenser som följer för den som begått ett brott.⁶⁴ Denna typ av allmänprevention förknippas främst med de offentligt verkställda straffen som skedde förr i tiden och eftersom sådana inte längre är aktuella är det snarare den medelbara avskräckningen som åsyftas när man numera talar om allmänprevention genom avskräckning.⁶⁵

Medelbar avskräckning handlar om att allmänhetens beteende ska påverkas av det genom lagen uppställda hotet om straff och medvetenheten om att vissa gärningar kommer leda till straff. Tanken är således att blott vetskapen om att det finns ett straffhot som kan komma att realiseras avhåller allmänheten från att begå brott. Även den medelbara avskräckningen har

---

⁵⁸ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 35.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Jfr. exempelvis Jareborg & Zila (2020) kap. 8-11, Borgeke & Forsgren (2021) kap. 1.2.3-1.2.4, Asp & Ulväng (2013) kap. 1.4.5, Ulväng (2005) kap. 3.3-3.4 och von Hirsch (2001) kap. 5+9.

⁶¹ Se Jareborg & Zila (2020) s. 76.

⁶² Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 35.

⁶³ Se Jareborg & Zila (2020) s. 76-77.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

dock på senare tid blivit allt svårare att acceptera i ett demokratiskt samhälle varför det i stället är moralbildningen, också kallad den positiva allmänpreventionen, som kommit att dominera.⁶⁶

Tanken med *moralbildning* är att allmänhetens inre spärr mot att begå brott ska stärkas genom att bestraffningens betydelse betonas. Antingen skapas nya moralbildande föreställningar i samhället, till exempel genom att en ny gärning kriminaliseras och framställs förkastlig, eller så förstärks de redan existerande. Möjligheterna att få någon allmänpreventiv effekt anses betydligt större när befintliga moraliska uppfattningar förstärks eller upprätthålls än när man går emot dessa och försöker skapa nya. När en viss moraluppfattning sedan finns kan denne internaliseras genom medvetna ställningstaganden eller närmast omedveten vanebildning.⁶⁷

Det finns även något som Jareborg och Zila kallar ”expressiv allmänprevention”, där vikten av att göra markeringar, visa att man menar allvar och ge uttryck för värderingar, betonas. Det krävs inte något empiriskt eller sakligt stöd för olika åtgärder eftersom det viktiga inte är vilka effekter som åtgärderna får utan vad de signalerar. Bestraffning i form av exempelvis en ökad repression kan således ha en symbolisk funktion där syftet snarare är att lugna en oroad allmänhet, genom att den får tro att något görs mot brottsligheten, än att faktiskt verka brottspreventivt. På så sätt är expressiv allmänprevention också immun mot kritik baserad på empiriska grunder. Dock är det fortfarande viktigt att respekten för lagstiftningen bibehålls för att undvika att allmänheten uppfattar bestraffningen som orättvis.⁶⁸

Allmänpreventiva föreställningar används huvudsakligen för att motivera varför kriminalisering är nödvändigt på kriminaliseringsnivån men kan även påverka hur bestraffningen sker på domsnivån.⁶⁹ Till exempel kan en viss praxis befästas eller förändras genom en samlad mängd domar, vilket leder till att det allmänna straffhotets karaktär konkretiseras.⁷⁰ Tidigare utdömdes även kortare fängelsestraff för vissa brott genom åberopande av det allmänpreventiva intresset att upprätthålla den allmänna laglydnaden.⁷¹

---

⁶⁶ Se Jareborg & Zila (2020) s. 77.

⁶⁷ Se von Hirsch (2001) s. 49; Jareborg & Zila (2020) s. 77.

⁶⁸ Se Jareborg & Zila (2020) s. 82; Jareborg (1995) s. 32.

⁶⁹ Se Asp & Ulväng (2013) s. 31; Jareborg & Zila (2020) s. 78.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 350.

För att denna möjlighet skulle kunna finnas kvar efter påföljdsbestämmningsreformen 1989, där brottets eller brottslighetens straffvärde sattes i fokus, infördes ”brottslighetens art” som skäl till att döma ut fängelse.⁷² Även om ett fängelsestraff inte kan motiveras av varken ett tillräckligt högt straffvärde eller den tilltalades tidigare brottslighet kan således fängelse dömas ut för vissa brott som främst av allmänpreventiva skäl anses borde medföra ett kort fängelsestraff.⁷³

Utifrån allmänpreventiva föreställningar anses skäl för ökad repression finnas så länge en sådan inte strider mot allmänhetens rättviseföreställningar och brottslighetsnivån inte sjunker påtagligt. Ökad repressionsnivå anses generellt sett åtminstone *kunna* ha preventiva verkningar och det avgörande för straffbestämningen är just vilka allmänpreventiva verkningar som straffet tros få medan brottets svårhet samt lagöverträdarens personliga egenskaper och förhållanden är irrelevanta. Även om ett samband mellan strängare straff och minskad brottslighet kan ses som självklart måste förändringar i straffsystemet utifrån allmänprevention antas spela en väldigt liten roll för att samhällsmedborgarna ska rätta sig efter lagen. I stället är det andra faktorer såsom upptäcktsrisk, informell social kontroll, uppfostran, utbildning, vanor, tillfälle att begå brott, behov av samhörighet, familjeförhållanden och inkapacitering som huvudsakligen påverkar laglydnaden. Att allmänheten ofta tror att upptäcktsrisken är mycket större än vad den egentligen är leder emellertid till att stor vikt läggs vid straffens stränghet.⁷⁴

Vad gäller de unga lagöverträdarna anses allmänpreventiva argument finnas för strängare straffnivå om ungdomarna kan ses som särskilt svåra att påverka, medan straffnivån snarare kan sättas lägre om de i stället är särskilt lätta att påverka.⁷⁵

2.1.2 Individualprevention

I likhet med de allmänpreventiva straffteorierna syftar de individualpreventiva till att förebygga brottslighet med hjälp av straffrättsliga reaktioner. Skillnaden är att de individualpreventiva föreställningarna lägger fokus på individnivå och återfallsbrottslighet.

---

⁷² Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 350.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Se Jareborg & Zila (2020) s. 79-80+83.

⁷⁵ Ibid. s. 84.

Den enskilde lagöverträdaren ska avhållas från att begå fler brott och en individualpreventivt motiverad åtgärd är misslyckad om den som ådöms åtgärden återfaller i brott.⁷⁶

Individualpreventiva föreställningar har länge dominerats av Jeremy Benthams idéer om oskadliggörande, förbättring och avskräckning.⁷⁷ Oskadliggörande, numera snarare benämnt *inkapacitering*, består i att lagöverträdaren fysiskt förhindras att begå fler brott.⁷⁸ I många av de historiska straffarterna fanns tydliga inkapaciterande inslag, till exempel landsförvisning och stympande straff, men allra tydligast i dödsstraffet.⁷⁹ I den moderna inkapaciteringsdiskussionen är det dock främst fängelsestraffet som är aktuellt.⁸⁰

En viktig aspekt i inkapaciteringsstrategin är möjligheten att förutse ifall lagöverträdaren i fråga kommer att återfalla i brott. Även om mycket pengar lagts på att konstruera tillförlitliga prediktionsinstrument är de resultat som kan uppnås inte nämnvärt mer pålitliga än lottdragning. För att nå en rimlig inkapaciteringseffekt skulle därför många fler vara tvungna att inkapaciteras än de som faktiskt kommer att återfalla i brott. De faktum att det dessutom är många som inte beräknats återfalla i brott som ändå gör det och att det är ännu svårare att förutse återfall vid allvarligare brottslighet, såsom våldsbrott, talar emot denna typ av prediktionsinstrument. I svensk straffrättspolitik är således synen på inkapaciteringsidéer negativ. Det finns dock ett alternativ där prediktionsproblemet till viss del kan undkommas. Genom kategorisk inkapacitering frihetsberövas lagöverträdare som är dömda för speciella brottstyper, som visat sig ”omfatta ett speciellt återfallsbenäget klientel”. Att höja straffet för dessa brottstyper kan således få en brottshindrande inkapaciteringseffekt.⁸¹

Förbättring, som i modernare ordalag benämns *behandling*, är ett individualpreventivt synsätt med en i grunden optimistisk syn på människan. Att någon begår brott ses som ett tecken på personen utvecklats felaktigt, vilket anses kunna avhjälpas genom behandling såsom medicinsk, psykiatrisk eller psykologisk vård. Även socialterapeutisk vård inriktad på återanpassning till samhället kan bli aktuell. Ett problem med sådan vård är dock att när den

---

⁷⁶ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 36-37; Jareborg & Zila (2020) s. 85+91.

⁷⁷ Se Jareborg & Zila (2020) s. 85.

⁷⁸ Ibid. s. 86-87.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Se von Hofer (1992) s. 30.

⁸¹ Se Jareborg & Zila (2020) s. 86-87; von Hofer (1992) s. 32.

ges som straff är den oftast i form av tvångsbehandling. Forskningen är samstämmig vad gäller att brottsbefrämjande faktorer *inte* kan motverkas med tvång medan behandling som saknar inslag av tvång, och som inte ses som en del av straffet, anses kunna ge goda resultat. Baserat på detta bör hjälp och stöd erbjudas, så långt det är möjligt, vid verkställigheten av straffet medan ett straffs stränghet inte bör bestämmas på individualpreventiva grunder.⁸²

Många av påföljdsformerna i dagens rättssystem tillkom i en tid när behandlingstanken⁸³ hade stort inflytande och kan ifrågasättas nu när systemet till stor del bygger på andra grunder. Enligt Jareborg och Zila kan det dock finnas andra skäl att bibehålla ett system än de som var avgörande när systemet utformades. De menar att det är rimligt att ha individualpreventiva förhoppningar med bestraffningen och att vid utformning och verkställighet av straffformerna ta hänsyn till att många brottslingar behöver vård och hjälp. Detta så länge påföljdssystemet inte kommer i konflikt med andra grundläggande principer och lämpligheten i bestraffningen inte är beroende av hur utsikten för de individualpreventiva framgångarna ser ut.⁸⁴

Slutligen *individuell avskräckning* består i att det straff som brottslingen ådöms ska avskräcka hen från att fortsätta sin brottsliga verksamhet. Tanken är att det snarare är en varning som behövs än behandling varför denna typ av individualprevention är avsedd för dem som det saknas anledning att tro behöver förbättras, så kallade tillfällighetsförbrytare. Enligt empirisk forskning finns det dock inget belägg för att man kan skrämna folk till att inte begå nya brott och detta gäller särskilt unga lagöverträdare. Att understryka straffelementet i en påföljd har snarare visat sig öka återfall i brott.⁸⁵

Utifrån de individualpreventiva föreställningarna bör påföljder vara tidsbestämda baserat på de svårigheter att förutse utvecklingsprocesser som finns. Vidare är brottets svårhet irrelevant eftersom det begångna brottet endast utgör en förutsättning för att personen ska bestraffas.⁸⁶

---

⁸² Se Jareborg & Zila (2020) s. 88-89.

⁸³ Behandlingstanken är en individualpreventiv riktning med synsättet att vård och behandling ska ersätta straff och där straffrättsligt ingripande snarare utformas utifrån lagöverträdarens person och personliga förhållanden än det begångna brottet. Riktningen hade stort inflytande under 1900-talet men kom att kritiserats på grund av svårigheterna att göra säkra prognoser om återanpassning i enskilda fall och då den ledde till olikheter inför lagen, se exempelvis Borgeke & Forsgren (2021) s. 36 och prop. 1987/88:120 s. 32.

⁸⁴ Se Jareborg & Zila (2020) s. 88-89+91-93.

⁸⁵ Ibid. s. 86.

⁸⁶ Ibid. s. 90-91.

2.1.3 Proportionalitet

Proportionalitetsprincipen bygger på tanken att någon som gjort sig skyldig till brott ska ådömas en påföljd som *står i proportion* till den brottsliga gärningens allvar.⁸⁷ Straffets stränghet ska alltså stå i proportion till brottets svårhet. Grundsynen inom principen är vidare att en straffrättslig reaktion ska vara *rättvis* i form av att den överensstämmer med den norm som lagstiftaren gett samt att denna norm är rationellt motiverad.⁸⁸ Proportionalitet är således viktigt både på kriminaliseringsnivån, när lagstiftaren bestämmer straffskalorna för de olika straffbelagda gärningarna, och på domstolsnivån, när domstolen beslutar om den straffrättsliga reaktionen i det enskilda fallet.⁸⁹ Enligt von Hirsch måste det ur en proportionalitetssynpunkt finnas en straffnedsättning för ungdomar om de olika påföljderna är mer betungande för dem än för vuxna.⁹⁰

Av proportionalitetsprincipen omfattas två olika sorters proportionalitet, absolut respektive relativ proportionalitet. *Absolut proportionalitet* innebär att en viss brottstyp ska tilldelas en viss straffskala eller ett det till ett visst begånget brott direkt ska knytas ett visst, naturligt bestämt straff. Eftersom det är svårt att hitta argument för ett sådant agerande och det inte anses finnas naturligt bestämda straff har denna typ av proportionalitet mer en begränsande funktion i praktiken i form av olika minimum- och maximigränser för vad som är acceptabla straff. På så sätt regleras den nivå som de straffrättsliga ingripandena bör ligga på.⁹¹

Relativ proportionalitet har större praktisk betydelse och en mer bestämmande funktion.⁹² Den handlar om att olika brottstyper och begångna brott ska sättas i relation till varandra, där straffet för en viss brottstyp eller begånget brott bestäms utifrån om det är strängare eller mildare jämfört med andra.⁹³ Enligt von Hirsch finns det vissa krav för en relativ proportionalitet, exempelvis att olika straff ska kunna rangordnas utifrån deras relativa stränghet och att det ska finnas *ekvivalens*, dvs. lika svåra brott ska erhålla lika stränga straff.⁹⁴ Enligt förarbeten kommer proportionalitet och ekvivalens till uttryck genom den

---

⁸⁷ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 40-41.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Se von Hirsch (2001) s. 177.

⁹¹ Se Borgeke & Forsgrens (2021) s. 40-41; Jareborg & Zila (2017) s. 67-71.

⁹² Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 40-41; Asp & Ulväng (2013) s. 51; Ulväng (2005) s. 98.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Se von Hirsch (2001) s. 57-58.

grundläggande bestämmelsen om straffvärde i 29 kap. 1 § BrB.⁹⁵ Så länge ekvivalens föreligger och straffen rangordnas är utformningen av bestraffningen, exempelvis valet av straffform, inte av betydelse för den relativa proportionaliteten.⁹⁶ Att försöka göra ”det bästa” av en fängelsevistelse, exempelvis genom påverkansprogram eller studier, strider inte mot proportionalitetsprincipen.⁹⁷

Olika former av kriminalvård i frihet kan anses vara proportionella alternativ till fängelse så länge dessa innehåller variabler som gör det möjligt att göra åtminstone grova jämförelser med längden av frihetsstraff.⁹⁸ Om alternativen till de frihetsberövande påföljderna i allt för stort avseende skiljer sig från dessa blir det dock problematiskt att hävda att en relativ proportionalitet upprätthålls.⁹⁹ Det finns således en bortre gräns för när de icke frihetsberövande påföljderna inte längre utgör dugliga alternativ till fängelse.¹⁰⁰

2.1.4 Humanitet

Humanitetsprincipen innebär att ett generellt krav ställs på rimlighet och måttlighet vid bestraffningen. Det bör exempelvis finnas tolerans och respekt för att det är mänskligt att begå misstag, att straff innebär lidande samt att människor har en förmåga att ta till sig klander. Principen kan ses fylla en begränsande funktion på straffets stränghet eftersom intresset av humanitet tyglar det mått av straff som anses lämpligt enligt proportionalitetsprincipen. Vidare kan principen ses som en uppmaning till domstolen att tillämpa mildast tänkbara påföljd och de strängaste påföljderna, fängelse och slutna ungdomsvård, bör i det längsta försöka undvikas och i de fall de är nödvändiga, sättas så kort som möjligt.¹⁰¹

Utifrån humanitetsprincipen finns det goda skäl att låta proportionalitet utgöra grunden för straffbestämningen.¹⁰² Exempelvis blir då graden av ansvarsförmåga relevant vilket kan leda till att exempelvis vissa unga lagöverträdare kan mötas med mildare straff.¹⁰³ Att samma

---

⁹⁵ Se prop. 2009/10:147 s. 13.

⁹⁶ Se Ulväng (2005) s. 98.

⁹⁷ Se Jareborg & Zila (2020) s. 75.

⁹⁸ Ibid. s. 74.

⁹⁹ Se Ulväng (2005) s. 113+115.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 41-42; Ulväng (2005) s. 102-107+110; Holmgren (2021) s. 202-208.

¹⁰² Se Jareborg & Zila (2020) s. 96.

¹⁰³ Ibid.

straff kan uppfattas olika ingripande beroende på den enskildes situation, ålder, kön osv., och innebär att en person kan anses lida mer av ett visst straff, leder vidare till att vissa personer borde kunna straffas lindrigare.¹⁰⁴ Det finns således all anledning att visa särskild tolerans för vissa persongrupper, inte minst unga lagöverträdare.¹⁰⁵ Förutsättningen för det är dock att sådan särbehandling kan ske inom ramen för en rättvis och proportionell bestraffning.¹⁰⁶

Ett viktigt uttryck för humanitetsprincipens existens i den svenska påföljdsbestämningen är presumptionen mot fängelse i 30 kap. 4 § BrB.¹⁰⁷ Ett fängelsestraff, särskilt ett långt sådant, utgör en dehumaniseringsprocess och ett problem är att det inverkar på den dömden på många fler sätt än att hen förlorar sin frihet.¹⁰⁸ Exempelvis drabbas förutom den dömden, även människor i dennes närhet och sociala relationer sätts i fara då fängelse har en stigmatiserande verkan.¹⁰⁹ Intagningen har därutöver ofta en nedbrytande inverkan på den dömdes personlighet och utgör ett avbrott i den normala livsrytmen som kan få långtgående negativ påverkan på framtida arbetsliv och förhållande till familj och vänner.¹¹⁰ Dessutom kan själva anstaltsvistelsen medföra ytterligare negativa följder såsom trakasserier och förnedringar av andra intagna eller personal.¹¹¹ Att bestraffningen blir något annat än vad som är tänkt är viktigt att förebygga varför en säkerhetsklassificering kan vara nödvändig.¹¹² Vidare är ett sätt att kategorisera de intagna, där unga lagöverträdare utgör en särskilt viktig kategori.¹¹³

2.1.5 Likabehandling

Rättslig likabehandling handlar om att lika fall ska behandlas lika,¹¹⁴ och följer bland annat av 1 kap. 9 § regeringsformen, RF, där beaktande av allas likhet inför lagen regleras. Vad detta innebär i praktiken framgår dock inte av principen, vars innehållslösa och vaga budskap kritiserats på grund av svårigheterna att tillämpa den.¹¹⁵ Enligt von Hirsch och Ulväng utgör

---

¹⁰⁴ Se Ulväng (2005) s. 103.

¹⁰⁵ Se Jareborg & Zila (2020) s. 95+98.

¹⁰⁶ Se Ulväng (2005) s. 103.

¹⁰⁷ Ibid. s. 110.

¹⁰⁸ Se Jareborg & Zila (2020) s. 97.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Se prop. 1980/81:44 s. 11.

¹¹¹ Se Jareborg & Zila (2020) s. 96.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Se Ulväng (2005) s. 116.

¹¹⁵ Ibid.

likabehandling vid påföljdsbestämningen ett *formellt rättvisekrav* i behov av materiell utfyllnad.¹¹⁶ De menar att av principen följer att oenhetlig påföljdsbestämning och rent skönsmässiga beslut behöver motverkas, men att det finns ett behov att ställa upp kriterier av vad ”lika” innebär för att göra besluten mer förutsebara.¹¹⁷ Ulväng anser att sådana kriterier för påföljdsbestämningen finns i 29-30 kap. BrB där exempelvis klara hänvisningar görs till straffvärde, billighetsskäl och humanitet.¹¹⁸ Eftersom kriterierna i lagen kräver tolkning menar han dock att det finns en risk att man bryter mot likabehandlingsprincipen i situationer där dessa tolkas och tillämpas oenhetligt.¹¹⁹ Ett exempel på en sådan situation som nämns är vid bestämmande av hur stor ungdomsrabatt som ska ges.¹²⁰

Ulväng menar även att en särbehandling av vissa grupper baserad på humanitet kan vara möjlig i ett straffsystem där likabehandlingsprincipen respekteras. Det krävs dock att skälen till särbehandlingen kan förklara varför vissa personer bör behandlas med särskild tolerans, medkänsla och respekt. Dessutom måste särbehandlingen vara dels tillämplig på alla personer som tillhör den kategori som det finns skäl att särbehandla, dels förenlig med övriga grundläggande värderingar för straffsystemet.¹²¹

2.2 Ideologierna med störst inflytande på dagens påföljdssystem

I detta avsnitt presenteras den bild av vilka bestraffningsideologier som har störst inflytande på dagens påföljdssystem, som ges av författarna i doktrinen respektive av förarbetena.

2.2.1 Utifrån doktrin

Enligt Jareborg och Zila har proportionalitetstänkandet ersatt behandlingsideologin som den mest centrala bestraffningsideologin. Således är de grundläggande kriterierna för straffbestämningen brottets svårhet, dvs. hur högt straffvärde som brottet har. De menar dock

---

¹¹⁶ Se von Hirsch (2001) s. 86-87; Ulväng (2005) s. 116.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Se Ulväng (2005) s. 116-117.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid. s. 118-119.

inte att detta innebär att det finns hinder mot att ett vidare perspektiv används där även billighetsskäl, exempelvis ålder, kan beaktas. De betonar emellertid att även om det finns inslag av allmänprevention, individualprevention och humanitet i dagens straffsystem bör behov av vård och behandling eller inkapacitering inte användas som självständiga grunder vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet.¹²²

Vad gäller konstruktionen av speciella påföljder för unga lagöverträdare anser de att det inte finns något hinder mot att hänsyn tas till att många brottslingar behöver vård, hjälp eller stöd. Det viktiga är att undvika att komma i konflikt med de grundläggande principerna i straffsystemet och att vid påföljdsvalet inte förutsätta att det är individuella prognoser som ligger till grund för rättstillämpningen. De anser nämligen att en påföljds lämplighet inte beror på utsikten till individualpreventiva effekter.¹²³ von Hofer är av uppfattningen att risken för avsteg från påföljdssystemets grundprinciper om förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens blir större, ju fler olika påföljder och påföljds kombinationer som finns i systemet.¹²⁴

Borgeke och Forsgren diskuterar också det stora inflytande som proportionalitetsprincipen har och menar att den grundläggande principen för påföljdsbestämningen på domstolsnivån är ett straffrättsligt ingripande som står i proportion till den begångna gärningen.¹²⁵ På denna nivå anser de att allmänpreventiva argument inte längre har någon plats, då det inte är rimligt att domstolen i ett enskilt fall ska överväga vilken allmänpreventiv effekt en viss straffbestämning skulle kunna få.¹²⁶ Dessutom anser de att det inte finns tillräcklig empirisk grund för att metoden, att med straffbestämning ”statuera exempel”, skulle fungera och uppfattas rättvis.¹²⁷ Inte heller individualpreventiva argument, exempelvis behandlingstanken, anser de är en del av den nuvarande påföljdsbestämningen eftersom dessa tankegångar blivit tillbakaträngda på grund av den omfattande kritik de fått.¹²⁸

Förutom proportionalitetsprincipen anser de att den grundläggande strukturen i det svenska

---

¹²² Se Jareborg & Zila (2020) s. 74+101.

¹²³ Ibid. s. 92.

¹²⁴ Se von Hofer (2017) s. 305.

¹²⁵ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 40.

¹²⁶ Ibid. s. 39-40.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

påföljdssystemet bygger på humanitetsprincipen. Detta genom att hänsyn tas till om den tilltalade haft bristande förmåga att handla i enlighet med rättsnormerna eller om andra förmildrande omständigheter föreligger. En grundprincip är även att en lagöverträdare till en början bemöts av lindriga ingripanden och att det oftast först vid fortsatt eller allvarlig brottslighet blir fråga om strängare straff i enlighet med straffskalan för det aktuella brottet. Det finns vidare en stor tolerans för människors felsteg och stora möjligheter att undvika frihetsberövande påföljder. Genom olika regler framgår även tydligt avsikten att de strängaste påföljderna, fängelse och slutna ungdomsvård, ska väljas i sista hand. De många skärpningar som gjorts de senaste åren möjliggör dock ett ifrågasättande av om humanitetsprincipen fortfarande följs helt och fullt.¹²⁹

Vad gäller påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare menar Borgeke och Forsgren att bilden är något mer sammansatt.¹³⁰ De anser att påföljdssystemet för unga lagöverträdare bygger på principen att brott som begåtts av barn och ungdomar i första hand ska leda till insatser inom socialtjänsten.¹³¹ Således att en uttalad grundläggande ambition är att hålla ungdomar helt utanför Kriminalvården.¹³² I den straffrättsliga diskussionen iakttar de dock en viss ökad betoning av skärpa när det gäller ungdomspåföljderna.¹³³

Enligt Asp och Ulväng har straffsystemets övergripande syfte ganska mycket med allmänpreventiva hänsyn att göra, i förenklad form att hindra att skadliga gärningar begås. Påföljdsbestämningssystemet vilar däremot på två andra principer. Dels ska straff bestämmas, i enlighet med proportionalitetsprincipen och ett slags vedergällningsprincip, utifrån brottslighetens svårhet och i det enskilda fallet bestå i en rättvis och proportionell reaktion på det klander som den kriminelle gjort sig förtjänt av. När man till exempel tilldelar ett brott en straffskala strävar man efter proportionalitet mellan straffvärde och straffsats samt ekvivalens mellan olika brottstypers straffsats. Dels ska hänsyn tas till humanitetsprincipen, särskilt vid valet av påföljd, enligt vilken fängelse så långt möjligt ska undvikas. Eftersom det inte är möjligt att göra annat än mycket grova bedömningar av hur olika personer kommer uppleva

---

¹²⁹ Borgeke & Forsgren (2021) s. 42.

¹³⁰ Ibid, s. 40.

¹³¹ Ibid. s. 553.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid. s. 554.

ett straff, är det viktigt att välja straffformer som åtminstone har en tendens att upplevas likartat.¹³⁴

Slutligen står såväl Estrada som Träskman bakom uppfattningen att det svenska påföljdssystemet sedan 1989 genomgått en förändring där den bärande ideologien bakom systemet bygger på ett proportionalitetstänkande och straffvärde.¹³⁵ Samtidigt har avstånd tagits från ren allmänpreventiv ideologi samt behandlingstanken och de individualpreventiva tankegångarna att påföljdsbestämning skulle ske utifrån den tilltalades individuella behov av behandling.¹³⁶ Träskman betonar dock att rättssystemet inte är, och förmodligen aldrig kommer bli, ideologiskt fullständigt enhetligt eftersom det fortfarande finns kvar vissa inslag av de allmänpreventiva och individualpreventiva straffteoretiska utgångspunkterna.¹³⁷

2.2.2 Utifrån förarbeten

I förarbetena till den slojade straffrabatten för unga myndiga lagöverträdare fastställs att den grundläggande utgångspunkten vid påföljdsbestämningen är proportionalitetsprincipen, dvs. att ett brotts straff ska stå i proportion till dess allvar. Samtidigt konstateras dock att denna utgångspunkt får vägas mot, och i vissa fall stå tillbaka för, intresset av att straffrättsligt särbehandla unga lagöverträdare.¹³⁸

Även i tidigare förarbeten anses utgångspunkten för påföljdssystemet i allmänhet, men för unga i synnerhet, vara att systemet måste bygga på en kompromiss mellan olika intressen. Vad gäller de unga är sådana intressen dels en ung persons särskilda behov, dels straffsystemets krav på tydliga och tillräckligt ingripande påföljder genom förutsebarhet, proportionalitet och ekvivalens. Detta anses möjligt så länge systemet innehåller påföljder som är anpassade för unga men som samtidigt uppfyller kraven på ingripandegrad och trovärdighet. Samtidigt bör påföljdssystemet tillgodose intressena av ökad trygghet och samhällsskyddet, dvs. samhället måste kunna reagera med stränga sanktioner vid grova brott då människor har en rätt till skydd mot sådana.¹³⁹

---

¹³⁴ Se Asp & Ulväng (2013) s. 31+50-51; Ulväng (2005) s. 92+102.

¹³⁵ Se Estrada (2017b) s. 356; Träskman (2003) s. 174.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Se Träskman (2003) s. 174.

¹³⁸ Se prop. 2021/22:17 s. 23.

¹³⁹ Se prop. 2014/15:25 s. 24; prop. 2019/20:118 s. 35; prop. 1997/98:96 s. 76.

De har konstaterats att de större reformerna 1999 och 2007 på området i stora delar har gett önskat utfall och att principerna om proportionalitet, förutsebarhet och konsekvens med tiden fått allt större genomslag, även vid påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare. Det anses dock fortfarande finnas ett behov av ändringar. Att det eventuellt saknas lämpliga eller tillräckligt ingripande påföljder har diskuterats vid olika tillfällen. Vidare anses förändringar behövas i syfte att öka tydligheten respektive likabehandlingen och likformigheten vid tillämpningen av ungdomspåföljderna. Det betonas även att ungdomspåföljderna måste syfta till att motverka riskfaktorerna till fortsatt brottslighet och återfall varför de så långt som möjligt bör ha ett behandlingsinriktat innehåll. Som exempel har en ambition att hålla unga lagöverträdare utanför Kriminalvården uttryckts borde få fortsatt genomslag och att huvudansvaret för verkställigheten av ungdomspåföljderna således fortsatt ska ligga på socialtjänsten.¹⁴⁰

2.3 Sammanfattning och delanalys

Det finns flera olika ideologier som syftar till att förklara varför och hur vi ska respektive bör bestraffa dem som begår brott. Syftet med bestraffning skiljer sig åt mellan påföljdssystemets tre olika nivåer: kriminaliseringsnivån, domsnivån och verkställighetsnivån. I denna uppsats ligger fokus främst på de två första nivåerna och frågorna om hur vi belägger vissa gärningar med straffhot och hur bestraffningen bör ske.

Det framgår tydligt att dagens påföljdssystem bygger på en balansgång mellan olika intressen och att en sådan är nödvändig, särskilt vad gäller påföljdssystemet för unga lagöverträdare på grund av deras särskilda behov. Genom undersökningen av både doktrin och förarbeten i detta kapitel, kan inflytandet från proportionalitetsprincipen, med utgångspunkten att straffets stränghet ska stå i proportion till brottets svårhet, konstateras ha ökat och ha störst inflytande på påföljdssystemet idag. Ett riktmärke för brottets svårhet är till exempel ett högt straffvärde. Genom proportionalitetsprincipen har intressena av rättvisa, ekvivalens, och rättslig likabehandling inflytande. Även vad gäller ungdomspåföljderna anas en viss ökad betoning av skärpa. Till exempel måste påföljder anpassade för unga fortfarande uppfylla kraven på

---

¹⁴⁰ Se prop. 2014/15:25 s. 24-25; prop. 2019/20:118 s. 29+35.

ingripandegrad och trovärdighet och det finns ett behov att öka tydligheten och likabehandlingen vid tillämpning av ungdomspåföljderna.

Vid sidan av proportionalitetsprincipen har humanitetsprincipen betydelse för påföljdssystemet. Detta tar sig till exempel uttryck i form av presumptionen mot de strängaste straffen, beaktandet av förmildrande omständigheter, respekten för den tilltalade och toleransen för det mänskliga i att fela. Vidare finns det ett behov av att påföljdssystemet säkerställer samhällsskyddet.

Det finns också ett starkt intresse av att tillgodose ungdomars särskilda behov, genom exempelvis den grundläggande ambitionen att hålla ungdomar helt utanför Kriminalvården samt att det ska finnas påföljder som är anpassade för unga. Det betonas dock att man i möjligaste mån ska undvika att komma i konflikt med de grundläggande principerna i påföljdssystemet.

Den straffteoretiska utgångspunkten i uppsatsen, såväl som svaret på delfrågan om vilken funktion som straffet har i det svenska påföljdssystem, kan sammanfattningsvis sägas vara att straffets stränghet ska stå i proportion till brottets svårhet samtidigt som humana intressen och ungdomars särskilda behov ska beaktas. Genom proportionalitetsprincipen har även intressena av rättvisa, ekvivalens och rättslig likabehandling stort inflytande. Vissa inslag av allmänprevention och individualprevention finns kvar men dessa bör inte användas som självständiga grunder vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet.

3 Den rättsliga regleringen av särbehandlingen

Detta kapitel handlar om hur särbehandlingen av unga lagöverträdare kommer till uttryck i den rättsliga regleringen. Inledningsvis undersöks hur regleringen *har* sett ut genom att den historiska utveckling som särbehandlingen genomgått studeras. Detta görs i syfte att öka förståelsen för varför gällande rätt har fått sin nuvarande utformning och för att undersöka hur olika åtgärder och påföljdsutformningar tidigare har motiverats.

Efter den historiska undersökningen fortsätter redogörelsen med ett avsnitt om gällande rätt för att klargöra *hur* den rättsliga regleringen av särbehandlingen ser ut idag. Detta är av stor

vikt för att förstå vad särbehandlingen faktiskt innebär. Resonemang i förarbeten och doktrin, med kritik mot eller förändringsförslag för den nuvarande regleringen, redovisas också för att skapa en mer levande och aktuell bild av den rättsliga regleringen samt belysa att denna är i förändring.

Kapitlet avslutas med att de olika avsnitten sammanfattas och analyseras. Således kan den del av uppsatsens andra delfråga som rör *hur* unga lagöverträdare särbehandlas, besvaras.

3.1 Historisk utveckling av särbehandlingen

Under 1800-talet tillmättes barnuppfostran stor betydelse, vilket inom kriminalpolitiken tog sig uttryck genom att ett samspel mellan straffrätt och socialpolitik inleddes. I 1864 års strafflag, SL, fanns en lagstadgad straffminskning med grund i gärningspersonens ungdom.¹⁴¹

Under 1900-talet dominerades straffrättsdiskussionen i Sverige av påföljdsfrågor och ett stort reformarbete ägde rum. I takt med att behandlingsideologin växte sig allt starkare spreds under första halvan av århundrandet alltmer uppfattningen att unga lagöverträdare, som gjort sig skyldiga till grövre brottslighet, borde ådömas andra påföljder än tidsbestämda frihetsberövanden.¹⁴² 1902 stiftades lag (1902:67) om uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn som lyfte fram balansgången mellan att vårda och att straffa unga lagöverträdare.¹⁴³ Ett kommunalt och socialt ansvar infördes för lagöverträdare under 15 år men också 15-17 åringar drogs in i omsorgsområdet.¹⁴⁴ Intressena bakom lagstiftningen kring unga var på denna tid i stort sett samhällsskyddsaspekten, dvs. att samhället skulle skyddas mot kriminella barn och unga men också att de unga skulle skyddas från en negativ utveckling.¹⁴⁵ Uppfostran ansågs vara ett bättre brottsförebyggande medel än straff varför *tvångsuppfostran*, enligt den nya lagen, helt kunde ersätta ungdomars straff.¹⁴⁶ Ett sådant vårdalternativ motiverades dock inte med att de var mer humant.¹⁴⁷ I stället var syftet att det

---

¹⁴¹ Se Kumlien (1997) s. 47+49.

¹⁴² Se Häthén (2014) s. 256; SOU 1956:55 s. 76-77.

¹⁴³ Se Kumlien (1997) s. 49+74.

¹⁴⁴ Se Häthén (2014) s. 257. Åldern för barnavårdsnämndens målgrupper höjdes 1924 till 18 år och 1934 till 21 år, se Kumlien (1997) s. 7

¹⁴⁵ Se Tärnfalk, Alm & Kaldal (2022) s. 8.

¹⁴⁶ Se Häthén (2014) s. 257.

¹⁴⁷ Se Kumlien (1997) s. 50.

skulle råda bot på den kritik mot det rådande systemet som gick ut på att fängelsestraff för ungdomar var för korta och milda, genom att möjliggöra långa, eftertryckliga och tidsbestämda frihetsberövanden.¹⁴⁸

1935 infördes *ungdomsfängelse*, en tidsbestämd brottspåföljd avsedd för lagöverträdare i 18-20-årsåldern där man avsåg både bibehålla strafföreställningen och följa principerna för tvångsuppfostran.¹⁴⁹ Tanken var att hålla borta ungdomarna från det dåliga inflytande som fanns på de vanliga fängelserna.¹⁵⁰ Under nästkommande årtionden växte kritiken mot dels tidsbestämda straff generellt sett, på grund av deras bristande proportionalitet och effektivitet.¹⁵¹ Dels själva ungdomsfängelserna då allt fler började se dem som skolor för brottsliga och de intagna var tungt kriminellt belastade.¹⁵² 1979 avskaffades således ungdomsfängelserna.¹⁵³

Under 1900-talets mitt diskuterades åter ståndpunkten att lagöverträdare under 18 år i princip inte borde omhändertas inom Kriminalvården utan endast överlämnas till barnavårdande åtgärder enligt barnavårdslagstiftningen.¹⁵⁴ Ståndpunkten kom slutligen till uttryck i lag genom 1952 års lag och formulerades som att den som inte fyllt 18 år inte fick dömas till fängelse, straffarbete eller förvaring om det inte fanns särskilda skäl.¹⁵⁵

Genom brottsbalken 1965 infördes lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, som tydliggjorde socialtjänstens uppgift att yttra sig i straffprocessen.¹⁵⁶ Vidare infördes en bestämmelse med en möjlighet att underskrida straffskaleminimum för en lagöverträdare som inte fyllt 18 år.¹⁵⁷

Under början av 90-talet var intentionen för brottslingar under 18 år att fängelse, villkorlig dom samt skyddstillsyn i första hand skulle ersättas med påföljden *överlämnande till vård*

---

¹⁴⁸ Se Kumlien (1997) s. 50.

¹⁴⁹ Ibid. s. 7.

¹⁵⁰ Se Häthén (2014) s. 258; SOU 1956:55 s. 81.

¹⁵¹ Se SOU 1977:83 s. 84.

¹⁵² Se Häthén (2014) s. 258; Kumlien (1997) s. 7.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Se SOU 1956:55 s. 241.

¹⁵⁵ Ibid. s. 78.

¹⁵⁶ Se Tärnfalk, Alm & Kaldal (2022) s. 8.

¹⁵⁷ Se prop. 1962:10 s. A 77.

inom socialtjänsten. Domstolen lämnade alltså över till socialnämnden att besluta om vilka åtgärder som skulle vidtas. Avgörande för innehållet och omfattningen av åtgärderna var den unges behov av utbildning, vård och ledning medan den brottsliga gärningen i princip inte spelade någon roll.¹⁵⁸

1999 infördes ungdomspåföljden *sluten ungdomsvård* och 2007 bildades 32 kap. BrB om ”Överlämnande till särskild vård för unga”. Påföljderna omarbetades i flera hänseende, främst på grund av strävan efter förstärkning av trovärdighet för ungdomspåföljder som straffrättsliga reaktioner på brott.¹⁵⁹ Påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten fick ett nytt namn, *ungdomsvård*, och ett mer avgränsat tillämpningsområde genom villkoret att den unge skulle ha ett särskilt behov av vård/annan åtgärd.¹⁶⁰

Under 2010-talet har en straffmättningsreform ägt rum. Med bakgrund i samhällsutvecklingen över tid, där bland annat synen på allvarliga former av avsiktliga angrepp på enskildas fysiska integritet¹⁶¹ blivit strängare, har ett behov av höja straffnivån för vissa allvarliga brott identifierats.¹⁶² Behovet av skärpta straff vid exempelvis organiserad brottslighet i gängmiljö och för personer som tidigare dömts till flera eller allvarliga brott, var ett av skälen till att regeringen 2017 meddelade att fanns anledning att se över den straffrättsliga särbehandlingen vid straffmätningen för unga lagöverträdare.¹⁶³ I fråga om allvarligare brottslighet ansågs det vidare rimligt att tillmäta påföljdssystemets krav på tillräckligt ingripande reaktioner större vikt då förmågan till ansvarstagande och mognad ansågs på flera sätt tillräckligt utvecklad vid myndighetsåldern.¹⁶⁴ Dessutom ansågs den svenska särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare långtgående vid en internationell jämförelse, alltför begränsad och inte stå i proportion till brottets allvar, vid allvarlig brottslighet.¹⁶⁵ En utredning tillsattes som i december 2018 lämnade betänkandet *Slopad straffrabatt för unga myndiga*.¹⁶⁶ Flera av

---

¹⁵⁸ Se Kumlien (1997) s. 3.

¹⁵⁹ Se Jareborg & Zila (2020) s. 49.

¹⁶⁰ Se prop. 2021/22:17 s. 17.

¹⁶¹ Exempelvis brott mot liv, grövre misshandelsbrott, grövre frihets- och fridsbrott samt rånbrott, se prop. 2009/10:147 s. 10.

¹⁶² Se prop. 2009/10:147 s. 9-11.

¹⁶³ Se prop. 2021/22:17 s. 29-32; dir. 2017:122.

¹⁶⁴ Se prop. 2021/22:17 s. 23-24+30.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Se SOU 2018:85.

förslagen ledde till lagändringar vilka består i den slopade straffrabatt som tidigare i år, 2022, genomfördes för de unga myndiga lagöverträdarna.¹⁶⁷

3.2 Gällande rätt

Särbehandlingen av unga lagöverträdare sker till stor del vid straffmätningen och påföljdsvalet. Den rättsliga regleringen av dessa två delar av påföljdsbestämningen presenteras därför i detta avsnitt. Att unga kan ådömas andra påföljder än vuxna är, som nämns tidigare, en annan viktig del i särbehandlingen, varför en redogörelse även görs för de så kallade särskilda ungdomspåföljderna.

I avsnitt 3.2.4 presenteras hur gällande rätt förändrats för de unga myndiga lagöverträdarna genom den slopade straffrabatten. Syftet med detta är att undersöka hur den rättsliga regleringen mer konkret skulle kunna se ut om särbehandlingen även minskade för de omyndiga lagöverträdarna.

3.2.1 Straffmätning

I 29 kap. BrB regleras straffmätning som innebär att domstolen bestämmer var på straffskalan, för brottet i fråga, som en gärningsperson hamnar. Med andra ord fastställt straffet i det enskilda fallet. I enlighet med kapitlets första paragrafer ska utgångspunkten för straffmätningen vara brottets straffvärde. Hänsyn ska tas till den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, där det särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa alternativt trygghet till person, gärningspersonens insikt och avsikt samt eventuella förmildrande eller försvårande omständigheter. I 29 kap. 3 § 1 st. 3 p. BrB anges att en sådan förmildrande omständighet är *ifall den tilltalades handlande stått i samband med hens bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga*. Det har betonats i förarbeten att bristen som avses ska vara i form av en avvikelse från vad som anses normalt för personer som är jämförbara med den tilltalade.¹⁶⁸ Vad gäller unga lagöverträdare innebär detta att hens utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga, i jämförelse med andra personer i samma ålder, ska ha varit bristande.¹⁶⁹ Det finns inte så många exempel på vad detta innebär i

---

¹⁶⁷ Se prop. 2021/22:17. Se mer om dessa lagändringar i avsnitt 3.2.4.

¹⁶⁸ Se prop. 2009/10:147 s. 45.

¹⁶⁹ Ibid.

praktiken eftersom lagbestämmelsen väldigt sällan tillämpas på unga lagöverträdare.¹⁷⁰ En förklaring till denna restriktivitet kan vara den inställning som HD gav uttryck för i NJA 2000 s. 314. I domskälen angavs nämligen att sambandet mellan en yngre persons handlande och hans bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga sällan blir föremål för särskilda övervägande eftersom hänsyn till den tilltalades ungdom redan tas vid straffmätningen genom 29 kap. 7 § BrB och de allmänna begränsningar som finns mot att döma yngre lagöverträdare till frihetsberövande påföljder.

I kapitlets sista paragraf, 29 kap. 7 § 1 st. BrB, regleras den särskilda hänsyn som ska tas till gärningspersonens ungdom och som brukar kallas *ungdomsrabatten*, alternativt *ungdomsreduktionen*. Där anges att om någon begått brott innan hen fyllt tjugoott år, ska hans ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Paragrafen medför att domstolen får döma till lindrigare straff än vad som annars är föreskrivet för brottet och att straffet i princip alltid ska sättas lägre för en lagöverträdare som var under 21 år vid brottet än för en som fyllt 21 år.¹⁷¹ Det finns inte något krav på att det kan visas att lagöverträdarens låga ålder påverkat hans handlande.¹⁷²

I praktiken innebär ungdomsrabatten att längden på den frihetsberövande sanktionen kortas ner eller att en mildare påföljd väljs, exempelvis böter i stället för fängelse.¹⁷³ Tillämpningen av bestämmelsen kan ses som att ett straffmätningssvärde¹⁷⁴ räknas fram på grundval av personens ålder.¹⁷⁵ I doktrin och praxis har riktlinjer utvecklats för hur straffsättningen bör göras och genom uttalanden i förarbeten om att dessa utgör en allmän utgångspunkt i praxis får de anses utgöra gällande rätt.¹⁷⁶ Riktlinjerna kan illustreras genom en trappstegsmodell som visar hur stor reduktion, och följaktligen även hur långt straff, som bör dömas ut för en person i en viss ålder.

---

¹⁷⁰ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 237.

¹⁷¹ Ibid. s. 51.

¹⁷² Ibid. s. 301.

¹⁷³ Ibid. s. 51.

¹⁷⁴ Ett straffmätningssvärde är ett straffvärde med beaktande av eventuella billighetsskäl och/eller ungdomsrabatten, se exempelvis Borgeke & Forsgren (2021) s. 596.

¹⁷⁵ Se Holmgren (2021) s. 282.

¹⁷⁶ Jfr. prop. 2019/20:118 s. 26; dir. 2017:122 s. 2.

Figur 1¹⁷⁷: Tabellen visar en illustration av trappstegsmodellen för ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § 1 st. BrB.

Ålder	Straffreduktion	Ungefärlig strafflängd
15 år	75-85 procent	1/5
16 år	65-76 procent	1/4
17 år	55-65 procent	1/3
18 år	45-55 procent	1/2
19 år	30-40 procent	2/3
20 år	20-30 procent	3/4

Enligt Borgeke och Forsgren bör dock en mer glidande skala användas i stället för trappstegsmodellen.¹⁷⁸ Detta då åldersreduktionen i väsentliga delar bygger på unga personers mognad, varför det inte kan vara rimligt att döma en person som precis fyllt 16 år på samma sätt som någon som är 16 år och 11 månader.¹⁷⁹ Zimring konstaterar dock att graderingar baserade på ålder är lämpliga när förmågan att testa individuell kompetens och mognad är dålig och eventuella misstag kan medföra betydande skada för individerna eller samhället.¹⁸⁰

Även von Hirsch anser att en individualiserad bedömning av en persons grad av moralisk utveckling är ogenomförbar och att en åldersmässigt kategoriserad ungdomsrabatt är lämplig. Dock menar han att en individualiserad bedömning inte heller är önskvärd då den grad av mognad som vi bör kräva av olika personer baseras på deras ålder, och är oberoende av att mognaden bland ungdomar som är lika gamla kan vara väldigt varierande. Exempelvis bör vi förvänta oss att en 17-åring förstår mer och har större självkontroll än en 14-åring. von Hirsch menar emellertid att viss kvalitativ bedömning är ofrånkomlig vid besluten om omfattningen av ungdomsrabatten då hänsyn måste tas till graden av klandervärdhet och skuld i det enskilda fallet.¹⁸¹

I NJA 2000 s. 421 avfärdade dock HD användande av schematiskt fasta procentsatser vid

---

¹⁷⁷ Tabellen baseras på siffror från Jareborg och Zila som de anser är godtagbara av principiella skäl och utifrån rådande praxis, se Jareborg & Zila (2020) s. 159. Observera att i och med den slojade straffrabatten gäller inte denna längre för de unga myndiga lagöverträdarna vid allvarlig brottslighet, se avsnitt 3.2.4.

¹⁷⁸ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 310.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Se Zimring (2005) s. 29 ff.

¹⁸¹ Se von Hirsch (2001) s. 175.

tillämpande av ungdomsrabatten i 29 kap 7 § BrB. Anledningen till detta var att en sådan schematisk regel inte ansågs tjäna någon verklig vägledning i rättstillämpningen baserat på att det inte bara är åldern som ska vara avgörande för straffnedsättningens storlek utan att hänsyn även ska tas till exempelvis brottets art och straffets längd.

Det saknas vägledande exempel på hur 29 kap. 7 § 1 st. BrB och 29 kap. 3 § 1 st. 3p. BrB förhåller sig till varandra eftersom den senare som sagt sällan tillämpas på unga lagöverträdare. Förslagsvis kan domstolarna dock först bestämma brottslighetens straffvärde och fastställa om det finns skäl att reducera detta på grund av lagöverträdarens bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Därefter kan beslut tas om huruvida reduktion ska göras vid straffmätningen i enlighet med 29 kap. 7 § 1 st. BrB med hänsyn till den tilltalades ungdom.¹⁸²

I 29 kap. 7 § 2 st. BrB sätts en maximigräns på tio år för hur långt fängelsestraff som en ung omyndig lagöverträdare kan ådömas. I undantagsfall, för brott där fängelse på längre tid eller på livstid är föreskrivet alternativt om det följer av 26 kap. 2 § BrB, får fängelse i högst fjorton år dömas ut.

3.2.2 Påföljdsval

Enligt 30 kap. 5 § 1 st. BrB ska fängelse endast dömas ut för omyndiga lagöverträdare om det finns synnerliga skäl. Finns synnerliga skäl ska sluten ungdomsvård dömas ut i stället för fängelse om inte särskilda skäl talar mot det.

De *synnerliga skäl* som avses är främst mycket höga straffvärden.¹⁸³ Ett straffvärde på ett års fängelse är den sedvanliga gräns som ensamt anses kunna bryta presumtionen mot ett fängelsestraff. Med hänsyn till ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § BrB blir dock straffvärdesgränsen högre för de unga lagöverträdarna. För en femtonåring blir det fråga om ett straffvärde på fängelse i minst fem år, för en sextonåring i minst fyra år och för en sjuuttonåring i minst tre år. I dessa fall är det i praktiken vanligare att i stället talar om en minimigräns på ett års fängelse för *straffmätningens värde*.¹⁸⁴

---

¹⁸² Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 238+301-302.

¹⁸³ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 400; Kumlien (1997) s. 3.

¹⁸⁴ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 340-344+400 ff.

Även brottslighetens art eller tidigare brottslighet kan utgöra synnerliga skäl att döma omyndiga lagöverträdare till fängelse.¹⁸⁵ Att motivera en påföljd med artbrottslighet, dvs. brott som angrips med stränga påföljder även om straffvärdet inte är påtagligt högt, görs i huvudsak för att uppnå en avskräckande, moraltbildande och moralförstärkande effekt i samhället som kan motverka den aktuella brottstypen.¹⁸⁶ I förarbeten anses det dock vara svårt att ange situationer där detta skulle bli aktuellt,¹⁸⁷ vilket ger uttryck för att en mycket stor återhållsamhet är påkallad för sådana situationer även om det finns fall där personer under arton år dömts till fängelse baserat på brottslighetens art.¹⁸⁸ Exempelvis valde HD att i två fall döma två omyndiga lagöverträdare, en sjuuttonårig kille respektive en sextonårig tjej, till fängelse i en månad för mened.¹⁸⁹ I ett annat fall dömdes en sjuuttonåring, som gjort sig skyldig till omfattande brottslighet, till fängelse i åtta månader.¹⁹⁰ Förutom den aktuella brottsligheten hade ungdomen tidigare begått ett stort antal brott.¹⁹¹

De *särskilda skäl* som talar emot att sluten ungdomsvård ska utdömas i stället rör enligt förarbetena främst den tilltalades ålder.¹⁹² I de fall där den tilltalade lagförs för allvarlig och omfattande brottslighet som hen i huvudsak begått efter 18 års ålder anses särskilda skäl för fängelse föreligga.¹⁹³ Även för en tilltalad som, exempelvis på grund av att det gått lång tid mellan brottet och lagföringen, blivit för gammal för att passa in på ett sådant särskilt ungdomshem där sluten ungdomsvård verkställs, anses att valet bör bli fängelse.¹⁹⁴

Förutom skälen som rör den tilltalades ålder kan domstolen döma till fängelse i stället för sluten ungdomsvård vid vissa allvarliga brott. Ifall domstolen finner att straffvärdet för brottet i fråga är så högt att tiden för frihetsberövandet bör vara längre än fyra år utgör det ett särskilt skäl.¹⁹⁵ Enligt förarbetena kan det inte uteslutas att det även finns andra situationer där

---

¹⁸⁵ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 400.

¹⁸⁶ Se prop. 1997/98:96 s. 113-114.

¹⁸⁷ Se prop. 1987/88:120 s. 103.

¹⁸⁸ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 400.

¹⁸⁹ Se NJA 1996 s. 757; NJA 2001 s. 913.

¹⁹⁰ Se NJA 1990 s. 159.

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Se prop. 1997/98:96 s. 158.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid. s. 196.

särskilda skäl måste anses föreligga, men att huvudregeln ändå är att sluten ungdomsvård ska utdömas i stället för fängelse.¹⁹⁶ Huruvida den tilltalade har något vårdbehov ska dock inte påverka påföljdsbestämningen, exempelvis valet mellan fängelse och sluten ungdomsvård.¹⁹⁷ Det är först vid verkställigheten av påföljden som den unges vårdbehov tillmäts stor betydelse.¹⁹⁸ I ett fall gick HD dock på en annan linje än enligt dessa uttalanden i förarbetena.¹⁹⁹ Domstolen valde att döma en tjej som var 16 år vid brottet till fängelse i stället för sluten ungdomsvård.²⁰⁰ Skälet till detta var att då den tilltalade inte hade något vårdbehov befarades risken för de skador som ett frihetsberövande kan innebära för en ung person vara större vid verkställighet av sluten ungdomsvård än av ett kort fängelsestraff.²⁰¹

3.2.3 Särskilda ungdomspåföljder

I 32 kap. BrB återfinns bestämmelser om de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning och sluten ungdomsvård. Vad dessa påföljder innebär respektive vid vilka omständigheter som domstolen ska välja dessa, redovisas i detta avsnitt.

3.2.3.1 Ungdomsvård

Enligt 32 kap. 1 § BrB får någon som begått brott innan hen fyllt 18 år dömas till ungdomsvård om hen har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt SoL eller LVU. Kravet på ett *särskilt* behov infördes 2007 men vad som utgör ett sådant ger förarbetena inget tydligt svar på. I doktrin anges dock att det förslagsvis ska vara fråga om ett omfattande vårdbehov eller en särskilt hög risk för fortsatt brottslighet.²⁰² Påföljden får endast dömas ut om de planerade åtgärderna kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till den unges tidigare brottslighet samt brottets straffvärde och art.²⁰³

I enlighet med paragrafen ska syftet med vården vara att motverka att den unge utvecklas

---

¹⁹⁶ Se prop. 1997/98:96 s. 196.

¹⁹⁷ Ibid. s. 156.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Se NJA 2001 s. 913.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Se Holmberg (2017) s. 279.

²⁰³ Ibid.

ogynnsamt och exempel på de vårdinsatser som ges är deltagande i påverkansprogram²⁰⁴, samtal med en så kallad samtalskontakt, ofta en socialsekreterare, eller tilldelande av en kontaktperson. Även institutionsplaceringar enligt LVU eller SoL förekommer. Domstolen kan även förordna att någon som döms till ungdomsvård ska biträda den skadelidande genom att avhjälpa eller begränsa eventuell egendomsskada som uppkommit genom brottet. Det finns också möjlighet att skärpa påföljden genom att, i enlighet med 32 kap. 3 § BrB, förena den med dagsböter eller ungdomstjänst.²⁰⁵

3.2.3.2 Ungdomstjänst

Enligt 32 kap. 2 § BrB får någon som begått brott innan hen fyllt 18 år dömas till ungdomstjänst om det anses lämpligt med hänsyn till hens person och övriga omständigheter. Ungdomstjänst får dömas ut om det inte finns skäl att i stället döma till ungdomsvård och kan vara läst tjugo och högst etthundrafemtio timmar.

Påföljden har funnits sedan 1999 och består i oavlönat arbete och/eller deltagande i annan särskilt anordnad verksamhet. Under 2000-talet infördes möjligheten att utdöma ungdomstjänst som en självständig påföljd och ett alternativ till ungdomsvård när vårdbehov saknades.²⁰⁶

I enlighet med paragrafen är andra rekvisit för när ungdomstjänst får dömas ut ifall påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till den unges tidigare brottslighet och brottets straffvärde. Generellt sett anses straffvärde högre än ett års fängelse medföra att ungdomstjänst inte bör dömas ut,²⁰⁷ och i NJA 2007 s. 636 uttryckte HD att utgångspunkten för den övre gränsen för tillämpningsområdet bör vara att straffet, efter ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § BrB, uppgår till högst sex månaders fängelse.

---

²⁰⁴ Påverkansprogram är ett på förhand bestämt antal träffar där unga, individuellt eller i grupp, deltar. Programmen innehåller ofta studiebesök med informerande eller avskräckande syfte, till exempel besök hos kronofogden, polisen eller på ett fängelse, och strukturerade samtal, exempelvis i form av värderingsövningar, se Holmberg (2017) s. 280-283.

²⁰⁵ Se Holmberg (2017) s. 280-281.

²⁰⁶ Ibid. s. 278.

²⁰⁷ Se prop. 2005/06:165 s. 132.

3.2.3.3 Ungdomsövervakning

Enligt 32 kap. 3a § BrB får någon som begått brott innan hen fyllt 18 år dömas till ungdomsövervakning om ungdomsvård eller ungdomstjänst inte är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till den unges tidigare brottslighet samt brottets straffvärde och art. Påföljdens längd är lägst sex månader och högst ett år.

Påföljden infördes 2021 och är den nyaste ungdomspåföljden. Syftet bakom införandet var att åtgärda en brist i påföljdssystemet för unga lagöverträdare.²⁰⁸ Eftersom det för ungdomsvård förutsätts ett särskilt behov av vård och för ungdomstjänst en lämplighet hos den unge ansågs det i vissa fall saknas någon lämplig eller tillräckligt ingripande ungdomspåföljd.²⁰⁹ För att skapa ett heltäckande påföljdssystem för ungdomar i åldern 15-17 år föreslogs tre nya påföljder, varav den enda som infördes var ungdomsövervakning, som var den påföljd som skulle användas vid förhållandevis allvarliga brott.²¹⁰

Som utgångspunkt ska ungdomsövervakning väljas när straffmätningens värde, dvs. straffvärdet efter beaktande av ungdomsrabatten och andra eventuella billighetsskäl, överstiger sex månaders fängelse men inte uppgår till mer än ett års fängelse.²¹¹ Detta innebär i praktiken att för en femtonåring kan ungdomsövervakning ersätta fängelsestraff för en vuxen på mellan 2,5 och 5 års fängelsestraff.²¹² För en sextonåring skulle motsvarande gälla fängelsestraff på 2 till 4 år och för en sjuttonåring fängelse i 1,5 till 3 år.²¹³

Ungdomsövervakning verkställs av Kriminalvården och består bland annat i regelbunden kontakt med en koordinator respektive inskränkningar i rörelsefriheten.²¹⁴ Att införa en påföljd som verkställs av Kriminalvården menar Borgeke och Forsgren något urholkar den uttalade grundläggande ambitionen att hålla ungdomar helt utanför Kriminalvården.²¹⁵

---

²⁰⁸ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 595.

²⁰⁹ Se SOU 2012:34 Band 3 s. 368 ff.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Se prop. 2019/20:118 s. 42; Borgeke & Forsgren (2021) s. 596.

²¹² Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 598.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Se 2, 8 och 18 §§ lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning.

²¹⁵ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 553.

3.2.3.4 Sluten ungdomsvård

Den mest ingripande ungdomspåföljden är sluten ungdomsvård.²¹⁶ I enlighet med 32 kap. 5 § BrB ska denna påföljd dömas ut om någon begått ett brott innan hen fyllt 18 år och domstolen, med tillämpning av 30 kap. BrB, finner att påföljden bör bestämmas till fängelse. Domstolen kan bestämma tiden för frihetsberövandet till mellan 14 dagar och 4 år. Att påföljden är tidsbestämd ansågs nödvändigt baserat på att påföljden var tvungen att utformas på ett sätt där det stod klart att den uppfyller principerna om förutsebarhet och proportionalitet.²¹⁷ Själva verkställigheten av påföljden ska utformas för att främja den dömdes anpassning i samhället och motverka de skadliga följderna av frihetsberövandet.²¹⁸

SiS ansvarar för verkställigheten, som sker vid drygt tjugo särskilda ungdomshem. På samma institutioner vårdas ungdomar enligt lag med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.²¹⁹ Vid införandet av påföljden ansågs SiS av erfarenhetsskäl lämplig att ta hand om de unga lagöverträdarna som behöver frihetsberövas. Myndigheten hade nämligen sedan 1994 ansvarat för drift och planering av vården vid särskilda ungdomshem medan den restriktivitet, för att döma personer under 18 år till fängelse som fanns sedan tidigare, innebar att erfarenheten av behandling av så unga personer var begränsad inom Kriminalvården. Dessutom ansågs denna lösning ligga i linje med att det, enligt barnkonventionen, ska finnas alternativ till anstaltsvård tillgängliga för barn.²²⁰

Under verkställigheten av sluten ungdomsvård ska den dömda ges nödvändig vård och behandling samtidigt som begränsningar sker i rörelsefriheten. De ungdomar som ådöms påföljden har ofta omfattande problematik av olika slag, såsom sociala, psykiatriska och personlighetsmässiga problem. På institutionerna bedrivs därför en rad olika behandlingsinsatser där ART²²¹ är den vanligaste. Skolarbete är också ett viktigt inslag på

---

²¹⁶ Se Holmberg (2017) s. 283.

²¹⁷ Se prop. 1997/98:96 s. 156.

²¹⁸ Se 2 § lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

²¹⁹ 2021 beslutades dock att sex ungdomshem ska ha avdelningar endast för ungdomar som dömts till sluten ungdomsvård, se bet. 2020/21:JuU39.

²²⁰ Se 1 och 3 §§ lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård; prop. 1997/98:96 s. 153-154; Tärnfalk, Alm & Kaldal (2022) s. 4

²²¹ ART, Aggression Replacement Training, är ett behandlingsprogram där ungdomarna exempelvis lär sig kontrollera sin ilska samt tränar sina sociala färdigheter, se Holmberg (2017) s. 284.

institutionerna.²²²

Påföljden slutna ungdomsvård skiljer sig från de övriga ungdomspåföljderna genom dess likheter med ett fängelsestraff. På motsvarande sätt som domstolen bestämmer längden på ett fängelsestraff mäter domstolen ut tiden för den slutna ungdomsvården. Vidare skiljer sig inte överlämnandet för verkställighet av slutna ungdomsvård till Statens institutionsstyrelse på något markant sätt från överlämnandet för verkställighet av fängelsestraff till Kriminalvården. En skillnad mellan de båda frihetsberövande påföljderna är dock att personer som är dömda till slutna ungdomsvård, till skillnad från dömda till fängelsestraff, inte kan bli villkorligt frigivna. Den utdömda tiden för slutna ungdomsvård är den faktiska tid som den unge ska frihetsberövas. För att kompensera för detta ska domstolen dock, efter den sedvanliga straffmätningen, reducera längden av den slutna ungdomsvården med en tredjedel.²²³

Inom kriminalpolitiken är den slutna ungdomsvården ett aktuellt ämne. Förra året, 2021, fattade till exempel riksdagen beslut om att en översyn av regleringen över slutna ungdomsvård skulle göras och att en utredning skulle tillsättas för detta. Regeringen har meddelat att den avser att tillsätta en sådan utredning. Bland annat ska en förstärkning av möjligheterna till kraftfulla stöd- och kontrollåtgärder efter frigivningen från ungdomshemmen, motsvarande Kriminalvårdens insatser efter frigivning från fängelse, undersökas. I samband med detta ska även överväganden göras kring vilken myndighet som i så fall ska ansvara för denna förstärkning. Som bakgrund till utredningen har regeringen anfört att det måste vara möjligt att den slutna ungdomsvården utgör en tillräckligt kraftfull reaktion från samhällets sida, inte minst vid mycket allvarlig brottslighet. Exempelvis måste vårdtiderna kunna motsvara brottslighetens allvar. Även behovet av och åtgärder för en trygg och säker miljö för både ungdomar och personal på de särskilda ungdomshemmen ska lyftas.²²⁴

Riksdagen har riktat en uppmaning till regeringen om att två ytterligare saker bör undersökas i utredningen.²²⁵ Dels ifall ansvaret för den slutna ungdomsvården ska flyttas till

---

²²² Se 12-13 §§ lag (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård; Holmberg (2017) s. 283-284.

²²³ Se Borgeke & Forsgren (2021) s. 53+613; Holmberg (2017) s. 283.

²²⁴ Se rskr. 2020/21:255; bet. 2020/21:JuU39 s. 7.

²²⁵ Se rskr. 2018/19:192; rskr. 2019/20:177.

Kriminalvården, med utgångspunkten att en sådan flytt ska ske. Dels ifall gränsen för maximal vårdtid för påföljden ska höjas.²²⁶ Bakgrunden till detta var två förslag från justitieutskottet som bland annat lyfte att Kriminalvården har en större kompetens för personer med en kriminell livsstil och en högre säkerhet än på SiS ungdomshem.²²⁷

3.2.4 Den slojade straffrabatten för unga myndiga lagöverträdare

Den slojade straffrabatten som genomfördes tidigare i år, 2022, innebar ändringar både vid straffmätningen och påföljdsvalet för de unga myndiga lagöverträdarna.²²⁸ Vad gäller straffmätningen ska ungdomen, hos en person som är 18-20 år, inte längre särskilt beaktas vid allvarlig brottslighet.²²⁹ Vad som utgör *allvarlig brottslighet* tydliggörs i 29 kap. 7 § 3 st. BrB och i enlighet med denna paragraf avses

- brott där det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år,
- försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott som ovan, eller
- brott där straffvärdet uppgår till fängelse i ett år eller mer.

Exempel på sådan allvarlig brottslighet är mord, dråp, grov/synnerligen grov misshandel, människorov, olaga frihetsberövande, våldtäkt/grov våldtäkt, våldtäkt mot barn/grov våldtäkt mot barn, rån/grovt rån, mordbrand/grov mordbrand och grovt/synnerligen grovt narkotikabrott.²³⁰

Trots den slojade straffrabatten finns dock en möjlighet kvar att beakta en ung myndig lagöverträdarens ålder vid straffmätningen, även i fall av allvarlig brottslighet.²³¹ Den tidigare nämnda skyldigheten i 29 kap. 3 § 1 st. 3 p. BrB, att särskilt beakta *ifall den tilltalades handlande stått i samband med hans bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga* som förmildrande omständighet saknar nämligen åldersavgränsningar.²³²

---

²²⁶ Se rskr. 2018/19:192; rskr. 2019/20:177.

²²⁷ Se bet. 2020/21:JuU39 s. 9.

²²⁸ Se prop. 2021/22:17 s. 25+41.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ibid. s. 32.

²³¹ Ibid. s. 35.

²³² Ibid.

För påföljdsvalet innebär den slopade straffrabatten att det inte längre krävs särskilda skäl för att ungdomen ska kunna dömas till fängelse. Den tidigare regleringen i 29 kap. 7 § 2 st. BrB, om maxtid för fängelsestraff för en lagöverträdare under 21 år ska heller inte gälla längre vid allvarlig brottslighet. Detta innebär att unga myndiga lagöverträdare numera kan dömas till fängelse i upp till arton år, eller på livstid. Sammantaget ska samma straff kunna dömas ut för 18-20 åringarna som för övriga myndiga lagöverträdare. Detta tydliggörs också genom betonandet att de särskilda ungdomspåföljderna i stort sett endast avses för personer som var omyndiga när de begick brottet. För lagöverträdare över 18 år ska de endast användas om det finns särskilda skäl.²³³

Ett problem som den slopade straffrabatten inneburit, och som även var ett argument mot denna, är att det uppstått tröskeleffekter i förhållande till brottslighet som ungdomar i 15-17-årsåldern begår.²³⁴ Om stora skillnader i påföljdens ingripandegrad, exempelvis att lagöverträdaren döms till ett i stället för två års frihetsberövande straff, beror på små skillnader och oväsentliga omständigheter i de enskilda fallen, exempelvis huruvida lagöverträdaren passerat 18-årsdagen, riskerar påföljdsbestämningen att uppfattas som godtycklig, irrationell och orättvis.²³⁵ Ett sätt att undvika en sådan kraftig tröskeleffekt mellan exempelvis lagöverträdare som inom kort ska fylla 18 år och de som nyligen fyllt 18 år, är att ungdomsrabatten för 15-17-åringar planas ut.²³⁶ En förutsättning för en sådan utplaning är dock en ökad repressionsnivå för 16-17-åringarna, vilket regeringen inte anser att intresset att minska tröskeleffekterna kan motivera.²³⁷ Oro för att tröskeleffekterna ska medföra att personer under 18 år kommer bli mer utsatta för påverkan att begå brott eller ta på sig ansvaret för brott har också lyfts.²³⁸

3.3 Sammanfattning och delanalys

Under mer än 150 år har unga lagöverträdare särbehandlats i det svenska straffrättsliga systemet och den rättsliga regleringen har sett ut på många olika sätt. Exempelvis har

---

²³³ Se prop. 2021/22:17 s. 35+38-47.

²³⁴ Ibid. s. 35.

²³⁵ Se SOU 2012:34 Band 3 s. 806.

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Se SOU 2012:34 Band 3 s. 806; prop. 2021/22:17 s. 35.

²³⁸ Se prop. 2021/22:17 s. 35.

omfattningen och utformningen av särbehandlingen förändrats, men även vilka åldersgrupper som den gällt. En stor del av utvecklingen har haft, och har än idag, sin grund i en intressekonflikt mellan vård och straff.

Delfrågan om *hur* unga omyndiga lagöverträdare särbehandlas i det svenska påföljdssystemet kan kortfattat besvaras med att de i gällande rätt särbehandlas både vid straffmätningen, genom främst ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § 1 st. BrB, och påföljdsvalet, genom främst presumtionen mot frihetsberövande påföljder, i synnerhet fängelse, i 30 kap. 5 § 1 st. BrB. Vidare särbehandlas de omyndiga lagöverträdarna genom att de kan ådömas de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning och slutna ungdomsvård.

Genom en analys av kapitlet kan ett antal problem identifieras mellan den rättsliga regleringen av särbehandlingen och straffets funktion. Dessa är följande.

Som konstateras i avsnitt 3.2.1 finns det inte något krav på att det kan visas att lagöverträdarens låga ålder faktiskt påverkat hans handlande för att ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § 1 st. BrB ska bli aktuell. Det får dock antas att ungdomsrabatten baseras på att barn och ungdomar typiskt sett inte anses ha nått tillräcklig mognad och ansvarsförmåga och är särskilt sanktionskänsliga. Att hänsyn vid straffmätningen tas till dessa antaganden strider inte mot straffets funktion. Däremot är det sätt som hänsynen tas på problematisk ur flera olika aspekter. Vid en första anblick kan ungdomsrabatten anses tillgodose intressena av likabehandling och rättvisa eftersom alla exempelvis 15-åringar får samma straffreduktion i enlighet med trappstegsmodellen. Detta gäller dock bara under förutsättning att alla personer *i samma ålder* är att anse som lika fall. Som nämns i avsnitt 2.1.5 är det oklart vad som menas med *lika* i intresset att lika fall ska behandlas lika som ges inflytande genom främst likabehandlingsprincipen. Om man i stället baserar bedömningen av lika fall på brottet, dvs. att *lika brott* ska behandlas lika, uppfylls kravet på ekvivalens medan ungdomsrabatten får anses kränka likabehandlingsprincipen. Även om en ungdom och en vuxen, eller till exempel en 15-åring och en 16-åring, skulle begå precis likadana brott kommer ju ungdomen och 15-åringen att straffas lindrigare än den andra.

Om bedömningen av lika fall i stället baseras på ungdomars *biologiska och sociala mognad*,

vilket får anses lämpligt med tanke på att det just är bristen på sådan som får anses ligga bakom ungdomsrabatten, kan ungdomsrabatten, och särskilt trappstegsmodellen, också anses problematisk utifrån intresset att tillgodose likabehandling och rättvisa. Dels finns det problem med själva trappstegen, dvs. att *alla* X²³⁹-åringar får samma rabatt oavsett om de är exempelvis X år och 1 dag eller X år och 364 dagar. Tonåren är känd som en tid där stora förändringar sker både biologiskt och socialt. Det kan således hända mycket på kort tid, exempelvis på några månader eller ett år, vilket medför att det kan finnas stora biologiska och sociala skillnader på en person som nyss fyllt 15 år och någon som är nästan 16 år. Dessa bör, utifrån biologiska och sociala aspekter, då inte få samma straffnedsättning. Ett förslag på lösning på denna del av problemet ges av Borgeke och Forsgren som anser att en mer glidande skala borde användas i stället för trappstegsmodellen.

Dels är ungdomsrabatten problematisk då utvecklingen av den biologiska och sociala mognaden är väldigt individuell. Vissa personer utvecklas mycket snabbare och tidigare än andra, vilket innebär att exempelvis en person som är 15 år kan vara mer mogen än en 20-åring. Generellt sett utvecklas till exempel tjejer både snabbare och tidigare än killar. Att det rent praktiskt förmodligen skulle vara väldigt kostsamt och tidskrävande, om ens möjligt,²⁴⁰ att göra mognadsutredningar för alla unga lagöverträdare är dock något som självklart måste tas med i bedömningen av ungdomsrabattens lämplighet.

Vad gäller påföljdsvalet är ett problem, som till viss del redan redovisats i avsnitt 3.2.4. de tröskeleffekter som uppstått genom den slopade straffrabatten. Som nämns där riskerar påföljdsbestämningen att uppfattas som godtycklig och orättvis om stora skillnader i påföljdernas ingripandegrad beror på små skillnader i de enskilda fallen. Vidare finns oro för att tröskeleffekterna ska medföra att omyndiga utnyttjas för att begå brott eller ta på sig ansvaret för brott. En orättvis påföljdsbestämning och ökad risk för att omyndiga ska begå brott kan *inte* anses tillgodose något av intressena i straffets funktion. Den lösning som föreslås, att ungdomsrabatten ska komprimeras så att reduktionen har samma ramar men

---

²³⁹ För de unga omyndiga lagöverträdarna kan X vara antingen 15, 16 eller 17.

²⁴⁰ Jfr. avsnitt 3.2.1 där även von Hirschs uppfattning om varför en individualiserad bedömning inte heller är önskvärd redovisas. I detta sammanhang kan dock jämförelser göras med sådana utredningar som görs vid medicinska åldersbedömningar, se exempelvis RH 2016:11 och NJA 2016 s. 719. Att använda läkarundersökningar, röntgen och liknande skulle alltså kunna underlätta bedömningar av biologisk mognad. För social mognad skulle dock troligen helt andra metoder krävas.

endast fördelade på tre olika ålderskategorier i stället för på sex, skulle dock inte bara påverka de omyndiga lagöverträdarna vad gäller straffmätningen, i form av att straffmätningens värde²⁴¹ blir högre om straffreduktionen minskar. Generellt högre straffmätningens värden skulle även påverka påföljdsvalet, som ju enligt 30 kap. 5 § 1 st. BrB är beroende av bland annat straffmätningens värde.²⁴² Presumtionen mot frihetsberövande sanktioner skulle således brytas i fler fall, då det synnerliga skälet att brottet har ett tillräckligt högt straffvärde lättare skulle uppfyllas. Även om denna lösning skulle kunna tillgodose intresset av proportionalitet i större utsträckning, eftersom straffets stränghet i högre grad skulle stå i proportion till brottets svårhet om straffreduktionen minskar, måste den anses tydligt strida mot tillgodoseendet av unga lagöverträdarens särskilda behov. De skulle ådömas både strängare påföljder och i fler fall fängelse i stället för sluten ungdomsvård.

Slutligen kan två problem identifieras vad gäller de särskilda ungdomspåföljderna. I avsnitt 3.2.3.3 konstateras att ungdomsövervakning som utgångspunkt ska väljas för brott begångna av omyndiga lagöverträdare där straffmätningens värde uppgår till ett års fängelse. Samtidigt ska de unga myndiga lagöverträdarna, genom den slojade straffrabatten, vid brott där straffvärdet motsvarar fängelse i ett år eller mer, dömas som en vuxen.²⁴³ Detta innebär att för ett brott med ett straffmätningens värde på ett års fängelse ska en person som till exempel är 17 år och 11 månader dömas till ungdomsövervakning, medan personen, om hen begår brottet en månad senare och således hunnit fylla 18 år, ska dömas till ett års fängelse. Det kan inte anses att påföljdssystemet tillgodoser intresset av att straffets stränghet ska stå i proportion till brottets svårhet om straffets stränghet varierar från ungdomsövervakning till ett års fängelse när den enda skillnaden i brottets svårhet är att den tilltalade blivit en månad äldre. Detsamma gäller intressena av ekvivalens, dvs. att lika svåra brott ska erhålla lika stränga straff, rättvisa och likabehandling. De enda delarna av straffets funktion som till viss del fortfarande kan anses tillgodosedda är intresset av att ha påföljder som är särskilt anpassade för unga och humanitetsprincipen genom att införandet av ungdomsövervakningspåföljden bidrar till större möjligheter att undvika frihetsberövande påföljder.

---

²⁴¹ Straffmätningens värde är, som diskuteras i exempelvis avsnitt 3.2.1, straffvärdet med beaktande av eventuella billighetsskäl och/eller ungdomsrabatten.

²⁴² Se avsnitt 3.2.2.

²⁴³ Se avsnitt 3.2.4.

Vidare vad gäller ungdomsövervakning tar Borgeke och Forsgren upp att införandet av denna påföljd, som Kriminalvården verkställer, tyder på att den grundläggande ambitionen att hålla ungdomar helt utanför Kriminalvården är på väg att urholkas.²⁴⁴ Att riksdagen gett regeringen i uppdrag att utreda huruvida verkställigheten av slutna ungdomsvård ska flyttas över till Kriminalvården, där utgångspunkten ska vara att en sådan flytt ska ske,²⁴⁵ är ytterligare ett tecken på detta. Utifrån proportionalitetsprincipen, med bland annat intressena av ekvivalens och likabehandling, kan ett ökat ansvar av Kriminalvården för de omyndiga lagöverträdarna vara lämpligt. Att samma myndighet har ansvar för påföljderna när vissa allvarigare brott begåtts, oavsett hur gamla de dömda är, bör medföra att lika svåra brott i högre grad erhåller lika stränga straff. Samtidigt skulle intresset av att påföljdssystemet ska säkerställa ett samhällsskydd kunna tillgodoses bättre om Kriminalvården, som anses ha kraftfulla stöd- och kontrollåtgärder efter frigivning, större kompetens av att ta hand om personer med kriminell livsstil och större möjligheter att säkerställa säkerhet,²⁴⁶ tar över ansvaret för den slutna ungdomsvården. Att den grundläggande ambitionen om att helt hålla ungdomar utanför Kriminalvården i så fall än mer urholkas strider dock mot principen att brott som begås av unga i första hand ska leda till insatser inom socialtjänsten. När slutna ungdomsvård infördes ansågs dessutom SiS ha mer erfarenhet av behandling av unga personer. Att flytta ansvaret för den slutna ungdomsvården från SiS får därmed även anses strida mot intresset av att så långt som möjligt se till att ungdomspåföljderna har ett behandlingsinriktat innehåll.

4 Skälen bakom särbehandlingen

I detta kapitel redovisas det material som ligger till grund för besvarandet av den del av andra delfrågan som rör *varför* unga lagöverträdare särbehandlas. Således undersöks de bakomliggande skälen till särbehandlingen.

Först presenteras material som kan förklara det första skälet, att ungdomar inte bör behandlas som vuxna eftersom de typiskt sett inte nått tillräcklig mognad och ansvarsförmåga samt anses särskilt känsliga för sådana konsekvenser som straffrättsliga sanktioner kan leda till.

---

²⁴⁴ Se avsnitt 3.2.3.3.

²⁴⁵ Se avsnitt 3.2.3.4.

²⁴⁶ Ibid.

Därefter undersöks hur ett påföljdssystem förenligt med barnkonventionen utgör ett skäl till särbehandling.

4.1 Biologiska, psykosociala och rättsliga faktorer

Skälet att unga lagöverträdare ska särbehandlas, för att ungdomar typiskt sett inte anses ha nått tillräcklig mognad och ansvarsförmåga för att straffrättsligt kunna behandlas som vuxna, kan beskrivas som att det finns biologiska och psykosociala faktorer bakom särbehandlingen.²⁴⁷ Dessa faktorer medför vissa rättsliga konsekvenser, exempelvis att unga anses särskilt känsliga för straffrättsliga ingripanden, vilka således innebär att det bakom särbehandlingen även finns rättsliga faktorer.²⁴⁸ Dessa tre sorters faktorer undersöks mer i detalj i detta avsnitt.

4.1.1 Outvecklad hjärna och hormonella förändringar

Ungdomsperioden är en livsfas mellan barndom och vuxenhet där stora biologiska och psykosociala förändringar sker. Perioden går inte att entydigt avgränsa åldersmässigt,²⁴⁹ men det finns ändå viktiga rättsliga gränser som bestäms utifrån just ålder. I Sverige blir man exempelvis myndig vid 18 års ålder. Den biologiska bakgrunden till detta är att nervsystemet hos en människa inte lär vara fullt utväxt förrän vid denna ålder vilket innebär att flera fysiska och psykosociala förmågor dessförinnan inte är färdigutvecklade. I och med detta kan omyndiga människor inte rimligen begäras ha full förståelse för konsekvenserna av sina handlingar, andra människors intressen och de grundläggande värdena för samhällsordningen.²⁵⁰ Vid exempelvis ett inbrott kan ungdomar, även om de förstår att de olagligen tagit sig in i någon annans bostad och stjal dennes tillhörigheter, sakna förståelsen för att deras handlande innebär ett intrång i brottsoffrets personliga integritet och hur ett sådant känns.²⁵¹

Innan nervsystemet är fullt utvecklat har förmågan till självkontroll och att leva sig in i andra

---

²⁴⁷ Jfr. Persson (2017) s. 55-56.

²⁴⁸ Ibid. s. 67.

²⁴⁹ Se Estrada & Flyghed (2017) s. 15-16.

²⁵⁰ Se Jareborg & Zila (2020) s. 156.

²⁵¹ Se von Hirsch (2001) s. 172.

människors lidande inte heller hunnit utvecklas.²⁵² Studier har visat att ungdomar generellt sett har en lägre nivå av självkontroll än vuxna,²⁵³ vilket kan förklaras av att det är just under barn- och ungdomsåren som man lär sig att ha självkontroll. Förmågan övas upp genom kognitiv och känslomässig mognad men också genom interaktion med andra och exponering för olika sociala normer.²⁵⁴ Under denna tid genomgår även de delar av hjärnan, som har med förståelse för andra människors känslor, intentioner och övertygelser att göra, en betydande utveckling.²⁵⁵ Trots detta bedöms ungdomar över 15 år ha nått tillräcklig mognad för att överhuvudtaget kunna anses ha begått brott och bära sådan personlig skuld som krävs för att kunna åläggas straffrättsligt ansvar.²⁵⁶

Den begränsade mognaden hos unga människor är ett relativt nytt forskningsområde och tidigare expertis baseras snarare på spekulationer än empiriska undersökningar. Till exempel var det först ganska nyligen som neuroforskare kom fram till att unga människors hjärnor inte är lika utvecklade som vuxna människors. I åldern mellan 15 och 20 år antas de förändringar i hjärnan, som är de största att ske under en människas liv, äga rum. Under denna period utvecklas först de motoriska och sensoriska processerna och därefter de delar av hjärnan som associeras med kontroll av tankar och handlingar. Förmågan att tänka logiskt, abstrakt och hypotetiskt utvecklas mellan 11- och 16-årsåldern medan konsekvenstänkandet fortsätter att utvecklas i flera år till.²⁵⁷

Under tiden mellan barndom och vuxen ålder infaller även puberteten som medför stora hormonella förändringar i kroppen. Till exempel ökar mängden av hormonet dopamin vilket leder till en påverkan på det limbiska systemet, som är det område i hjärnan som hanterar känslor. Dopaminet medför också en ökad nivå av sensationssökande som i sin tur leder till ett ökat risktagande beteende. Även nivån av hormonet testosteron ökar vilket förknippas med otålighet samt ett aggressivt och destruktivt beteende.²⁵⁸

---

²⁵² Se Jareborg & Zila (2020) s. 156.

²⁵³ Se Blakemore & Robbins (2012) s. 1184-1185.

²⁵⁴ Se von Hirsch (2001) s. 174.

²⁵⁵ Jfr. Blakemore (2008) s. 267.

²⁵⁶ Jfr. diskussionen om skuldprincipen, att endast någon som ådagalagt skuld bör åläggas straffrättsligt ansvar, samt konformitetsprincipen, att straffansvar endast ska åläggas någon som haft förmåga och möjlighet att rätta sig efter lagen, se exempelvis Asp & Ulväng (2013) s. 48 + 270 ff.

²⁵⁷ Se Persson (2017) s. 56-59.

²⁵⁸ Ibid. s. 59+63.

4.1.2 Bristande självreglering, ökat stimulanssökande och oförmåga att stå emot gruppsyck

Förutom biologiskt sker även stora känslomässiga och sociala förändringar under tonåren då ungdomarna ska förberedas för ett vuxet och självständigt liv.²⁵⁹ En stor del av förändringarna kan relateras till att ungdomars självreglering, dvs. förmåga att medvetet reglera sina tankar, känslor och handlingar, ökar.²⁶⁰ Exempelvis utvecklas de psykosociala färdigheter som bidrar till beslutsfattande och måttligt risktagande, såsom känsloreglering och impuls kontroll, samt förmågorna att fördröja tillfredsställelse, att anpassa sig till omgivningens krav och att stå emot gruppsyck.²⁶¹ Studier som gjorts visar att en persons självreglering generellt sett utvecklas linjärt och gradvis under ungdomsåren och når en konstant nivå först vid 25-årsåldern.²⁶²

Vidare sker en förändring i belöningskänslighet vilket driver ungdomar till att i högre grad söka stimulans.²⁶³ Utvecklingskurvan för stimulanssökandet har en $\cap$ -form, dvs. som ett uppochnedvänt U, och benägenheten att söka spänning och stimulans ökar från barndomen till 19-årsåldern, där den är som störst, för att sedan åter avta.²⁶⁴ Ett ökat stimulanssökande i samverkan med ungdomars strävan efter självständighet leder till experimenterande, gränstestande och risktagande.²⁶⁵ Eftersom självkontrollen, konsekvenstänkandet och flera andra förmågor inte är färdigutvecklade medför detta ofta att dåliga beslut fattas och att misstag begås.²⁶⁶ Att så sker behöver inte återspegla ungdomarnas syn på brottsligt beteende och betyda att de har dålig karaktär.²⁶⁷ Det är mänskligt att begå misstag och det kan mycket väl vara fråga om felsteg som de lär sig av och inte upprepar i framtiden, vilket det faktum att det är just ungdomar som är den grupp som begår flest brott, och att brottsfrekvensen sedan avtar när de blir äldre, tyder på.²⁶⁸ Även om ungdomarna i vissa fall förstår konsekvenserna av sina dåliga beslut och hade kunnat undvika att begå vissa misstag, måste en ökad tolerans

---

²⁵⁹ Se Persson (2017) s. 58-59.

²⁶⁰ Se Steinberg m.fl. (2018) s. 3.

²⁶¹ Se Persson (2017) s. 58.

²⁶² Se Steinberg m.fl. (2018) s. 15-16.

²⁶³ Se Persson (2017) s. 63.

²⁶⁴ Se Steinberg m.fl. (2018) s. 15-16.

²⁶⁵ Se Persson (2017) s. 60-63.

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Ibid.

finnas under denna tid.²⁶⁹ För att ungdomarna ska kunna leva upp till förväntningarna om att bli mer självständiga och börja fatta egna beslut måste de nämligen även tillfälligt tillåtas att passera vissa gränser och göra dåliga val.²⁷⁰ Att gradvis skärpa straff vid återfall kan således ses som att toleransen för det mänskliga i att begå misstag gradvis avtar.²⁷¹

Under tonåren utvecklas ungdomarnas självuppfattning, då ett självförtroende och ett självvärde växer fram. Skillnader mellan en önskvärd självuppfattning och negativa, externt påtvingade etiketter är en vanlig källa till ungdomars frustration och stress. Att dessa känslor tillsammans med en låg nivå av självkontroll och bristande konsekvenstänk leder till att spontana beslut tas är inte svårt att tänka sig.²⁷²

Att förmågan att stå emot grupstryck inte är färdigutvecklad i en period där kompisar ofta blir allt viktigare i takt med att familjens betydelse avtar kan vara problematiskt. När ungdomarna tar avstånd från sina föräldrar letar de efter nya förebilder att se upp till och känna tillhörighet med. Grupstryckets påverkan anses vara som störst hos ungdomar i 15-årsåldern och till stor del bero på unga människors belöningskänslighet. De känslor av identitet, gemenskap och bekräftelse som gruppen erbjuder väger tyngre än att göra det moraliskt rätta. Det faktum att ungdomen egentligen besitter förmågan att inse vad som är moraliskt rätt i en situation blir alltså oväsentligt när grupstrycket tar över. Grupstrycket har även en inverkan på det risktagande beteende som är vanligt bland ungdomar. Det finns studier som visar att det inte finns några skillnader i risktagande mellan olika åldersgrupper när individerna är ensamma, medan risken ökar bland ungdomar när de är i grupp.²⁷³

4.1.3 Större sanktionskänslighet och avskräckningsresistans

Forskning kring nervssystemets utveckling under ungdomen antas vara av stor betydelse för hur ungdomar behandlas rättsligt.²⁷⁴ Till exempel anses unga lagöverträdare, med bakgrund i de särskilda biologiska och psykosociala förhållande som kännetecknar stadiet mellan att vara barn och vuxen, bära på mindre personlig skuld än en vuxen som begått samma brottsliga

---

²⁶⁹ Se von Hirsch (2001) s. 179-182.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Se Ulväng (2005) s. 111.

²⁷² Se Persson (2017) s. 63-64.

²⁷³ Ibid. s. 65-67.

²⁷⁴ Jfr. Blakemore (2008) s. 275.

gärning.²⁷⁵ Även om en person har tillräcklig kognitiv kapacitet och känslomässig kontroll för att kunna begå ett brott, kan hen anses mindre klandervärd om hen har betydande brister i förmågan att kontrollera sitt handlande.²⁷⁶ I ett straffsystem där proportionalitetsprincipen har inflytande måste detta medföra att det finns möjligheter att minska straffet för de personer som anses mindre klandervärda och att möjligheterna måste vara större ju yngre personer straffsystemet ålägger straffrättsligt ansvar.²⁷⁷ En fråga som uppkommer är dock varför inte vuxna med liknande brister i exempelvis hjärnans utveckling också anses mindre klandervärda. En förklaring till detta kan vara tidsfaktorn.²⁷⁸ Förståelsen för vad som är moraliskt, känslomässigt och juridiskt rätt och fel utvecklas med åldern, varför ungdomar inte har haft samma tid och möjlighet att internalisera samhällets värderingar som vuxna.²⁷⁹ De normativa förväntningar som finns på ungdomar skiljer sig således från de på vuxna.²⁸⁰

Vidare anses ungdomar drabbas hårdare av straffrättsliga ingripanden än vuxna.²⁸¹

Bestraffning av unga människor stör nämligen den utvecklings- och inlärningsprocess som de befinner sig i.²⁸² Under denna process är vissa saker särskilt viktiga, exempelvis skola, lämpliga förebilder, närhet till familj och möjlighet att stärka vänskapsband.²⁸³ Dessutom är ungdomar mer sårbara och formbara vilket gör dem särskilt känsliga för sådana skador som fängelse och andra straffrättsliga ingripanden kan leda till.²⁸⁴ Formbarheten innebär även att andra intagna kan ha en större påverkan på ungdomar än på vuxna.²⁸⁵ De positiva effekterna av frihetsberövande kan därför motverkas genom inläring av olika antisociala överlevnadstekniker från de andra intagna.²⁸⁶ Detta leder till att de unga lagöverträdarna får ännu svårare att klara sig i samhället efter avslutad verkställighet.²⁸⁷ Det är dock av vikt att

---

²⁷⁵ Se von Hirsch (2001) s. 171.

²⁷⁶ Se Zimring (2005) s. 58.

²⁷⁷ Ibid. HD har gett uttryck för en liknande ståndpunkt genom att uttala att unga lagöverträdare bär mindre skuld och måste behandlas med större tolerans eftersom deras förmåga att ta ansvar för sina handlingar inte är färdigutvecklad, se NJA 2014 s. 658.

²⁷⁸ Se Persson (2017) s. 76.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Se von Hirsch (2001) s. 172-173.

²⁸¹ Se Persson (2017) s. 73, von Hirsch (2001) s. 176.

²⁸² Ibid.

²⁸³ Se von Hirsch (2001) s. 177.

²⁸⁴ Se prop. 2014/15:25 s. 20; Persson (2017) s. 68. Unga lagöverträdarens sanktionskänslighet har även uppmärksamats av HD, se exempelvis NJA 2014 s. 658 och NJA 2012 s. 16.

²⁸⁵ Se Persson (2017) s. 72.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Ibid.

betona att för vissa unga lagöverträdare är ett avbrott i utvecklings- och inlärningsprocessen vad som behövs för att bryta ett dåligt mönster och hjälpa dem att bli laglydiga samhällsmedborgare.²⁸⁸

Normalt sett är unga människor också psykologiskt mer känsliga för bestraffning än vuxna.²⁸⁹ Detta beror bland annat på den otålighet som präglar ungdomars tidsuppfattning och som får frihetsberövandena att upplevas som längre.²⁹⁰ Vidare kan bestraffningen hindra de unga att skaffa sig sådan självkänsla som de behöver ha som ansvarsfulla vuxna.²⁹¹ Detta innebär att det inte bara finns ett behov av straffnedsättning för ungdomar utan även av andra former av bestraffning än för vuxna, exempelvis fler icke-frihetsberövande påföljder.²⁹²

Unga människors risktagande och outvecklade konsekvenstänk leder ofta, vilket konstateras ovan, till impulsiva beslut och handlingar. På samma sätt begås många ungdomsbrott, det vill säga spontant och planlöst, vilket bland annat visas genom det faktum att ungdomsbrott ofta begås på fritiden på friare och okontrollerade platser. Att unga begår brott utan att tänka sig för innebär att eventuella hot om påföljder inte heller ägnas någon vidare tanke. Med bakgrund i detta kan påföljders avskräckande verkan inte anses hindra unga från att begå denna typ av brott. Även den bristande självkontroll och oförmåga att stå emot grupstryck som kännetecknar ungdomsåren kan motverka eventuella avskräckningseffekter, inom såväl allmänprevention som individualprevention.²⁹³

4.2 Ett påföljdssystem förenligt med barnkonventionen

Sedan 1 januari 2020 är barnkonventionen inkorporerad i svensk rätt och gäller som svensk lag.²⁹⁴ Redan innan hade dock Sverige, genom ratificeringen 1990, förpliktat sig att i enlighet med konventionen respektera och främja ett barns rättigheter.²⁹⁵ I detta avsnitt undersöks det andra skälet till särbehandlingen, att påföljdssystemet för barn och unga ska vara förenligt

---

²⁸⁸ Se Persson (2017) s. 73.

²⁸⁹ Se Jareborg & Zila (2020) s. 156; Persson (2017) s. 71.

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Se Jareborg & Zila (2020) s. 156; von Hirsch (2001) s. 177.

²⁹² Se von Hirsch (2001) s. 177-178.

²⁹³ Se Persson (2017) s. 63-64+73-74.

²⁹⁴ Se prop. 2017/18:186.

²⁹⁵ Se prop. 1989/90:107 s. 27.

med barnkonventionen. Vid sidan av själva konventionen används dels barnrättskommitténs allmänna kommentarer om barns rättigheter i det straffrättsliga systemet, som ger en vägledning för hur barnkonventionen ska tolkas.²⁹⁶ Dels en promemoria som Åklagarmyndigheten gett ut och som redovisar de artiklar som är av störst betydelse vid hanteringen av unga lagöverträdare i 15-17-årsåldern.²⁹⁷

Enligt artikel 1 i barnkonventionen utgör alla personer som är under 18 år barn i konventionens mening. I konventionen finns fyra grundläggande principer som ska styra tolkningen av konventionens artiklar.²⁹⁸ Dessa medför bland annat att barnets bästa ska vara vägledande och sättas i främsta rummet vid allt beslutsfattande och alla åtgärder som rör barn. Både vid lagstiftningen och i det praktiska handlandet ska detta återspeglas men det finns inget krav på att barnets bästa alltid är utslagsgivande. I de fall andra intressen tillåts väga tyngre måste dock de beslutande myndigheterna visa att en sammanvägning av de relevanta intressena gjorts och att principen om barnets bästa funnits med i beslutsprocessen.²⁹⁹ Vidare har barn rätt att leva, överleva och utvecklas.³⁰⁰ Barnrättskommittén anser det vara bevisat att barn tar skada av att exponeras för det straffrättsliga systemet och att detta begränsar barnens möjligheter att växa upp till ansvarstagande vuxna.³⁰¹

Förutom de grundläggande principerna finns det två artiklar som särskilt reglerar straffprocess och kriminalvård för unga lagöverträdare. Artikel 37 handlar om frihetsberövande och anger under vilka förutsättningar som ett barn får frihetsberövas och hur ett frihetsberövat barn ska behandlas. Bland annat innehåller artikeln flera förbud, exempelvis mot livstids fängelse utan möjlighet till frigivning. Barnrättskommittén betonar att i de fall barn döms till livstids fängelsestraff, med möjlighet till frigivning, måste strävan vid tillämpningen av detta straff vara att förverkliga målen i artikel 40. Som exempel ges att barnet bör få utbildning, behandling och omvårdnad inriktade på barnets frigivning och återanpassning i samhället. Kommittén rekommenderar dock starkt att alla konventionsstater avskaffar alla former av livstids- och tidsbestämda fängelsestraff för alla brott som begåtts av någon under 18 år.³⁰²

---

²⁹⁶ Se Barnrättskommittén (2019).

²⁹⁷ Se RättsPM 2013:7.

²⁹⁸ Ibid. s. 11-12.

²⁹⁹ Ibid. s. 12.

³⁰⁰ Ibid. s. 13.

³⁰¹ Se Barnrättskommittén (2019) s. 2.

³⁰² Se RättsPM 2013:7 s. 13-17; Barnrättskommittén (2019) s. 13.

Vidare förbjuder artikeln olagliga eller godtyckliga frihetsberövanden och ställer upp villkor för när och hur ett barn får frihetsberövas. Ett frihetsberövande får endast ske i enlighet med lag, endast som en sista utväg och under kortast möjliga tid. Om det är nödvändigt att frihetsberöva ett barn ska barnet bland annat behandlas humant och med respekt samt på ett sätt där behoven hos en person i den åldern beaktas. Dessutom ska barnet hållas åtskilt från vuxna, så länge det inte anses vara för barnets bästa att inte göra så. Detta kan exempelvis göras genom separata inrättningar eller anstalter för frihetsberövade barn. Barnrättskommittén anser att det finns gott om bevis för negativa konsekvenser av att placera av ett frihetsberövat barn i fängelse för vuxna. Exempelvis äventyras barnets hälsa, grundläggande säkerhet respektive förmåga att hålla sig undan brott och återanpassas i samhället i framtiden. Kommittén har uttryckt oro för att Sverige inte kan garantera att barn hålls åtskilda från vuxna i de svenska fängelserna och har rekommenderat att regeringen ska överväga hur denna rättighet kan säkerställas.³⁰³

Den andra artikeln, artikel 40, anger vilka rättigheter som ett barn som är misstänkt, åtalad eller dömd för ett brott har. Exempelvis ska konventionsstaterna främja ett rättssystem med positiva mål, i stället för bestraffande, och se till att det finns en minimiålder för straffbarhet.³⁰⁴

4.3 Sammanfattning och delanalys

Delfrågan om *varför* unga omyndiga lagöverträdare särbehandlas kan som sagt besvaras utifrån förarbetena i form av att ungdomar inte bör behandlas som vuxna, då de typiskt sett inte nått tillräcklig mognad och ansvarsförmåga och således är särskilt känsliga för straffrättsliga sanktioner, samt att påföljdssystemet för barn och unga ska vara förenligt med barnkonventionen. Ett utförligare svar ges dock av undersökningen i detta kapitel som kan sammanfattas enligt följande.

Stora biologiska och psykosociala förändringar sker under ungdomstiden. Under denna tid är exempelvis ungdomars hjärna och nervsystem inte fullt utvecklade och puberteten medför

---

³⁰³ Se RättsPM 2013:7 s.16-17; Barnrättskommittén (2019) s. 15

³⁰⁴ Se RättsPM 2013:7 s. 17-18.

hormonella förändringar som kan leda till ett ökat risktagande och aggressivt beteende. Psykosociala färdigheter som har med bland annat självreglering att göra är bristande vilket leder till ett ökat sökande efter spänning och stimulans, att spontana och ofta dåliga beslut fattas samt att misstag begås. Att ungdomarnas handlande förklaras av biologiska och psykosociala faktorer, samtidigt som det finns andra normativa förväntningar på ungdomar än vuxna, medför att de anses mindre klandervärda och bära på mindre personlig skuld än vuxna. Slutligen anses de drabbas hårdare av straffrättsliga ingripanden, särskilt frihetsberövande sådana, och vara psykologiskt mer känsliga för bestraffning än vuxna då de är sårbara, formbara och präglade av otålighet. Dessutom innebär ett ingripande en störning i den viktiga utvecklings- och inlärningsprocess som de befinner sig i.

Genom barnkonventionen sätts särskilda krav upp på hur barn får och bör behandlas i rättsliga sammanhang. Enligt konventionen är alla under 18 år barn, vilket således innebär att unga omyndiga lagöverträdare, till skillnad från myndiga, omfattas. Till exempel förbjuder artikel 37 i konventionen livstids fängelse utan möjlighet till frigivning för barn och barnrättskommittén rekommenderar starkt att alla konventionsstater avskaffar alla former av livstids- och tidsbestämda fängelsestraff för personer under 18 år. Vad gäller frihetsberövanden generellt sett får sådana enligt samma artikel endast ske som en sista utväg och under kortast möjliga tid. Vid ett eventuellt frihetsberövande ska den unge behandlas human och med respekt samt hållas åtskild från vuxna.

Följande problem kan identifieras mellan skälen bakom särbehandlingen och straffets funktion.

En ökad förståelse för behovet av ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § 1 st. BrB och påföljdsvalet i 30 kap. 5 § BrB fås genom de olika faktorer som redovisas i detta kapitel. Att själva utformningen av ungdomsrabatten emellertid är problematisk, diskuteras i avsnitt 3.3. Vad gäller påföljdsvalet är ett problem att flera av motiven bakom detta handlar om att olika förmågor inte är färdigutvecklade, varför ungdomar är sanktionskänsliga. Det kan då ifrågasättas att påföljdsvalet har sin utgångspunkt i den tilltalades ålder *vid brottstillfället* och inte vid domstillfället. I praktiken innebär detta att de olika förmågorna kan hinna utvecklas under tiden mellan brottet och att den utdömda påföljden verkställs. Att hänsyn tas till omständigheter som kanske inte längre föreligger, eller åtminstone inte i lika hög grad, får

anses strida mot intressena av rättvisa och likabehandling. I detta sammanhang kan en jämförelse göras med valet mellan fängelse och sluten ungdomsvård i 30 kap. 5 § BrB. Ett särskilt skäl för att döma ungdomar till fängelse är där att det gått för lång tid mellan brottet och lagföringen så att ungdomen hunnit bli för gammal för att passa in på ett SiS-hem.³⁰⁵ Att på liknande sätt beakta vad som kan ske under tiden mellan brottet och lagföringen bör således även generellt sett göras vid valet mellan en särskild ungdomspåföljd och en ”vanlig” påföljd.

Ett annat problem med påföljdsvalet är själva valet mellan fängelse och sluten ungdomsvård.³⁰⁶ I vissa fall av särskilt allvarliga brott är det nödvändigt med ett frihetsberövande, trots det starka intresset av att undvika sådant för en omyndig lagöverträdare. Ett avbrott i den utvecklings- och inlärningsprocess som en ung kriminell befinner sig i kan behövas för att bryta ett dåligt mönster och hjälpa ungdomen att bli en laglydig samhällsmedborgare. Vidare finns påföljdssystemets krav på tydliga och tillräckligt ingripande påföljder genom proportionalitet, förutsebarhet och ekvivalens. Frågan är då vilken av de frihetsberövande påföljderna som tillgodoser straffets funktion i högst grad? Enligt 30 kap. 5 § BrB krävs det synnerliga skäl för att välja fängelse i stället för sluten ungdomsvård. Det finns alltså en presumtion mot fängelse då sluten ungdomsvård anses bättre utifrån unga lagöverträdarens särskilda behov. Sluten ungdomsvård ska utformas för att motverka de skadliga följderna av ett frihetsberövande.³⁰⁷ I NJA 2001 s. 913 ansåg dock HD att risken för de skador som ett frihetsberövande kan innebära för en ung person befarades större vid verkställighet av sluten ungdomsvård än av ett kort fängelsestraff när den tilltalade saknar vårdbehov.³⁰⁸ I sin tur anser emellertid barnrättskommittén att det finns gott om bevis för negativa konsekvenser av att placera av en frihetsberövad omyndig person i fängelse för vuxna. Exempelvis att ungdomens hälsa, grundläggande säkerhet respektive förmåga att hålla sig undan brott och återanpassas i samhället i framtiden, äventyras.³⁰⁹

En viktig aspekt är det faktum att unga människor påverkas mycket av gruppsyck och att detta ofta leder till att dåliga beslut fattas och brott begås. En lösning på detta skulle vara att

---

³⁰⁵ Se avsnitt 3.2.2.

³⁰⁶ Ibid.

³⁰⁷ Se avsnitt 3.2.3.4.

³⁰⁸ Se avsnitt 3.2.2.

³⁰⁹ Se avsnitt 4.2.

flytta ungdomen från det umgänge som hen hade när hen begick brott, vilket exempelvis ett frihetsberövande skulle medföra. Om ett SiS-hem är rätta platsen att flytta till kan dock diskuteras. På SiS-hemmen finns även ungdomar som vårdas enligt LVU, vilka således kan påverkas negativt av att vistas tillsammans med ungdomar som begått allvarliga brott. Ett steg i rätt riktning för att åtgärda just detta problem är att det 2021 bestämdes att det på sex av SiS särskilda ungdomshem endast ska finnas ungdomar som dömts till slutna ungdomsvård. Ett annat problem finns dock kvar, nämligen att ungdomen i stället kan påverka eller påverkas av de andra intagna ungdomarna dömda för allvarliga brott.

Motsvarande problem bör emellertid även gälla fängelser, även om det inte är säkert att ungdomarna påverkas lika mycket av vuxna som av andra i sin egen ålder. Dock ska unga under 18 år vid frihetsberövande hållas åtskilda från vuxna enligt barnkonventionen, vilket barnrättskommittén uttryckt oro över inte kan garanteras i Sverige. Detta kan lösas genom särskilda ungdomsanstalter eller särskilda avdelningar för unga på anstalterna, vilket redan finns i någon utsträckning i Sverige,³¹⁰ och går i linje med att det ur humanitetssynpunkt kan finnas anledning att kategorisera intagna för att undvika att en anstaltsvistelse ska medföra andra negativa följder än själva frihetsberövandet.³¹¹ Här kan en jämförelse göras med ungdomsfängelser som fanns 1935-1979 och där tanken var just att hålla borta ungdomarna från det dåliga inflytande som fanns på de vanliga fängelserna. Denna påföljd kom att kriteras, dock till stor del på grund av att det var en tidsbestämd påföljd vilket innebar bristande proportionalitet och effektivitet.³¹² Genom särskilda ungdomsanstalter och avdelningar uppstår emellertid det ursprungliga problemet med att unga kriminella umgås med varandra. Eftersom det finns många olika aspekter att ta hänsyn till, exempelvis eventuella vårdbehov och barnrättskommitténs rekommendationer, kan själva möjligheten att välja mellan fängelse och slutna ungdomsvård vara det som bäst tillgodoser de olika intressena bakom straffets funktion.

---

³¹⁰ Jfr. Kriminalvården.

³¹¹ Se avsnitt 2.1.4.

³¹² Se avsnitt 3.1.

5 Ungdomsbrottslighetens omfattning, utveckling och karaktär

Detta kapitel behandlar den tredje delfrågan i uppsatsen, hur ungdomsbrottsligheten ser ut idag, dvs. ungdomsbrottslighetens omfattning, utveckling och karaktär. För att kunna bedöma om det finns ett behov av en straffskärpning i påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare, i uppsatsen i form av en minskad särbehandling, behöver en förståelse för hur ungdomsbrottsligheten ser ut idag skapas.

Det första avsnittet behandlar ungdomsbrottsligheten i allmänhet medan fokus i det andra är den allvarliga ungdomsbrottsligheten. Även om den minskning av särbehandlingen som uppsatsen handlar om gäller just allvarlig brottslighet är det relevant att även undersöka ungdomsbrottsligheten i allmänhet. På så sätt skapas nämligen en förståelse för hur omfattande ungdomsbrottsligheten totalt sett är och således en mer samlad bild av problemet.

5.1 Ungdomsbrottsligheten i allmänhet

I Sverige består den straffbara befolkningen till 8 procent av ungdomar, dvs. personer i åldersgruppen 15-20 år.³¹³ Andelen lagföringsbeslut för denna åldersgrupp utgör dock så mycket som 20 procent av landets samtliga lagföringsbeslut, vilket innebär att ungdomar lagförs i högre grad än andra åldersgrupper.³¹⁴ Motsvarande siffror för tidigare år visar att det sett snarlikt ut de senast drygt tjugo åren.³¹⁵ De senaste åren har antalet lagföringsbeslut dessutom ökat i nästan alla ålderskategorier och särskilt bland de unga lagöverträdarna.³¹⁶ Mellan 2019 och 2020 skedde den andelsmässigt största ökningen i åldersgruppen 15-17 år, med 9 procent.³¹⁷ 2020 meddelades 9460 lagföringsbeslut för personer i 15-17-årsåldern.³¹⁸

I Brås studie från 2019 bland elever i årkurs 9, dvs. ungdomar i 15-16 årsåldern, uppgav drygt hälften att de begått någon form av våldsbrott, stöldbrott, skadegörelse eller narkotikabrott de

---

³¹³ Se Brå (2022b).

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Se prop. 2005/06:165 s. 36.

³¹⁶ Se Brå (2020a) s. 15-16; Brå (2021c) s. 17.

³¹⁷ Ibid.

³¹⁸ Se Brå (2021c) s. 17.

senaste tolv månaderna. Nivån var ungefär densamma som 2017 och 2015. Av de begångna brotten var drygt 41 procent stöldbrott, 24 procent våldsbrott, drygt 18 procent skadegörelse och nästan 8 procent narkotikabrott. Fördelningen mellan de olika brottstyperna var liknande vid undersökningarna 2019, 2017 och 2015. De största skillnaderna i utvecklingen var att våldsbrotten minskat något sedan 2017, medan andelen narkotikabrott ökat.³¹⁹

Vidare visar Brås studie ”Den nationella trygghetsundersökningen 2021” att 20,2 procent av befolkningen i stort, mellan 16-84 år, uppgav att de blivit utsatta för något brott mot enskild person³²⁰ under 2020. Utsattheten minskade något från 2018 medan den åren dessförinnan ökat. Vad gäller allvarligare brott kan det genom undersökningen konstateras att 0,5 procent uppgav att de under 2020 blivit utsatta för allvarlig misshandel och att utsattheten var störst i de yngsta åldersgrupperna, 16-19 och 20-24 år.³²¹

Samma undersökning visar att förtroendet för rättsväsendet som helhet och för de enskilda myndigheterna, exempelvis domstolarna och Kriminalvården, har varit relativt jämnt sedan det började mätas 2007. En mindre ökning har dock skett de senaste åren. Ungefär hälften av medborgarna har stort förtroende för rättsväsendet som helhet, cirka 40 procent för domstolarna och knappt 35 procent för Kriminalvården. De yngsta åldersgrupperna urskiljer sig på följande sätt. Med en andel på 45 procent var 16-19-åringarna den åldersgrupp där minst andel hade stort förtroende för rättsväsendet som helhet 2021. Tidigare år har det i stället varit i den äldsta åldersgruppen som denna andel varit minst. Vad gäller Kriminalvården var andelen med stort förtroende i stället störst, med drygt 40 procent, i de två yngsta åldersgrupperna.³²²

Enligt von Hofer är ungdomsbrottsligheten utveckling för den grupp unga lagöverträdare som återkommande begår brott särskilt viktig eftersom det är ur denna grupp som de personer som så småningom fastnar i varaktig kriminalitet rekryteras.³²³ Statisk från de senaste drygt tio åren visar att andelen återfall inom ett år ökat mest bland de unga lagöverträdarna.³²⁴ Den

---

³¹⁹ Se Brå (2020b) s. 62-63+76-77.

³²⁰ De brottstyper som omfattas av studien är misshandel, hot, sexualbrott, personrån, fickstöld, försäljningsbedrägeri, kort/kreditbedrägeri och nätcränkning, se Brå (2021a) s. 51.

³²¹ Se Brå (2021a) s. 51+55+63-65+90-93.

³²² Ibid. s. 230-236+257-258.

³²³ Se von Hofer (2017) s. 297.

³²⁴ Se Brå (2020c) s. 11-13; Brå (2021b) s. 7-8.

största återfallsandelen har länge varit bland personer i åldersgruppen 18-20 år men även bland 15-17 åringar är återfallsandelen hög.³²⁵ 2018 återföll till exempel 28 procent av de unga myndiga lagöverträdare i brott och 22 procent av de omyndiga.³²⁶

Risken för återfall bland unga lagöverträdare ökar både för varje lagföring och ju mer ingripande en påföljd är.³²⁷ Studier visar att frihetsberövande påföljder inte har så positiv effekt på unga lagöverträdare, varken från allmänpreventiva eller individualpreventiva föreställningar, då återfallsrisken är störst för de som ådöms sådana.³²⁸ Exempelvis låg återfallsandelen 2018 på 48 procent för de som dömts till sluten ungdomsvård, vilket innebar att denna påföljd både var den ungdomspåföljd, och den påföljd totalt sett, som hade störst återfallsandel.³²⁹ Den påföljd med näst störst återfallsandel totalt sett var fängelse med 40 procent.³³⁰ I detta sammanhang måste dock det faktum att lagöverträdare som ådöms dessa mest ingripande påföljder är de som är mest kriminellt belastade, betonas.³³¹ Att domstolen tar hänsyn till tidigare belastning vid utdömande av en påföljd medför också att resultaten inte enbart kan antas bero på påföljdernas effekter på återfallsfrekvensen.³³²

5.2 Den allvarliga ungdomsbrottsligheten i synnerhet

2020 meddelades drygt 430 lagföringsbeslut för personer i 15-17-årsåldern som gällde allvarlig brottslighet, där det för huvudbrottet inte var föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.³³³ 9 omyndiga lagöverträdare dömdes för mord, 2 för dråp, 50 för grov misshandel, 6 för människorov, 9 för olaga frihetsberövande, 16 för våldtäkt/grov våldtäkt, 65 för våldtäkt mot barn/grov våldtäkt mot barn, 250 för rån/grovt rån, 6 för mordbrand/grov mordbrand och 8 för grovt/synnerligen grovt narkotikabrott.³³⁴ För att sätta dessa siffror i en kontext visar

---

³²⁵ Se Brå (2020c) s. 11-13; Brå (2021b) s. 7-8.

³²⁶ Ibid.

³²⁷ Se Holmberg (2017) s. 284.

³²⁸ Se Persson (2017) s. 73-74.

³²⁹ Se Brå (2020c) s. 13-18; Brå (2021b) s. 8-9. Eftersom ungdomsövervakning inte infördes förrän 2021 finns det av förklarliga skäl ännu ingen statistik över denna påföljd.

³³⁰ Ibid.

³³¹ Jfr. Holmberg (2017) s. 284; Brå (2021b) s. 9.

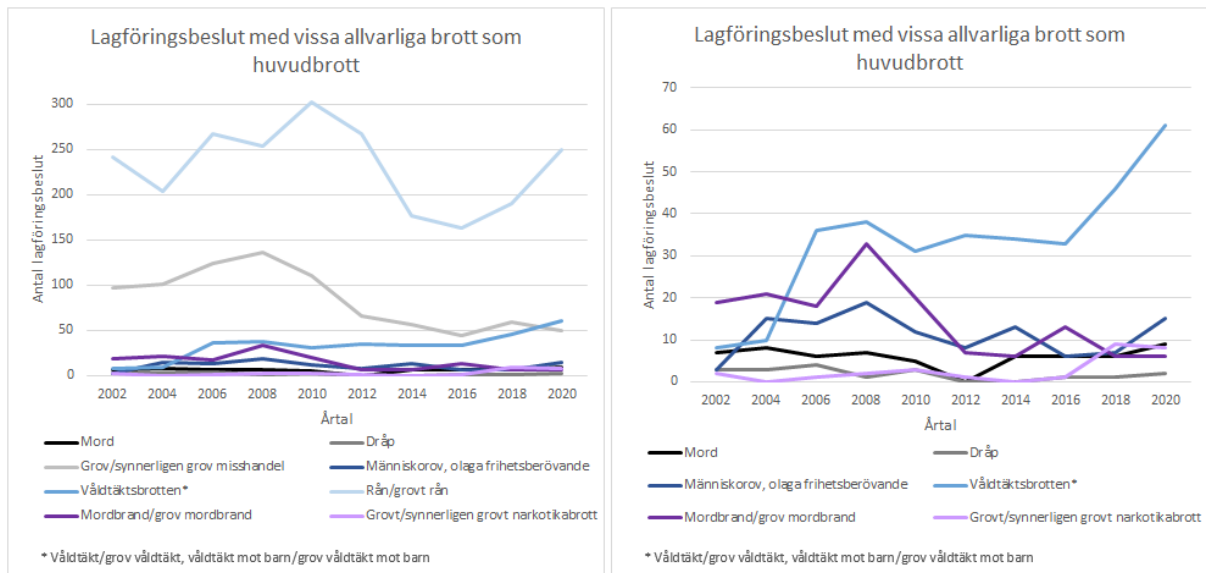
³³² Se Brå (2020c) s. 17.

³³³ Se Brå (2021c) s. 17.

³³⁴ Se prop. 2021/22:17 s. 20-21.

Figur 2 nedan två diagram med utvecklingen de senaste tjugo åren av antalet lagföringsbeslut för dessa allvarliga brott.

Figur 2³³⁵: Båda diagrammen visar utvecklingen 2002-2020 av antalet lagföringsbeslut med vissa allvarliga brott som huvudbrott för personer i åldern 15-17 år. I det högra diagrammet finns dock inte lagföringsbesluten för rån/grovt rån samt grov/synnerligen grov misshandel med då en annan skala används som tydligare visar utvecklingen för de brott som begåtts i mindre utsträckning.

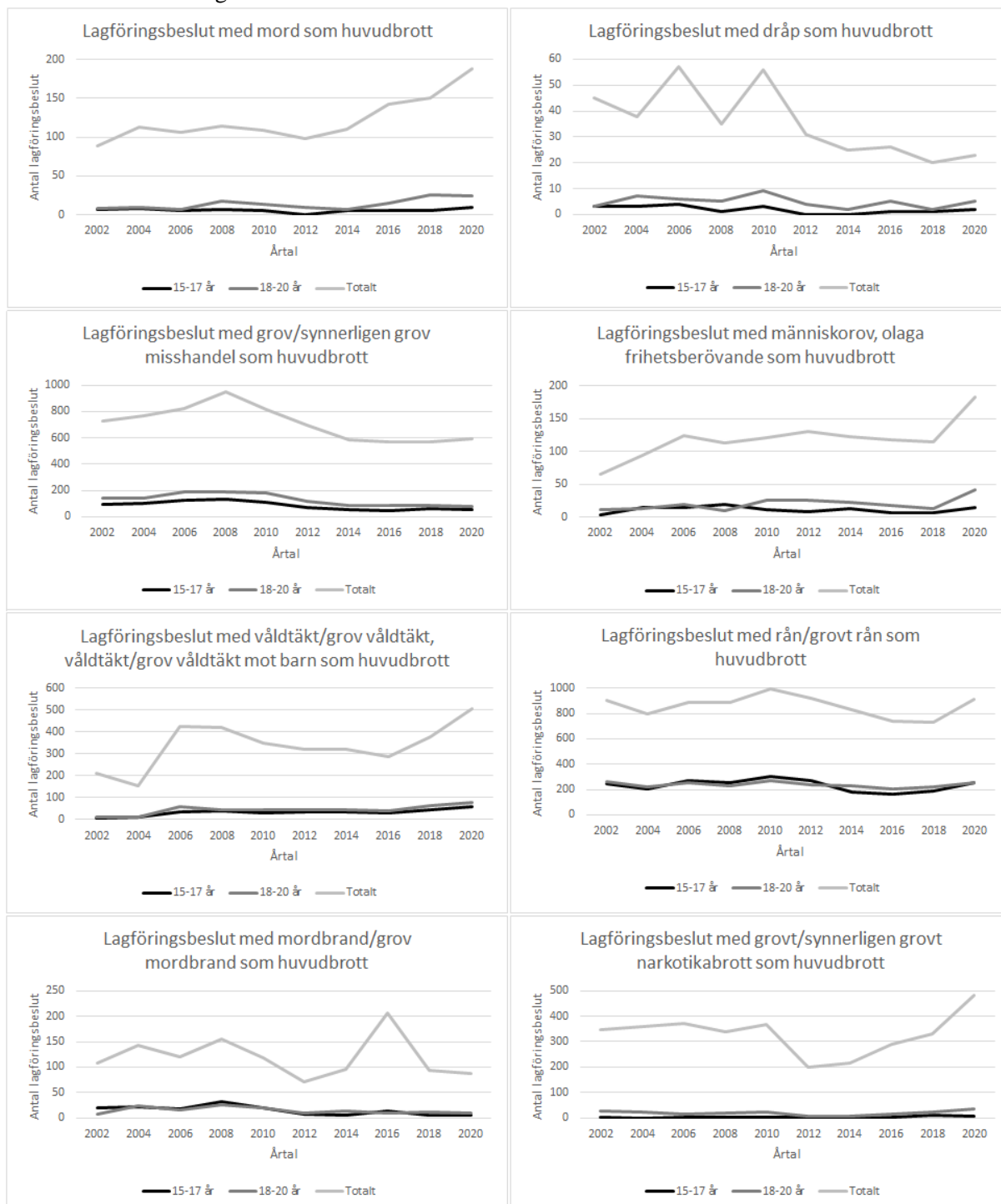

Under hela undersökningsperioden har antalet lagföringsbeslut varit absolut störst för rån/grovt rån, följt av grov/synnerligen grov misshandel och våldtäktsbrotten. De största skillnaderna mellan början och slutet av den undersökta perioden är att antalet lagföringsbeslut med något av våldtäktsbrotten som huvudbrott ökat kraftigt medan antalet med grov/synnerligen grov misshandel minskat med omkring hälften. De senaste fem åren har en tydlig ökning skett för lagföringsbeslut med rån/grovt rån, våldtäktsbrotten respektive grovt/synnerligen grovt narkotikabrott och en mindre ökning för människorov/olaga frihetsberövande. Under samma period har en mindre minskning skett för mordbrand/grov mordbrand.

I Figur 3 nedan visas samma utveckling fast med ett diagram per brottstyp samt kompletterad med motsvarande utveckling för två andra personkategorier. Dels visas även antalet lagföringsbeslut för personer i 18-20-årsåldern, eftersom 15-17-åringarna kan ha övergått till denna ålderskategori mellan brottstillfället och lagföringsbeslutet. Dels har antalet lagföringsbeslut totalt sett tagits med för att visa om utvecklingen för de unga lagöverträdarna följer utvecklingen för befolkningen totalt sett.

³³⁵ Diagrammen baseras på siffror från tabeller över lagföringsbeslut efter huvudbrott och ålder i Brås kriminalstatistik "Personer lagförda för brott", se Brå (2022a).

Figur 3³³⁶: Diagrammen visar utvecklingen 2002-2020 av antalet lagföringsbeslut med vissa allvarliga brott som huvudbrott för personer i åldern 15-17 år, 18-20 år och totalt sett. Observera att skalan varierar i de olika diagrammen.

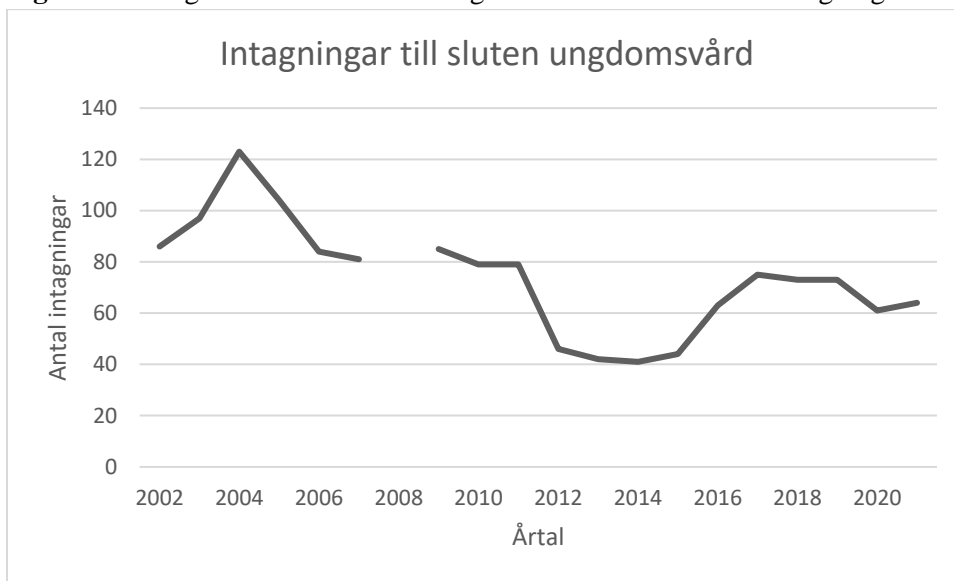
Antalet lagföringsbeslut för 15-17-åringarna följer i stort sett dels utvecklingen för 18-20-åringarna, dels utvecklingen totalt sett för de redovisade allvarliga brotten. Detta innebär att de skillnader som konstateras för 15-17-åringarna i Figur 2 ovan motsvarar brottsutvecklingen i stort.

³³⁶ Diagrammen baseras på siffror från tabeller över lagföringsbeslut efter huvudbrott och ålder i Brås kriminalstatistik "Personer lagförda för brott", se Brå (2022a).

Ett annat sätt att undersöka utvecklingen av den allvarliga ungdomsbrottsligheten är att studera statistik för sluten ungdomsvård eftersom det i hög grad är denna påföljd som ungdomar som begår allvarliga brott ådöms.³³⁷ I Figur 4, 5 och 6 nedan visas diagram med statistik över hur utvecklingen sett ut vad gäller antalet intagningar till sluten ungdomsvård, den genomsnittliga åldern för de intagna respektive genomsnittlig påföljds längd för de intagna. Statistiken visar utvecklingen mellan 2002 och 2021, med undantag för 2008, eftersom det är för dessa år som uppgifter finns tillgängliga hos SiS.

Figur 4³³⁸: Diagrammet visar utvecklingen 2002-2021 av antalet intagningar till sluten ungdomsvård.

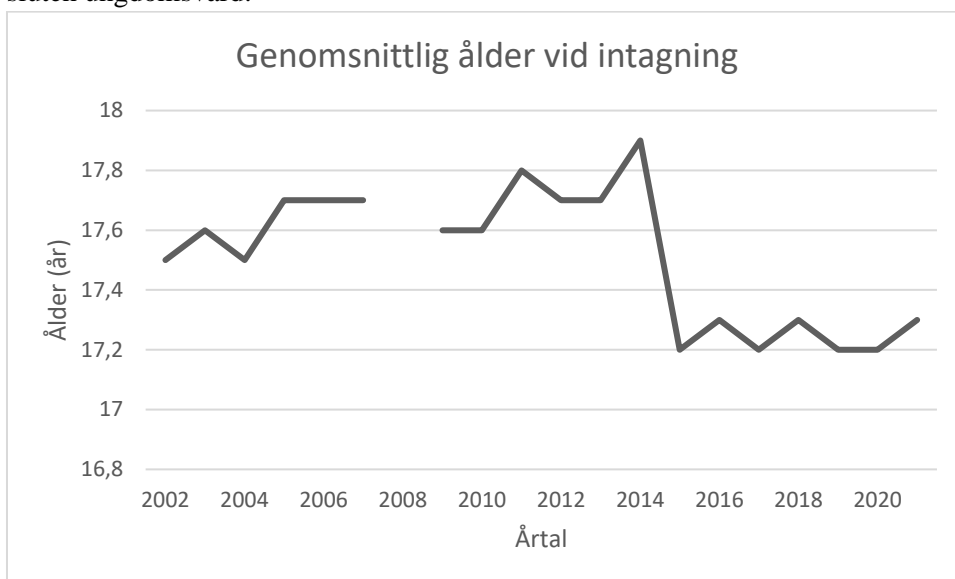

Antalet intagningar till sluten ungdomsvård var som störst under de första åren i undersökningsperioden, för att sedan minska till knappt hälften. De senaste åren har antalet dock åter ökat och är omkring 60-80/år.

³³⁷ Jfr. avsnitt 3.2.2 ovan

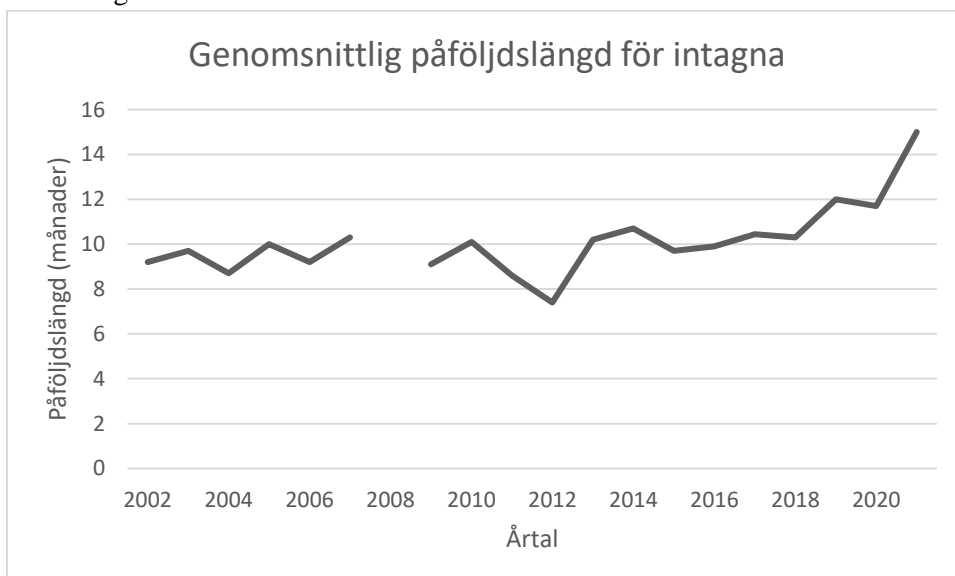
³³⁸ Diagrammet baseras på siffror från SiS årliga samlingar av statistiska uppgifter "SiS i korthet", se SiS (2002-2021).

Figur 5³³⁹: Diagrammet visar utvecklingen 2002-2021 av den genomsnittliga åldern för de intagna till slutna ungdomsvård.

Den genomsnittliga åldern för de intagna till slutna ungdomsvård har de senaste åren varit lägre än tidigare. 2014 var genomsnittsåldern nästan 18 år för att sedan 2015 i stället vara omkring 17,3 år.

Figur 6³⁴⁰: Visar utvecklingen 2002-2021 av den genomsnittliga påföljds längden för de intagna till slutna ungdomsvård.

Med några få undantag visar diagrammet en tendens att den genomsnittliga påföljds längden för de intagna ökat varje år. 2002 var genomsnittet drygt 9 månader för att 2021 ha ökat till 15 månader. En särskilt stor ökning skedde mellan 2020 och 2021.

³³⁹ Diagrammet baseras på siffror från SiS årliga samlingar av statistiska uppgifter "SiS i korthet", se SiS (2002-2021).

³⁴⁰ Diagrammet baseras på siffror från SiS årliga samlingar av statistiska uppgifter "SiS i korthet", se SiS (2002-2021).

5.3 Sammanfattning och delanalys

Delfrågan om hur ungdomsbrottsligheten ser ut idag kan besvaras genom följande sammanfattning och slutsatser av de främsta resultaten av undersökningen i detta kapitel.

Det är vanligt att ungdomar begår brott och har varit det i många år. Redan i 15-16-årsåldern anger drygt hälften att de begått något brott inom det senaste året och trots att nivån av ungdomsbrottslighet i allmänhet varit stabil de senaste årtiondena har antalet lagföringsbeslut ökat särskilt bland de unga lagöverträdarna under de senaste fem åren. Även om många av brotten som begås i denna ålder är lindriga och av periodisk karaktär är detta, med tanke på att tidigare belastning ökar återfallsrisken, ändå ett problem. Statistiken över allvarlig brottslighet visar dock att det är betydligt mer ovanligt att ungdomar begår sådana. Antalet av vissa av de allvarliga brotten har emellertid ökat de senaste fem åren, exempelvis rån/grovt rån, våldtäktsbrotten och de grövre narkotikabrotten. Även det faktum att den genomsnittliga åldern vid intagning till slutna ungdomsvård har minskat medan den genomsnittliga påföljds längden för de intagna har ökat tyder på att den allvarliga ungdomsbrottsligheten ökar, även bland de yngre omyndiga lagöverträdarna.

Den gängse massmediala bilden av ungdomsbrottslighetens, och särskilt ungdomsvåldets, ökning får med utgångspunkt i undersökningen sägas vara överdriven även om antalet av vissa av de allvarliga brotten har ökat de senaste åren. Bilden skulle ändå, utifrån Jareborg och Zilas expressiva allmänprevention,³⁴¹ kunna förklara den slopade ungdomsrabatten för de unga myndiga lagöverträdarna respektive de kriminalpolitiska åtgärder som i skrivande stund diskuteras och planeras. En ökad repression, till exempel i form av en minskad särbehandling, kan i sådana fall snarare ha en symbolisk funktion att lugna en oroad allmänhet än att faktiskt verka brottspreventiv. Borgeke och Forsgren ställer sig emellertid frågande till om en sådan metod fungerar. Oavsett så finns det likväl ett *reellt* behov av åtgärder, inte minst brottspreventiva sådana. Även om den allvarliga ungdomsbrottsligheten som sagt inte ökat i så hög grad som man får intryck av genom massmedia, visar den nyss nämnda undersökningen att omfattningen av vissa allvarliga brott, exempelvis rån/grovt rån, våldtäktsbrotten och de grova narkotikabrotten har ökat de senaste åren. Att liknande ökningarna även skett bland 18-20-åringarna respektive befolkningen totalt sett innebär inte att den

---

³⁴¹ Se avsnitt 2.1.1.

allvarliga ungdomsbrottsligheten inte är ett problem som ökat, utan snarare att den allvarliga brottsligheten totalt också är det. Som konstateras i avsnitt 3.1 har en straffmättningsreform ägt rum, och gör förmodligen fortfarande, och i avsnitt 2.2 att intresset av proportionalitet, med inslag av ekvivalens, rättvisa och likabehandling, har ökat. En straffskärpning bör således även vara aktuell för de unga lagöverträdarna. Vidare talar det faktum att ungdomar egentligen besitter förmågan att inse vad som är moraliskt rätt samt inte är mer risktagande än andra åldersgrupper, så länge de är ensamma och inte påverkas av grupstryck, för att det inte bara är rent biologiska faktorer som gör att ungdomar begår brott.³⁴² Det faktum att inte *alla* ungdomar begår brott leder till samma slutsats.

Med nuvarande rättsliga reglering döms en ungdom som begått exempelvis mord, våldtäkt eller grov misshandel till stor del till lindriga straff, främst till sluten ungdomsvård där den maximala påföljds längden är fyra år. Återfallsrisken är stor bland ungdomar,³⁴³ och utifrån intressena av samhällsskydd och ökad trygghet måste samhället skyddas från att utsättas för fler allvarliga brott. En stor del av de allvarliga brott som ungdomar i 15-17-årsåldern bevisligen begår utgör vidare brott mot person. Det finns alltså ett eller flera offer. Även om det utifrån humanitetsprincipen bör finnas tolerans och respekt, bland annat för att det är mänskligt att begå misstag och att straff innebär lidande, bör minst lika stor tolerans och respekt även visas för de som utsätts för brott. Om någon som exempelvis begått ett mord eller en grov våldtäkt ådöms en för lindrig påföljd skulle det kunna uppfattas respektlöst mot brottsoffren och deras närstående. I sådana fall av allvarlig brottslighet bör intresset av proportionalitet därför vägra tyngre än av humanitet för lagöverträdarna.

6 Avslutande analys och slutsatser

Genom undersökningen av de bakomliggande skälen till särbehandlingen i kapitel 4 framgår en tydlig bild – unga lagöverträdare bör särbehandlas. Ungdomar har inte tillräcklig mognad eller ansvarsförmåga för att behandlas, än mindre straffas, som vuxna. Med stöd i bland annat humanitetsprincipen anses det vidare att unga bör mötas med särskild tolerans och respekt, bland annat för att det är mänskligt att begå misstag och för att straff innebär lidande. Dessutom bidrar det faktum, att ungdomar i 15-17-årsåldern enligt barnkonventionen

---

³⁴² Jfr. avsnitt 4.1.2.

³⁴³ Se avsnitt 5.1.

betraktas som barn, till att dessa har en hel del lagstadgade rättigheter som ytterligare medför att unga omyndiga lagöverträdare bör särbehandlas.

Samtidigt talar undersökningen av studier och statistik av ungdomsbrottsligheten i kapitel 5 sitt tydliga språk – unga lagöverträdare begår många brott och vissa begår väldigt allvarliga brott. En del av de allvarliga brotten har även ökat i antal de senaste åren. Det finns således ett behov av åtgärder mot ungdomsbrottsligheten i allmänhet, men mot den allvarliga ungdomsbrottsligheten i synnerhet.

I detta kapitel ska huvudfrågeställningen i uppsatsen, *om särbehandlingen av unga omyndiga lagöverträdare bör minska vid allvarlig brottslighet*, besvaras. Som nämns i avsnitt 1.2 ska frågeställningen besvaras med en utgångspunkt i straffets funktion och med en argumentation utifrån den rättsliga regleringen av, och de bakomliggande skälen till, särbehandlingen av unga lagöverträdare, samt hur dagens ungdomsbrottslighet ser ut. I delanalyserna i uppsatsens olika kapitel identifieras ett antal problem där straffets funktion, dvs. de olika intressena och bestraffningsideologierna som har störst inflytande på dagens påföljdssystem, inte tillgodoses genom den nuvarande särbehandlingen.³⁴⁴ För att avgöra om särbehandlingen bör minska ska dessa problem analyseras utifrån huruvida en minskad särbehandling hade medfört att straffets funktion i högre grad skulle tillgodoses.

Problemen med ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § 1 st. utifrån straffets funktion är, som diskuteras i avsnitt 3.3, att den inte tillgodoser intressena av likabehandling och rättvisa, så länge det med lika fall inte bara kan avses personer i samma ålder. Frågan är om en minskad särbehandling skulle lösa dessa problem. Eftersom en sådan skulle innebära att ungdomsrabatten inte längre är tillämplig vid allvarlig brottslighet skulle problemen således försvinna. Dock skulle ett annat problem uppstå då frågan i stället blir om intressena av likabehandling och ungdomars särskilda behov skulle tillgodoses om alla över 15 år som begår allvarliga brott straffas på samma sätt, oavsett ålder eller biologiska och sociala mognad. En sådan fråga skulle med stor säkerhet besvaras nekande. Till viss del kan dock hänsyn tas till ålder, mognad och liknande genom andra paragrafer än ungdomsrabatten. Exempelvis kan olika mognadsgrad, åtminstone vad gäller mer intellektuell mognad, beaktas genom den

---

³⁴⁴ Dessa delanalyser får anses bidra till det område, om kopplingen mellan de olika bestraffningsideologierna och särbehandlingen av de unga lagöverträdarna, som tidigare konstateras inte är så utforskat, se avsnitt 1.6.

allmänna straffvärdebedömningen i 29 kap. 1 § 1 st. BrB, enligt vilken det vid bedömningen av straffvärdet bland annat ska beaktas vad den tilltalade *insett eller borde ha insett* om den skada, kränkning eller fara som brottet inneburit. Vidare finns möjligheten att som förmildrande omständighet vid bedömningen av straffvärdet särskilt beakta om den tilltalades handlande stått i samband med hans bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga, genom 29 kap. 3 § 1 st. 3 p. BrB.³⁴⁵ Som HD konstaterar i NJA 2000 s. 314³⁴⁶ används denna paragraf sällan eftersom hänsynen till den tilltalades ungdom i stället tillgodoses genom ungdomsrabatten och de allmänna begränsningarna att döma yngre lagöverträdare till frihetsberövande påföljder. Genom en minskad särbehandling skulle således problemet med att ungdomsrabatten inte kan anses tillgodose intressena av likabehandling och rättvisa lösas samtidigt som det, åtminstone i viss utsträckning, finns kvar en möjlighet att beakta de unga lagöverträdarnas ålder och bristande mognad. Att möjligheten blir mer begränsad talar dock mot en minskad särbehandling.

Ett annat problem, som diskuteras i avsnitt 3.3, är att de tröskeleffekter som uppstått efter den slopade straffrabatten för de unga myndiga lagöverträdarna i hög grad får anses strida mot intressena i straffets funktion. Vidare att den lösning som föreslagits, att plana ut ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § 1 st. BrB, skulle strida mot tillgodoseendet av de unga lagöverträdarnas särskilda behov. Skulle detta problem kunna lösas genom en minskad särbehandling av de unga omyndiga lagöverträdarna? Svaret på den frågan blir nej. Om ungdomsrabatten även skulle tas bort för de unga omyndiga lagöverträdarna vid allvarlig brottslighet skulle visserligen tröskeleffekterna försvinna helt.³⁴⁷ Precis som vid en utplaning av ungdomsrabatten skulle dock en minskad särbehandling strida mot intresset av att tillgodose unga lagöverträdares särskilda behov. Eftersom det skulle bli fråga om ännu strängare påföljder och ännu fler fall där särskilda skäl för fängelse i stället för sluten ungdomsvård skulle föreligga, är detta alternativ än sämre än den tidigare föreslagna lösningen.

---

³⁴⁵ Som konstateras i avsnitt 3.2.4 skulle denna möjlighet finnas kvar även om särbehandlingen skulle minska.

³⁴⁶ Se avsnitt 3.2.1.

³⁴⁷ Förvisso skulle tröskeleffekter i stället uppstå mellan de som begår allvarliga brott och de som begår lindrigare brott, men sådana tröskeleffekter borde enklare kunna motiveras genom exempelvis proportionalitets- och rättviseargument.

Angående problemen med de särskilda ungdomspåföljderna skulle det första, att straffets stränghet inte kan sägas stå i proportion till brottets svårhet när skillnaden från att döma en person till ungdomsövervakning och ett års fängelse endast är att den tilltalade blivit en månad äldre, kunna lösas genom en minskad särbehandling. Genom denna skulle ju ungdomsövervakning inte längre ådömas vid sådan allvarlig brottslighet utan särskilda skäl. Att problemet även innebär att intressena av ekvivalens, rättvisa och likabehandling inte heller kan anses tillgodosedda skulle också till viss del lösas genom en minskad särbehandling. En sådan skulle dock strida mot intresset av att visa särskild tolerans för unga personer och ha särskilt anpassade påföljder för dessa.

Vidare skulle en minskad särbehandling medföra att problemen med att införa en påföljd som verkställs av Kriminalvården, dvs. ungdomsövervakning, och en eventuell flytt av ansvaret för den slutna ungdomsvården från SiS till Kriminalvården, blir än större.³⁴⁸ Ansvaret för de unga lagöverträdarna som begått allvarliga brott skulle i princip uteslutande ligga på Kriminalvården, då användandet av de särskilda ungdomspåföljderna skulle begränsas avsevärt. Således skulle intressena av proportionalitet, ekvivalens, rättvisa och likabehandling såväl som samhällsskydd tillgodoses i än högre grad. Dessutom skulle det faktum att ungdomar är den grupp där andelen med störst förtroende för Kriminalvården kunna utnyttjas, då det måste anses viktigt att man har förtroende för de som har ansvar för en i en så utsatt situation som vid verkställande av en påföljd.³⁴⁹ Att återfallsrisken är särskilt stor efter en verkställd sluten ungdomsvård samt att det konstaterat finns ett behov att utreda och åtgärda tryggheten och säkerheten på de olika SiS-hemmen,³⁵⁰ tyder vidare på att det finns problem med den slutna ungdomsvården som skulle kunna åtgärdas genom en minskad särbehandling. Dock skulle samtidigt problemen med att ett ökat ansvar av Kriminalvården för de unga omyndiga lagöverträdarna strider mot principen att brott som begås av unga i första hand ska leda till insatser inom socialtjänsten och intresset av att så långt möjligt se till att påföljderna för ungdomar har ett behandlingsinriktat innehåll, bli än större. Det kan inte tänkas önskvärt.

I avsnitt 4.3 tas problemet med att påföljdsvalet tar sin utgångspunkt i den tilltalades ålder vid brottstillfället, och att detta innebär att de outvecklade förmågor, som särbehandlingen

---

³⁴⁸ Se avsnitt 3.3.

³⁴⁹ Se avsnitt 5.1.

³⁵⁰ Se avsnitt 5.2 och 3.2.3.4.

grundas i, kan ha hunnit utvecklas mer tills domstillfället, upp. Som konstateras i avsnittet får det anses strida mot intressena av rättvisa och likabehandling. Till viss del kan problemet lösas genom en minskad särbehandling då presumptionen mot fängelse i stället för sluten ungdomsvård skulle tas bort. Till skillnad från den nuvarande regleringen skulle en sådan minskad särbehandling dock medföra att ingen hänsyn alls skulle tas till ungdomens mer eller mindre outvecklade förmågor, varken vid brottstillfället eller domstillfället. Detta kan inte anses bättre tillgodose behoven av likabehandling och rättvisa.

I avsnitt 4.3. diskuteras vilken av de två frihetsberövande påföljderna som i högst grad tillgodoser intressena bakom straffets funktion. Det konstateras att själva möjligheten att välja mellan fängelse och sluten ungdomsvård är det som bäst tillgodoser dessa olika intressen. Dock anförde regeringen att ett skäl till att en utredning, med en översyn av regleringen över sluten ungdomsvård, ska tillsättas är att den slutna ungdomsvården måste kunna utgöra en tillräckligt kraftfull reaktion från samhällets sida, inte minst vid allvarlig brottslighet. Det får således antas att det finns indikationer på att så inte är fallet, eftersom det behöver utredas. I sådana fall skulle en minskad särbehandling lösa detta problem eftersom möjligheten att döma till sluten ungdomsvård vid allvarlig brottslighet skulle minska avsevärt. Problemet med en sådan lösning är dock att valmöjligheten mellan de olika frihetsberövande påföljderna i princip skulle försvinna, vilket skulle strida mot flera av de olika intressena bakom straffets funktion. Exempelvis skulle det vid fall av allvarlig brottslighet inte längre finnas möjlighet att välja den särskilt anpassade påföljden för ungdomar och unga lagöverträdare skulle inte kunna hållas åtskilda från vuxna i lika hög grad. Att det genom utredningen i fråga bland annat ska ses över om maxtiden för sluten ungdomsvård behöver höjas, kan således problemet med att sluten ungdomsvård i nuvarande utformning eventuellt inte utgör en tillräckligt kraftfull reaktion lösas på ett sätt som inte strider mot de olika intressena i lika stor utsträckning.

Slutligen konstateras i avsnitt 5.3 att en straffskärpning för de unga omyndiga lagöverträdarna bör vara aktuell utifrån det ökade intresset av proportionalitet, med inslag av ekvivalens, rättvisa och likabehandling, och förekomsten av allvarlig ungdomsbrottslighet, som till viss del har ökat de senaste åren. Detta talar för en minskad särbehandling eftersom en sådan

skulle medföra just en generell straffskärpning för de omyndiga lagöverträdarna.³⁵¹ Med tanke på bland annat det humana synsättet att samma straff kan uppfattas olika ingripande för olika personer och att barnrättskommittén uttryckligen starkt rekommenderar alla konventionsstater att avskaffa alla former av fängelsestraff på livstid för alla brott som begåtts av någon under 18 år,³⁵² skulle dock en minskad särbehandling medföra allvarliga brister i uppfyllandet av dessa intressen.³⁵³ Således måste intressena för en bibehållen särbehandling även i detta fall anses väga tyngst.

Sammanfattningsvis skulle en minskad särbehandling, i de situationer där problem identifieras, kunna tillgodose vissa intressen bättre, särskilt de som baseras på proportionalitetsprincipen. Dock skulle detta ske på bekostnad av tillgodoseendet av andra intressen som i stället eller i högre grad skulle minska, exempelvis att hålla unga lagöverträdare borta från vuxna kriminella, Kriminalvården och frihetsberövande påföljder. Genom den slopade straffrabatten för de unga myndiga lagöverträdarna kan proportionalitet, i form av strävan efter att straffets stränghet ska stå i proportion till brottets svårhet, anses fått väga över andra intressen såsom humanitet och att unga lagöverträdare bör särbehandlas. Frågan är om en motsvarande intresseavvägning bör göras för de omyndiga? Baserat på framför allt resultaten av undersökningen i uppsatsens fjärde kapitel,³⁵⁴ dras slutsatsen att nej, vad gäller de omyndiga lagöverträdarna bör intresset av humanitet och särbehandling fortsatt väga tyngre. Eftersom en minskad särbehandling, i de olika problemsituationer som identifieras, till stor del skulle leda till att dessa intressen tillgodoses i mindre utsträckning bör således särbehandlingen av de unga omyndiga lagöverträdarna *inte* minska vid allvarlig brottslighet, åtminstone inte motsvarande den slopade straffrabatten för de unga myndiga lagöverträdarna.³⁵⁵ Inte minst med tanke på de olika stadgandena i barnkonventionen och barnrättskommitténs rekommendationer som gäller just omyndiga lagöverträdare, till skillnad från unga myndiga lagöverträdare. Med det sagt, de olika förslag, utredningar och åtgärder

---

³⁵¹ Jfr. avsnitt 3.2.4.

³⁵² Se avsnitt 4.2.

³⁵³ Se exempelvis avsnitt 3.2.4 om att en minskad särbehandling skulle medföra att ungdomarna kan ådömas livstids fängelse.

³⁵⁴ Denna undersökning får för övrigt anses, åtminstone till viss del, ha fyllt den lucka i forskningsläget som har att göra med att de bakomliggande skälen till att unga lagöverträdare särbehandlas inte utforskats i någon större utsträckning inom rättsvetenskapen, se avsnitt 1.6.

³⁵⁵ Det finns troligen andra, mindre minskningar av särbehandlingen som bättre skulle kunna tillgodose alla intressena i straffets funktion, men sådana undersöks inte i denna uppsats. För vidare forskning är detta dock något som absolut borde undersökas närmare.

som är på gång för att motverka ungdomsbrottsligheten, i synnerhet den allvarliga, skulle eventuellt kunna medföra ökade inslag av bland annat proportionalitet samtidigt som intressena av humanitet och särbehandling av unga lagöverträdare tillgodoses. Baserat på undersökningarna i denna uppsats finns det absolut skäl att på något sätt åtgärda den allvarliga ungdomsbrottsligheten. Det är dock viktigt att komma ihåg att även om någon är ung och kriminell är hen även mänsklig och sanktionskänslig.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1962:10 med förslag till brottsbalk

Prop. 1980/81:44 om sänkt minimitid för fängelsestraff

Prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval)

Prop. 1989/90:107 om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter

Prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet

Prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare

Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.

Prop. 2014/15:25 Tydligare reaktioner på ungas brottslighet

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter

Prop. 2019/20:118 Ungdomsövervakning

Prop. 2021/22:17 Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet

Utredningsbetänkanden

SOU 1956:55 Skyddslag

SOU 1977:83 Tillsynsdom

SOU 2004:122 Ingripanden mot unga lagöverträdare

SOU 2012:34 Nya påföljder

SOU 2018:85 Slopad straffrabatt för unga myndiga

Övrigt offentligt tryck

Bet. 2020/21:JuU39 Översyn av regleringen om slutna ungdomsvård

Dir. 2017:122 Skärpta regler för lagöverträdare 18-20 år

Rskr. 2018/19:192

Rskr. 2019/20:177

Rskr. 2020/21:255

Myndighetspublikationer

Brottsförebyggande rådet, *Kriminalstatistik 2019 – Lagförda för brott*, Stockholm, 2020,

<https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2020-05-30-personer-lagforda-for-brott-2019.html?lang=sv>, (Besökt 2022-03-10).

[cit. Brå (2020a)]

Brottsförebyggande rådet, *Skolundersökningen om brott 2019: om utsatthet och delaktighet i brott*, Rapport 2020:11, Stockholm, 2020,

<https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2020-11-05-skolundersokningen-om-brott-2019.html>, (Besökt 2022-03-17).

[cit. Brå (2020b)]

Brottsförebyggande rådet, *Sammanfattning återfall 2017 (preliminär)*, Stockholm, 2020,

<https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2020-05-31-aterfall-i-brott-2017.html?lang=s>, (Besökt 2022-03-10).

[cit. Brå (2020c)]

Brottsförebyggande rådet, *Nationella trygghetsundersökningen 2021 – Om utsatthet, otrygghet och förtroende*, Stockholm, 2021,

<https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2021-10-12-nationella-trygghetsundersokningen-2021.html>, (Besökt 2022-03-17).

[cit. Brå (2021a)].

Brottsförebyggande rådet, *Kriminalstatistik 2018 - Återfall i brott (Preliminär statistik)*,

Stockholm, 2021, <https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2021-05-27-aterfall-i-brott-2018.html>, (Besökt 2022-03-17).

[cit. Brå (2021b)]

Brottsförebyggande rådet, *Kriminalstatistik 2020 – Personer lagförda för brott*, Stockholm, 2021, <https://bra.se/statistik/kriminalstatistik/personer-lagforda-for-brott.html>, (Besökt 2022-03-10).

[cit. Brå (2021c)]

Brottsförebyggande rådet, *Kriminalstatistik - Personer lagförda för brott – Tabeller – Lagföringsbeslut efter huvudbrott och ålder*, Stockholm, 2022, <https://bra.se/statistik/kriminalstatistik/personer-lagforda-for-brott.html>, (Besökt 2022-04-14).

[cit. Brå (2022a)]

Brottsförebyggande rådet, *Statistik utifrån brottstyper - Ungdomsbrottslighet – Vad får unga för straff?*, Stockholm, 2022, <https://bra.se/statistik/statistik-utifran-brottstyper/ungdomsbrottslighet.html#Lagforda>, (Besökt 2022-03-14).

[cit. Brå (2022b)]

RättsPM 2013:7, *Unga lagöverträdare och barnkonventionen [Elektronisk resurs]*, Åklagarmyndigheten, Stockholm, 2016, <https://docplayer.se/18380122-Unga-lagovertradare-och-barnkonventionen.html>, (Besökt 2022-04-17).

Statens institutionsstyrelse, *SiS i korthet *2002-2021**, Solna, 2002-2021, <https://www.stat-inst.se/publikationer/sis-arliga-statistik/> (Besökt 2022-03-17).

[cit. SiS (2002-2021)]

Tärnfalk, Michael, Alm, Charlotte & Kaldal, Anna, *Barnets bästa när barn begår allvarliga brott*, Statens institutionsstyrelse, Solna, 2022.

Elektroniska källor

Barnrättskommittén, *General Comment No. 24 on children´s rights in the child justice system*, Committee on the Rights of the Child, 2019, <https://digitallibrary.un.org/record/3899429>, (Besökt 2022-04-12).

Brottsförebyggande rådet, *Om Brottsförebyggande rådet*, Stockholm, 2022, <https://bra.se/om-bra.html>, (Besökt 2022-03-14).

[cit. Brå (2022)]

Kriminalvården, *Fängelse, frivård och häkte – Fängelse*, Norrköping, <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/>, (Besökt 2022-04-21).

Statens institutionsstyrelse, *Forskning och utveckling*, Solna, 2021, <https://www.stat-inst.se/forskning-och-utveckling/>, (Besökt 2022-03-14).

[cit. SiS (2021)]

Statens institutionsstyrelse, *Vår verksamhet*, Solna, 2022, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/>, (Besökt 2022-03-14).

[cit. SiS (2022)]

Litteratur

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, 2:a upplagan, Iustus, Uppsala, 2013.

Blakemore, Sarah-Jayne, "The social brain in adolescence", *Nature Reviews Neuroscience*, vol. 9, s. 267-277, doi: 10.1038/nrn2353, 2008.

Blakemore, Sarah-Jayne & Robbins, Trevor W., "Decision-making in the adolescent brain", *Nature neuroscience*, vol. 15, nr. 9, s. 1184:1191, doi: 10.1038/nn.3177, 2012.

Borgeke, Martin & Forsgren, Mikael F., *Att bestämma påföljd för brott*, 4:e upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2021.

Estrada, Felipe, "Ungdomsbrottslighetens utveckling, omfattning och struktur" i: Estrada, Felipe & Flyghed, Janne (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, 4:e upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2017.

[cit. Estrada (2017a)]

Estrada, Felipe, ”Ungdomsvåld: uppmärksamhet och reaktion”, i: Estrada, Felipe & Flyghed, Janne (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, 4:e upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2017.
[cit. Estrada (2017b)]

Estrada, Felipe & Flyghed, Janne (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, 4:e upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2017.

Holmberg, Stina, ”Påföljdssystemet för unga”, i: Estrada, Felipe & Flyghed, Janne (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, 4:e upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2017.

Holmgren, Axel, *Straffvärde: som rättslig konstruktion*, Iustus, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, Uppsala, 2021.

Häthén, Christian, *Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*, 2:a upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2014.

Jareborg, Nils, ”Vilken sorts straffrätt vill vi ha?”, i: Victor, Dag (red.), *Varning för straff: om vådan av den nyttiga straffrätten*, Fritzes Förlag, Stockholm, 1995.

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdlära*, 6:e upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2020.

Kleineman, Jan, ”Rättsdogmatisk metod”, i: Korling, Fredrik & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur, Lund, 2013.

Kumlien, Mats, *Uppfostran och straff: studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*, Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm, 1997.

Persson, Mareike, *Caught in the Middle? Young offenders in the Swedish and German criminal justice systems*, Lund University (Media-tryck), Lund, 2017.

Sandgren, Claes, ”Vad är rättsvetenskap?”, i: Wahlgren, Peter & Magnusson Sjöberg, Cecilia

(red.), *Festschrift till Peter Siepel*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2006.

Sandgren, Claes, ”Rättsanalytisk metod. En väg framåt?”, i: Karnell, Gunnar (red.), *Liber amicorum Jan Rosén*, eddy.se, Visby, 2016.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – ämne, material, metod och argumentation*, Norstedts juridik, Stockholm, 2018.

Steinberg, Laurence, m.fl, ”Around the world, adolescence is a time of heightened sensation seeking and immature self-regulation”, *Developmental science*, vol. 21, nr. 2, doi: 10.1111/desc.12532, 2018.

Träskman, Per-Ole, *Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff*, SvJT 2003, s. 173-194, 2003.

Ulväng, Magnus, *Påföljds konkurrens – problem och principer*, Iustus, Uppsala universitet, Uppsala, 2005.

von Hirsch, Andrew, *Proportionalitet och straffbestämning*, Iustus, Uppsala, 2001.

von Hofer, Hanns, ”Inkapacitering – en aktuell kriminologisk diskussion”, i: *Sociologisk forskning*, vol. 29, nr. 2, s. 30-50, 1992.

von Hofer, Hanns, ”Åtgärder mot ungdomsbrottslighet” i: Estrada, Felipe & Flyghed, Janne (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, 4:e upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2017.

Zimring, Franklin E, *American Juvenile Justice*, Oxford and New York: Oxford University Press, 2005.

Rättsfallsförteckning

NJA 1990 s. 159.

NJA 1996 s. 757

NJA 2000 s. 314
NJA 2001 s. 913
NJA 2012 s. 16
NJA 2014 s. 658
NJA 2016 s. 719.
RH 2016:11